

Hovorme o sebe s rešpektom

Sprevodca
jazykom
prijatia

Milk

Hovorme
o sebe
s rešpektom

Sprievodca
jazykom
prijatia

Úvod: Slovo tvorí realitu	6
01 Čo je rešpekt a prijatie	11
02 História prijatia a neprijatia	25
03 Ako o nás hovoriť	59
04 Ako to vyzerá bez rešpektu	81
05 Rešpektujúci jazyk v médiách	95
06 Prijatie v pracovnom prostredí	121
07 Dúhový kompas	139
Záver: Slovami dokážeme vrátiť dôstojnosť a pocit bezpečia	220

Úvod

Slovo tvorí realitu

Eleonóra Barcziová

Ako často sa zamýšľame nad významom slov, ktoré používame? Mnoho slov sme zdedili, osvojili si ich, zvykli si na ne a hovoríme ich bez toho, aby sme sa zamysleli nad tým, ako ich vníma niekto iný alebo my sami/samy.

Rozumieme všetkým slovám, s ktorými sa denne stretávame? Slová sa menia, pribúdajú. Niekedy až príliš rýchlo, aby sme sa ich stihli učiť, chápať ich. Niekedy sú príliš komplikované, príliš cudzie. Nerozumieme im. A možno im nechceme rozumieť, lebo pretvárajú našu dobre známu realitu. A neznámeho, nového, nepochopeného sa bojíme.

Vieme vždy nájsť to správne slovo? Niekedy nám slová chýbajú. Nevedia nám napadnúť presné výrazy pre to, čo cítime, čo si myslíme, čo chceme povedať. Niekedy výstižné slová ešte ani neexistujú.

Slová sú mocné. Dokážu spájať aj rozdeľovať. Ublížovať. Dokonca zabíjať.

Publikácia, ktorú držíte v rukách, je o slovách a ich sile meniť spoločenskú atmosféru. Vznikla v čase, keď tie najsurejšie slová lietajú verejným priestorom. V čase, keď sa stretávame so zhrubnutým jazykom v tých najvyšších inštitúciách, v médiách, ale aj v bežných konverzáciách okolo seba. V čase, keď je zas časť spoločnosti až príliš opatrná, obáva sa, že niekoho urazí alebo bude nekorektná, a preto radšej mlčí.

Slová tvoria realitu. Ako veci, ľudí, javy okolo seba nazývame, tak sa na ne dívame. Túto knihu sme vytvorili preto, aby sme citlivo a do hĺbky vysvetlili, aký dôležitý je rešpektujúci jazyk pre zmenu životných podmienok

6 LGBTI+ ľudí na Slovensku a ich vnímania spoločnosťou.

Spolupodielali sa na nej odborníci a odborníčky z rôznych oblastí a tiež mnohí kvír ľudia. Ponúka hlbší vhľad do dúhového sveta a ilustruje, čo pre LGBTI+ ľudí znamená rešpekt. Rozoberáme úskalía slovenčiny ako rešpektujúceho a inkluzívneho jazyka. Odkrývame históriu plnú kvír príbehov a opisujeme spoločenskú atmosféru, ktorá mala na ne vždy výrazný vplyv.

V praktických častiach knihy ponúkame konkrétne príklady, ako vyzerá rešpektujúca komunikácia o dúhových témach v médiách či ako sa prejavuje voči LGBTI+ ľuďom inkluzívna firemná kultúra. Publikácia tiež obsahuje *Slovník dúhových pojmov*, princípy, ako o kvír témach hovoriť či písať aj ako pracovať s vizuálnym materiálom.

Knih je príručkou nielen pre tvorcov a tvorkyne obsahu, ale aj pre všetkých tých a tie, ktorí/ktoré chcú tvoriť lepšiu a láskavejšiu realitu práve cez rešpektujúci a citlivý jazyk. Kniha má pomôcť zamyslieť sa nad významom slov, vysvetliť nepoznané alebo nepochopené a tiež dodať slová, ktoré na vyjadrenie chýbajú. A snáď ponúkne všetkým, ktorí realite LGBTI+ komunity plne nerozumejú, no porozumieť chcú, novú perspektívu.

Veríme, že aj touto cestou sa nám podarí prispieť k zmene súčasného naratívu týkajúceho sa LGBTI+ ľudí. Že práve rešpektujúci jazyk je na začiatku priateľského sveta, ktorý si všetci želáme a potrebujeme. Slovo tvorí realitu a je voľbou každej a každého z nás, akú si ju vytvoríme.

Ladislav Mednyánszky — Okraj lesa v mesačnom svite, okolo 1880–1890, Slovenská národná galéria

Čo je rešpekt a prijatie

Rešpekt, úcta a prijatie má mnoho podôb. Niekedy môže ísť o prostredie, v ktorom sa človek cíti bezpečne, inokedy o oslovenie v rode, ktorý si človek sám vybral, a niekedy stačí aj úplne bežná reakcia bez údivu či prekvapenia. LGBTI+ ľudia a ich rodinní príslušníci sa podelili o svoje pocity ohľadom prijatia a bezpečia. Spomínajú na chvíle, keď rešpekt voči sebe či svojim blízkym cítia, a v ktorých prípadoch, naopak, absolútne chýba.

Úcta je aj oslovenie menom, aké si človek zvolí

Martina Bednár

Moja skúsenosť sa vyvíjala s pohlavím, ktoré mi bolo pripísané pri narodení. Keď sa niekto narodí ako muž a dlho ho okolie ako muža vníma, zažíva aj očakávania a rešpekt vyplývajúci zo sociálnej roly.

Pred tranzíciou som s rešpektom nemala problém. Ľudia vnímali, ako som sa od 16 dokázala postarať sama o seba, žiť v zahraničí, zažiť raketovú kariéru... A s tým prichádza uznanie a rešpekt. Privilégium patriarchátu.

Všetko sa ale zmenilo tranzíciou. Okrem toho, že vieme, s akými narážkami sa stretávajú ženy, ako sa musia neustále obhajovať a ako môže byť ich skúsenosť spätne spochybňovaná, pridala sa k tomu skúsenosť transrodovej ženy.

Moji najbližší mi ublížili tým, že ma prestali rešpektovať. Niektorí dokonca spochybňujú môj úsudok a právo na existenciu aj existenciu môjho pocitu a prejavov. No práve tu zastupuje biologickú rodinu mnou zvolená sociálna rodina. Tá ma akceptuje podľa mojej identity a nie vonkajšieho obrazu, ktorý nie vždy musí korešpondovať s vnútrom. Práve v tom je úcta k druhému a druhej. Hoci nechápem, hoci sa neviem prejsť v твоjich topánkach, viem kráčať popri a snažiť sa pochopiť alebo aspoň prejsť ti úctu a osloviť ťa menom, aké si si zvolila. Som rada, že v pracovnej sfére, v mojej novej rodine a pri nových priateľoch takýto rešpekt zažívam.

S rešpektom sa mi spája aj používanie stredného rodu

Victory Vargic

Prijaté sa cítim vtedy, keď okolie načúva mojim skúsenostiam a mojim potrebám. Prijatie cítim aj v kolektíve, v ktorom moja identita nehrá rolu. Veď je to len ďalší fakt o mne – ako moje obľúbené jedlo či preferencia hudby. Prijatie znamená aj priestor, kde sa môžem autenticky o sebe vyjadriť a nepociťovať strach z nepochopenia či násillia. S rešpektom sa mi spája, samozrejme, používanie stredného rodu či prípadná konverzácia o mojom rode s úctou. Nikdy som nemalo problém niekomu vysvetliť situáciu alebo odpustiť chybné použitie rodu, lebo myliť sa je ľudské a najdôležitejšie je to, či to človek myslí vážne a snaží sa o porozumenie.

Prajem si, aby sa väčšina ľudí na naše vzťahy nepozerala krivo

Dávid Hrnko

Najviac prijatý sa cítim v kruhu svojich priateľov. Keď sa s nimi zídem, je to, akoby som bol obohnaný pevným múrom, ktorým neprenikne žiaden hnev ani vyhrážky okolia. Priatelia mi nikdy nedali pocítiť moju inakosť. Ich dôvera a rešpekt mi dodávajú nádej v ťažkých chvíľach. Som však smutný, že pred spoločnosťou musím neustále dokazovať, že som normálny človek, a tiež obhajovať legitimitu svojich intímnych vzťahov. To ma bolí zo všetkého najviac. Pritom len túžim ísť s partnerom do spoločnosti a správať sa ako každý bežný pár. Veľmi si prajem, aby sa jedného dňa väčšina ľudí na naše vzťahy nepozerala krivo.

Cítim sa rešpektovaná, keď sa nehovorí len o mamičkách a oteckoch

Anna Symington-Maar

Mám manželku a máme spolu tri deti. Cítim sa rešpektovaná, keď je naša rodina zahrnutá do konverzácie – keď sa nehovorí o oteckoch a mamičkách, ale o rodičoch, keď sa nepredpokladá, že každá mama svoje dieťa porodila alebo že každá mama svoje dieťa dojčí, alebo že má manžela. Cítim sa rešpektovaná, keď sa môjho syna ľudia nepýtajú, či mu nechýba otec alebo či už má frajerku. Cítim sa rešpektovaná, keď si všetci dávame záležať na tom, aby sme automaticky nepredpokladali, ako vyzerajú rodiny druhých.

Syna geja prijali kamarátky, ale nie rodina

Katarína Martonová

Zažila som prijatie od kamarátok a neprijatie od členov vlastnej rodiny. Kamarátky sa ma pýtali, či syn nepomýšľa oženit sa (už má po tridsiatke). Vtedy som im povedala, že je gej. Jedna reagovala slovami, že čo by ona za to dala, keby mala syna, hoci geja. Jej syn zomrel po ťažkej chorobe. Druhá povedala: „No a čo, ale je náš.“ To mi dodalo odvalu, aby som o tom hovorila aj s inými. Súčasne ale zvažujem, komu o tom poviem. Moje sestry to akceptujú len do momentu, keď bude sám, bez partnera. Súrodenci ho akceptujú tiež len do momentu, kým je sám, a najviac ma bolí, že aj vo voľbách volili strany, ktoré označujú týchto ľudí za ideológiu a pliahu.

Pocit prijatia kráča ruka v ruke s pocitom bezpečia

Palo Krajči

Najviac prijatý sa cítim medzi tými, pred ktorými som sa k svojej orientácii prihlásil už dávno. Ide o najbližších priateľov, bezprostrednú rodinu – za čo som mimoriadne vďačný – a, samozrejme, o partnera. Fúzia tohto všetkého vytvára pocit bezpečia. Aj preto si myslím, že pocit prijatia kráča ruka v ruke s pocitom vnútornej bezpečnosti.

Prijatý sa cítim aj medzi známymi a ľuďmi, ktorí sa v mojom živote vyskytli len nedávno, alebo s nimi mám len pracovný vzťah. Je to spôsobené zrejme tým, že za primárne definujúci prvok vlastného bytia nepovažujem skutočnosť, že som gej. Som oveľa viac – syn, brat, krstný, dokonca aj birmovný otec, obchodný partner, právnik, aktivista. Som presvedčený, že ak takto dokážem vnímať sám seba, aj spoločnosť v interakcii so mnou vníma, kým všetkým som, nielen to, či je mojou životnou polovičkou muž, žena alebo nebinárna osoba. Veď napokon, v bežnom živote človek nepodáva ruku so slovami „Dobrý deň, volám sa Palo a som gej“, pritom vôbec nemusí skrývať, s kým žije v spoločnej domácnosti.

Budem sa tešiť, keď štandardom bude, že na najvyššie spoločenské podujatia príde premiérka so svojim manželom v tesnom závese s ministrom a jeho manželom či podpredsedníčkou vlády, ktorá príde sama, a nikoho to nepohorší. V tejto sfére má slovenská spoločnosť ešte veľké resty a práve týmto spôsobom a na najvyšších miestach je potrebné vidieť rešpekt k bytiu všetkých – bez rozdielu.

Pocit prijatia sme so synom zažili od tých, ktorí prechádzali tranzíciou

Mária Čániová

Coming-out môjho syna prišiel v období, keď som mala pocit, že naša spoločnosť je natoľko vyspelá, že dokáže prijať inakosť. Nechcelo sa mi veriť, že by nám niekto chcel ublížiť, preto som nemala problém o našej situácii otvorene rozprávať. Veľa ľudí nám držalo prsty a prejavovalo podporu.

Najintenzívnejší pocit prijatia sme so synom zažili na skupinovej terapii v Prahe v kruhu tých, ktorí už prešli tranzíciou alebo si ňou práve prechádzali. To bola takmer až instantná láska a pochopenie. Spomínam si, že s jedným chlapcom tam bola tiež mama. Nikdy nezabudnem, keď sa nám prvýkrát stretli pohľady. V očiach sme mali obavy, ale najmä nádej. Bolo to neskutočne silné.

Pocit neprijatia nepociťujem v súvislosti s nejakou konkrétnou situáciou, aj keď boli aj také. Mám ale pocit, že pandémie zmenila svet. Ľudia zostali plní zvláštnej zloby a hulvátčina sa stáva spisovným jazykom. Tí, ktorí mi pred pandemiou rozumeli alebo sa aspoň tak tvárili, dnes za mnou prichádzajú s úmyslom provokovať alebo sa mi posmievať. O to ťažšie to vnímam, keďže žijem v srdci Slovenska, v pomyselnom „údolí vodky a Bromhexinu“. Všimla som si, že najsurovejší sú práve tí, ktorí majú na rováši najviac osobných zlyhaní.

Napriek tomu dúfam, že všetka láska nezostala uväznená v nejakej skrinke a tá, ktorej sa podarilo uniknúť, tak tá sa bude ďalej násobiť.

Veriaci by si mali zložiť farizejské okuliare a vidieť človeka

Miroslav Maňavka

Ako veriaci teplý rímsky katolík sa najviac prijatý cítim v momente tichej adorácie v chráme pred vystavenou sviatosťou. Cítim sa vtedy milovaný a naplnený vedomím, že bez ohľadu na to, ako vyzerám či ako sa správam, som súčasťou stvorenia a Boh mi ponúka plnosť života. Žiaľ, v momente, keď sa v chrámoch stretávam s ľuďmi, ktorí sa snažia definovať, ako si ja plnosť života musím nejakým spôsobom zaslúžiť, tak je ten pocit prijatia fuč. Bolo by dobré, ak by si najmä kresťansky veriace osoby osvojili, ako pristupovať k inakosti bez predsudkov. Aby si zložili farizejské okuliare a videli človeka.

Učiteľov musíme rešpektovať, no oni nás nie?

Kristína Domiňáková

Rešpekt je tá najjednoduchšia vec, ktorú človek môže dať tomu druhému. Pre mňa sú rešpektom aj maličkosti, napríklad, že niekto prijíma, že sa napríklad výzorom prejavujem „inak“. Niektorí ľudia však nevedia rešpektovať ani môj malý Pride odznak, ktorý si nosím všade so sebou. Necítia potrebu vzdelávať sa na žiadnu tému, pritom si myslia, že len ich pravda je tá jediná. To je pre mňa najväčší prejav nerešpektovania toho druhého.

Rešpekt určite chýba najmä na základných a stredných školách. Prevláda predstava, že si nemôžeme dovoliť nerešpektovať niekoho ako učiteľ, aj keď nás, študentov, on rešpektovať nevie. Stačí mi jednoduchý prejav pochopenia a súcitu, aby som sa cítila rešpektovaná, no aj ten mnohokrát chýba. Možno aj to ukazuje pomery našej kultúry.

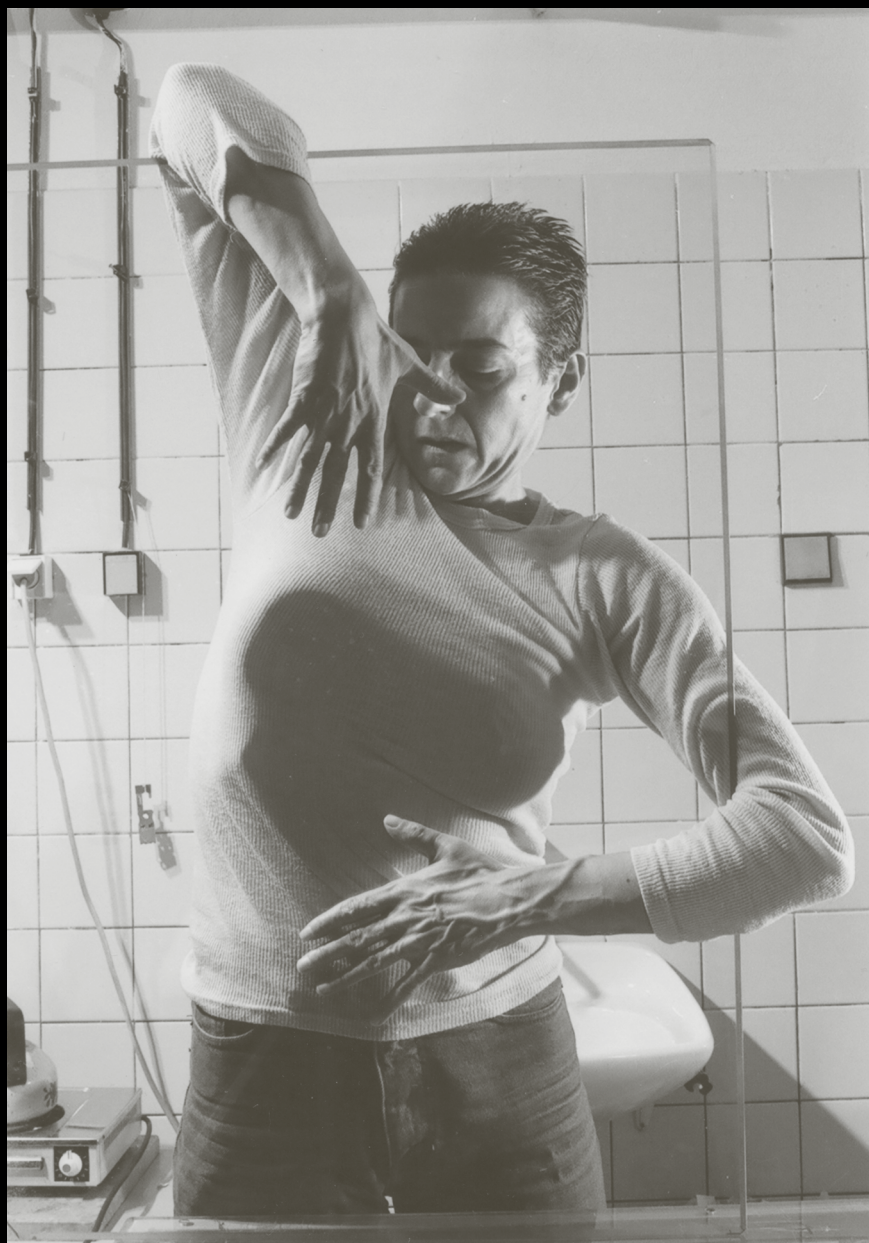
Jedného dňa som prestal ľuďom dávať priestor, aby boli prekvapení

Juraj Víg

Na jeseň nájdete v kalendári Medzinárodný deň coming-outu. Ani neviem, kedy presne, mám ho totiž na háku. Samozrejme, ak by všetci LGBTI+ ľudia vyšli „von zo skrine“, veľa vecí by sa zmenilo k lepšiemu. Zároveň, prečo to má ostať len na nás?

Pred niekoľkými rokmi som si zvolil postoj: ty mi hovoríš o tvojom frajerovi, ja ti poviem o mojom. Nehovorím to každému na ulici na počkanie. Čo sa snažím pomenovať, je moje vnútorné nastavenie – takto to mám a vôbec nad tým nepotrebujem uvažovať – rovnako ako kolegyňa v práci, keď rozpráva zážitky z romantického víkendu. Možno žijem pod šťastnou hviezdou či v krásnej bubline. Jedného dňa som prestal ľuďom dávať priestor, aby boli prekvapení, a odrazu v mojom živote prestali byť témou všetky písmenká teplej abecedy.

Celé sa to ešte znásobilo príchodom do firmy, kde teraz pracujem. V Otvorenej Hre prinášame do firiem práve ľudskosť a otvorenú komunikáciu. Teória, že nezáleží na farbe pleti, náboženstve či tých písmenkách, sa tu skutočne žije. Tu sa môžem bez problémov podeliť o svoje zážitky z posledného víkendu a cítiť sa vypočutý a videný.

Anna Daučíková — zo série Yýchovné cvičenie, 1996–2019

História prijatia a neprijatia

Vnímanie LGBTI+ ľudí väčšinou populáciou je u nás dlhodobo sprevádzané nenávisťnými prejavmi a dehonestujúcim jazykom. Napriek tomu, že zrovnoprávňujúca legislatíva a plná akceptácia kvír ľudí sú ešte ďaleko, treba vidieť aj kus cesty, ktorú minulí LGBTI+ aktivisti a aktivistky vyšliapali. Históriu rešpektu na Slovensku totiž tvorí aj boj o zrušenie paragrafu 241 chápaného homosexualitu ako trestný čin, odvážne periodiká a neustále vysvetľovanie, že gejom, lesbám či trans ľuďom ide len o to, aby mohli žiť rovnaký život ako ostatní.

LGBTI+ ľudia boli trestaní, vydieraní, no nevzdávali sa. Aj keď je cesta k rešpektu pomalšia, cieľ je stále jasný

Prierez novodobou históriou kvír ľudí na území Slovenska pripravil Michal Dudoň v spolupráci s historičkou Janou Jablonickou Zezulovou.

Ľudia s inou ako heterosexuálnou orientáciou alebo cisrodovou identitou (stotožňujú sa s rodom, ktorý im pripísali pri narodení, pozn. red.) neboli na našom území v minulosti príliš viditeľní. Po vzniku prvej Československej republiky sa však verejná mienka začala zaoberať témou gejov a lesbiab, potom, ako sa v tlači vyskytli články o pripravovanej reforme vtedajšieho trestného zákona. Bolo žiaduce, aby sa v súvislosti s touto témou ozývali moderné odborné hlasy z oblasti práva či sexuológie.

Ako v časoch monarchie, aj po vzniku Československej republiky bol homosexuálny styk naďalej trestný. Ak by človek chcel vedieť, ako vtedy ľudia reagovali na LGBTI+ ľudí, musel by použiť vtedajšie pojmy. „Po roku 1918 by ste sa na ulici ľudí museli spýtať, čo si myslia o teplých alebo o pohlavne úchylných. Taký bol, bohužiaľ, vtedy slovník. Zároveň by ste dostali jasnú odpoveď, ktorá by bola negatívna,“ uvádza historička Jana Jablonická Zezulová, ktorá sa dlhodobo venuje výskumu rodovej rovnosti, ľudských práv a emancipácie kvír ľudí na Slovensku.

Ľudia si homosexualitu v tej dobe spájali predovšetkým s tým, že ide o trestný čin. Jablonická Zezulová monitorovala dobové noviny aj v maďarskej a nemeckej jazykovej mutácii. Zamerala sa na bratislavské noviny a vyhľadávala slová, ktoré sa v tej dobe používali: homosexualizmus, homosexualita a homosexuálne v rôznych variáciách. Médiá najčastejšie písali o škandáloch.

„Napríklad, keď niekto niekoho udal a ten skončil pred súdom. Práve preto bojovali za zrušenie paragrafu aj právnici. V tej dobe sa vo veľkých mestách vrátane Bratislavy špecializovali skupiny mladíkov na homosexuálne obete. Buď si niekoho vytypovali, alebo dostali informácie, že ide o homosexuála. Následne ho začali vydierať, snažili sa získať rôzne výhody či peniaze. Boli prípady, keď to človek neuniesol, pretože sa bál, že ho udajú v práci a príde o ňu,“ vysvetľuje Jablonická Zezulová.

Niektoré z týchto prípadov sa končili samovraždou. Aj keď bol pohľad ľudí z právnických kruhov na homosexualitu rôznorodý, prihovárali sa za to, že paragraf sa používa na vydieranie.

„Priznania a odhalenia“

*Lučenecká homosexualita odhalená. Homosexu-
alista Fodor sa priznal.* Aj to boli titulky vtedajších článkov v novinách. „Nebol to prípad len bulvárnych denníkov, ale aj bežných novín. Väčšinou o tom písali dehonestujúcim spôsobom aj v kontexte, že muži zneužívali mladíkov,“ pokračuje Jablonická Zezulová. Zdôrazňuje, že aj dnes niektorí novinári píšu v spojitosti s orientáciou o *priznaní*. Ide o dedičstvo z čias, keď sa homosexualita trestala.

Občas sa objavili aj články, ktoré tému rozobrali a snažili sa vysvetliť verejnosti, že ide o vážnu a serióznou tému, že nejde o chorobu a orientácia by sa nemala trestať zákonom. „Musím však podotknúť, že počas obdobia prvej Československej republiky som našla málo takých článkov v slovenčine. Týkalo sa to hlavne novín, ktoré vychádzali pre bratislavskú nemeckú menšinu.

Tá bola viac osvietená. Redakcie týchto novín boli spojené s Viedňou a Berlínom. Odoberali, čítali a reflektovali to, čo sa dialo v Berlíne v tých rokoch,“ zdôrazňuje Jablonická Zezulová.

Boli to práve 20. roky v Nemecku, ktoré sa dajú považovať za pomerne liberálne. V krajine existovalo niekoľko spolkov, ktoré sa snažili o dekriminalizáciu homosexuality. Fungovali tam bary, kluby, kde sa ľudia stretávali a snažili sa o téme robiť osvetu. Každý, kto prežíval svoju identitu inak než väčšina, chcel zažiť Berlín – mesto, kde mohol byť sám sebou.

Menší Berlín mohli nájsť LGBTI+ ľudia v Prahe, v Brne a aj v Bratislave. Rôzne podniky sa miestami stretnutí pre vtedajšiu LGBTI+ komunitu stali jednoducho tak, že čašník alebo majiteľ patril ku komunite. Tieto podniky vítal a navštevoval aj Imrich Matyáš, prvý známy československý aktivista za zrovnoprávnenie LGBTI+ ľudí.

Písomnosti Imricha Matyáša – klenot medzi dobovými materiálmi

Matyáš pracoval ako úradník vo vtedajšej Okresnej sociálnej poisťovni, na úrade dôchodkového zabezpečenia v Bratislave. Sám bol gej, no verejne to o sebe nerozširoval. Po skončení prvej svetovej vojny, keď mal 22 rokov, začal bojovať za zrušenie trestnosti homosexuality. Pod svojím menom prispieval aj do českého časopisu *Hlas sexuální menšiny*.

Bol si vedomý toho, že ak chce kvír ľuďom pomôcť, nemôže verejnosť jeho boj vnímať z osobného hľadiska. „Vždy tvrdil, že sa tému snažil vysvetľovať ako vedeckú otázku, súčasť etického zápasu o kultúrnu spoločnosť. Ukazuje to, že ľudia o téme vtedy veľa netušili, a keď je niečo menej viditeľné, tak je aj menší odpor,“ povedala historička, ktorá už niekoľko rokov skúma život Matyáša.

K jednotlivým osudom a príbehom danej doby je v súčasnosti ťažké sa dostať. Existuje len veľmi málo zdrojov a prameňov, kde ľudia písali

o svojich pocitoch či túžbach. Jablonickej Zezulovej sa však dostali do rúk Matyášovej písomnosti. Dozvedela sa tak o ňom až takmer 40 rokov po jeho smrti.

Bolo to v roku 2013, keď sa začala referendová kampaň, ktorá sa zamerala na práva LGBTI+ ľudí na Slovensku. Historička chcela ukázať, že LGBTI+ ľudia na Slovensku existovali aj pred rokom 1989. Matyášovej denníky jej poskytla aktivistka Romana Schlesinger. Pochádzali z pozostalosti spoluzakladateľa prvej LGBTI+ organizácie na Slovensku, hnutia za rovnoprávnosť homosexuálnych občanov Ganymedes, Mariána Vojteka. Denníky a písomnosti predstavujú cenný dobový materiál: ukazujú, že LGBTI+ aktivizmus existoval už v rakúsko-uhorskej monarchii, prvej Československej republike či počas fašizmu a socializmu.

Z Matyášovej korešpondencie je zjavné, že mnoho ľudí svoju identitu neprijalo. „Niektorí žili dvojtvarný život. Muži sa oženili, mali deti a sem-tam niekam zašli. Potom tu bola druhá skupina ľudí, ktorí zostali sami aj z dôvodu svojej orientácie,“ konštatuje Jablonická Zezulová.

Matyášovi počas prvej svetovej vojny na fronte zachránil život gej, čo bola preňho ďalšia motivácia venovať sa LGBTI+ téme.

Tragickými osudmi gejev bol zasiahnutý Magnus Hirschfeld, nemecký sexuológ, zakladateľ Sexuologického inštitútu v Berlíne. „Hirschfeld mal pacienta, ktorý nedokázal žiť dvojaký život. Zanechal mu list, že má pred ženbou a nevie si predstaviť viesť takýto život. Spáchal samovraždu a Hirschfeld vždy hovoril, že tento človek nebol sám: bolo množstvo ľudí, ktorí nedokázali bojovať so svojimi pocitmi,“ poznamenala historička.

Cenné zložky civilizácie

29

Kde sa teda LGBTI+ ľudia tej doby navzájom vyhľadávali? Gejovia sa snažili zachytiť pohľady, reč tela, identifikovať, či niekto ďalší nie je ako

oni. Navzájom sa zdôverovali s tým, čo prežívajú. Matyáš vždy argumentoval, že nerozumie, čo zlé robia spoločnosti. Veď keď pracuje, podáva dobrý výkon. Ako uviedol vo svojich denníkoch, poznal mnohých ľudí, ktorí robia to isté a sú prínosom pre spoločnosť.

„Vždy vravel, že sú medzi nimi ‚cenné zložky civilizácie‘, ktoré prispeli svojím umením, filozofickými dielami. Spomínal mnohé osobnosti, čo mohlo zapôsobiť na ľudí z majority. Preto sa aj vtedajšie hnutie snažilo prinášať ľuďom príbehy: veď aj Michelangelo, ktorého mnohí obdivovali, patril k ľuďom inej ako väčšinovej sexuálnej orientácie,“ spomína Jablonická Zezulová.

Za príklady dával aj mnohé iné slávne osobnosti z histórie. Či už to boli filozofi Sokrates a Platón, alebo umelci ako Leonardo da Vinci, spisovatelia Arthur Rimbaud, Paul Verlaine, Oscar Wilde či napríklad hudobný skladateľ Piotr Iljič Čajkovskij.

LGBTI+ ľudia sa snažili v 20. rokoch založiť hnutie, ktoré nazývali Vedecko-humánna spoločnosť. Tým zdôrazňovali, že ich tvrdenia sú podopreté vedeckými dátami a zisteniami a že existuje skupina ľudí, s ktorými spoločnosť zaobchádza nehumánne. Úrady však vznik spoločnosti zakázali.

V 30. rokoch sa v Československu sformovala pobočka Sexuálnej ligy pre sexuálnu reformu. Netýkala sa len dekriminalizácie homosexuality, ale aj tém reprodukčného zdravia ľudí, výskumu ľudskej sexuality či manželských poradní. Práve tu sa snažili k téme ľudskej sexuality pristupovať osvetovo, išlo predsa o dôležitý fenomén v spoločnosti a existovalo množstvo problémov, ktoré bolo treba riešiť. Týkalo sa to aj interrupcií, antikoncepcie či sexuálne prenosných chorôb.

Členom pobočky bol aj Matyáš, ktorý sa na svoju stranu snažil dostať rôznych odborníkov. V bratislavskej Redute organizoval prednášky a pozýval hostí z Nemecka či z Čiech. Témy spojené so sexualitou ľudí priťahovali a boli navyše tabuizované, a tak bola vždy

plná sála. „Neexistovali spoločenské časopisy či poradne tohto typu. Ľudia mali prirodzene rôzne problémy týkajúce sa svojho sexuálneho života. Nemali sa však kde o tejto téme dozvedieť viac. V Nemecku si mohli kúpiť aj odborné knižky, no bez vzdelania im nemali šancu rozumieť,“ vysvetľuje historička.

Čím viac sa téma sexuality v spoločnosti potláčala, tým väčší záujem o ňu bol. V modernej Československej republike si tému viac osvojovali ľudia z liberálneho alebo ľavicového spektra oproti konzervatívnym veriacim.

Ľudia z ligy a z časopisu sa snažili vytvárať dobré pracovné vzťahy s ľuďmi, ktorí mohli ovplyvniť mienku v spoločnosti. Matyáš oslovoval právnikov, ktorí pracovali na právnej reforme dobového trestného zákona, a prinášal im argumenty, ktoré často prekladal z nemeckých časopisov. Matyáš sa pohyboval v kruhu intelektuálnych, vzdelaných ľudí, ktorí patrili do vyššej strednej vrstvy. Cez tieto kontakty sa spojil s lekárom Karolom Matulayom. Ten už vtedy na rozdiel od iných kolegov tvrdil, že homosexualitu nie je možné liečiť a že paragraf, ktorý ju trestá, je potrebné zrušiť.

To, že pražskí odborníci prišli k určitému záveru a prestali s averzióvnou terapiou, ešte neznamená, že sa s ňou v Československu skončilo. Jablonická Zezulová má k dispozícii výpovede ľudí, ktorí „liečbu“, absolvovali ešte v 80. rokoch. Výskumy sa realizovali aj v 50. rokoch, keď gejom podávali látku, ktorá im spôsobovala vracanie, kým im ukazovali obrázky nahých a polonahých mužov. Pri obrázkoch žien im zasa pichli látku, ktorá zastavila nevoľnosti. Tento proces pacientom však skôr spôsobil žalúdočné problémy a traumu.

Homoeroti: láska k tomu rovnakému

31

V časopise *Hlas sexuální menšiny* sa zatiaľ snažili, aby sa používal pojem sexuálna menšina. Dnes by sme vedeli argumentovať, prečo tento pojem

nepoužívať a nezdôrazňovať slovo sex alebo sexuálne, keďže nejde o sex, ale o príťažlivosť a lásku.

„Matyáš niekedy používal pojem homosexuál alebo prídavné meno homosexuálny. V tej dobe používali viacerí ľudia spolu s ním aj výraz homoeroti, čo znamená láska k tomu rovnakému. Už existovalo aj slovo lesba, čo je oveľa staršie ako gej v dnešnom význame slova. Transrodových ľudí v tých časoch nazývali transsexuálnymi alebo transvestitmi,“ vysvetľuje Jablonická Zezulová. Matyáš používal aj pojem teplý, no len vnútri komunity.

Historička konštatuje, že redakcia časopisu neriešila terminológiu v zmysle, že by písali a snažili sa zdôvodniť, ako LGBTI+ ľudí nazývať. Pojem jednoducho zaviedli, používali ho v periodiku a potom sa zamerali na zdôvodňovanie, prečo musí byť paragraf 241 zrušený: dehonestuje, ohrozuje nielen ľudskú dôstojnosť, ale aj slobodu. Človek totiž mohol skončiť vo väzení alebo s trestom, ktorý ho vystrčí na perifériu spoločnosti.

Za homosexualitu v tom čase hrozil trest od jedného do piatich rokov väzenia. Matyáš niektorým obvineným ľuďom pomáhal s prípravou obhajoby. Okrem iného vypracoval aj manuál v podobe rád, čo môže človek zažiť na súde, akým spôsobom sa obhajovať a čo hovoriť, ak ho zatkne polícia.

„Za homosexuálne založenie sa nemá nikto hanbiť, ale hanbiť sa majú tí, ktorí homosexuálmi pohrdajú, prenasledujú a vyslovím to otvorene – súdia! Vyhnancom lásky radím nasledujúce životné pravidlá a som presvedčený, že sú to dobré a osvedčené rady, ktorých sa majú držať a podľa nich žiť,“ napísal Matyáš na úvod rád. Chcel, aby ľudia nezabúdali na svoju hrdosť a dôstojnosť.

Vetu: „Nech sú (homosexuáli) hrdí!“ aj podčiarkol. Manuál sa šírila medzi LGBTI+ ľuďmi, Matyáš sa snažil o to, aby mali dostupné informácie, ktoré im v prípade hroziaceho nebezpečenstva mohli pomôcť.

Hlas sexuální menšiny: pokus o dialóg s majoritou

Periodikum *Hlas sexuální menšiny* pomáhalo LGBTI+ ľuďom v mnohých oblastiach, obsahovalo aj rubriku určenú na zoznámenie. Na základe toho mohli vedieť, do akej kaviarne či reštaurácie môžu ísť. V Bratislave sa LGBTI+ ľudia združovali napríklad v Grand Café v Manderláku. Tam sa aj Matyáš stretával so svojimi priateľmi. Na Štúrovej ulici to zasa bol Luxor. Jablonická Zedulová konštatuje, že návštevníci sa o sebe dozvedali aj tak, že im čašník naznačil, kto k LGBTI+ ľuďom patrí.

Hlas uverejňoval aj reklamy typu: „Ak hľadáte našich priateľov, tak prídte sem.“ Podľa historičky šlo o niečo revolučné, a to hlavne pre mladých ľudí.

Matyáš vnímal *Hlas* ako periodikum, ktoré malo byť zacielené na majoritu: ako jej vysvetliť, že každý v pracovnom kolektíve či v rodine, či kdekoľvek v ľudskom spoločenstve sa stretne s ľuďmi inej sexuálnej orientácie, ako je tá väčšinová. *Hlas* bol pre neho pokus o dialóg. *Hlas sexuální menšiny* vychádzal s prestávkami od roku 1931 do roku 1938. Matyáš ho sám odoberal a posielal nielen svojim známym a priateľom, ale aj rôznym odborníkom.

Snahou LGBTI+ ľudí bolo, aby si pomáhali, držali spolu. Snažili sa preto získať pozornosť čo najširšej verejnosti. Nie vždy sa však stretli s pochopením od iných LGBTI+ ľudí. Matyáš vo svojich denníkoch poukazuje na fenomén odmietania z vlastných radov. „Nechceli sa k nám hlásiť, hanbili sa a poniektorí nám ešte aj škodili,“ napísal.

Žili však aj ľudia, ktorým bolo jedno, čo si o nich myslí spoločnosť. Muži to mali jednoduchšie: ak niekto prišiel do väčšieho mesta a pracoval na úradníckom mieste, často sa musel s niekým deliť o ubytovanie. Historička podotkla, že sú zdokladované dlhodobé spolužitia ľudí rovnakého pohlavia. Niektorí tak žili, aj keď bol jeden z nich ženatý. Jablonická Zedulová uvádza ako príklad

33 vtedajšieho spôsobu života príbeh muža, ktorý si našiel priateľa. Ten bol ženatý a jeho manželka

vedela, že je gej. Dohodli sa teda, že sa rozídu, až keď im vyrastú deti.

Na vidieku bola silne patriarchálna spoločnosť: predovšetkým v tom, čo sa očakávalo od žien a od mužov. Ak aj niekto bojoval za svoju identitu alebo bol sám, bol za čudáka alebo za divného. Keď zanikla monarchia a vznikla Československá republika, ľudia húfne odchádzali z dedín do väčších miest, ktoré im zabezpečovali slobodnejší život.

V kriminalizácii gejov a lesbiab boli rozdiely

Voči ženám nebola situácia neprajná len na vidieku, ale celkovo v spoločnosti. Čelili diskriminácii na základe pohlavia aj na základe sexuálnej orientácie. V rámci prvej republiky existovali rozdiely v kriminalizácii homosexuality. Na českom území ostal v platnosti rakúsky trestný zákonník z roku 1852. Ten trestal pohlavný styk medzi tými istými pohlaviami rovnako u mužov aj u žien.

Blízke priateľstvá medzi mladými ženami sa nebrali v spoločnosti vážne. Predpokladalo sa, že každá „správna žena“ sa chce vydať a mať deti. Keď tento naratív žena nesplnila, bola pokladaná za divnú. Trestný zákon sexuálny styk medzi ženami na Slovensku netrestal, lebo sa nebral vážne ako ohrozenie rodového či rodinného poriadku, no ako individuálne „zlyhanie“. Za legislatívnym rámcom mohol byť ukrytý aj fakt, že si zákonodarcovia skrátka nevedeli predstaviť intímny vzťah dvoch žien. Aj to odzrkadľovalo vtedajšie nazeranie na ženskú sexualitu.

„To, že na západ od Uhorska to bolo iné, možno súvisí aj s tým, že lesbické vzťahy boli viac viditeľné, a teda vnímané ako potenciálna hrozba. Stíhané a trestané však neboli v takej miere ako mužské intímne vzťahy,“ domnieva sa Jablonická Zezulová.

Na Slovensku postihoval zákon len gejov. K zjednoteniu trestnej legislatívy pre obe časti republiky počas trvania medzivojnovej Československej republiky nedošlo, paragrafy ostali v platnosti počas celého jej trvania. V roku 1950 bol prijatý nový trestný zákon,

v ktorom i naďalej figuroval paragraf 241, ale trestal už rovnako pohlavný styk medzi mužmi aj ženami.

Ženy tak museli jedine udať, no stíhali ich menej než mužov. V mnohých prípadoch išlo o mladé ženy. Orgány kontaktovali rodičov, aby im dohovorili. Podľa Jablonickej Zezulovej situáciu ilustruje prípad istej učiteľky: Mária V. pochádzala z Prahy a ľudia si ju všímali predovšetkým preto, že nosila pánske oblečenie a podľa vtedajších policajných orgánov pôsobila maskulinnejšie než iné ženy. Sťažnosť na ňu podali rodičia istej Milady, ktorá s ňou mala vzťah. Máriu tak podmienene odsúdili na päť mesiacov žalára.

Tak, ako existovali gejskí aktivisti, za svoje práva bojovali aj lesby. Z českého územia to boli úradníčka Jana Mattuschová či spisovateľka Lída Merlinová. Obe prispievali do časopisu *Hlas sexuální menšiny*. Aktivizmu sa venovala aj česká spisovateľka, herečka a filmárka Gill Sedláčková. Zo slovenského územia nemajú historici zatiaľ žiadne informácie o LGBTI+ aktivistkách. Jablonická Zezulová upozorňuje, že to však neznamená, že nikto taký nebol.

Aj keď to mali vtedajšie ženy ťažšie v tom, že verejné priestory mohli navštevovať len v sprievode, lesby si našli spôsob, ako sa stretávať. Navštevovali sa na miestach, kde spolu vyšívali alebo čítali literatúru. Vedeli mať hlboký, vrúcny vzťah a veľmi ťažko prežívali, keď sa museli vydať.

Čas kultúrnych spolkov aj anonymných aktivistov

Lásku pomenúvali a opisovali LGBTI+ ľudia rovnakým jazykom ako všetci ostatní. „Matyáš zdôrazňoval, že heterosexuálna láska je ospevovaná a velebená, všetci ju uprednostňujú. Ale homosexuálna láska, ktorú sa všetci snažia vyliečiť, odsúdiť, zatradiť, je na rovnakej úrovni ako tá heterosexuálna. Nehovoril o žiadnom sexe, hovoril o príťažlivosti a pocitoch,“ vysvetľuje Jablonická Zezulová.

Aj keď sa snažili LGBTI+ ľudí kriminalizovať, vydierať a trestať, odmietala ich vlastná rodina a spoločnosť, v 30. rokoch vznikol v Prahe spolok Priateľstvo. Nemal politické ciele, no šlo o komunitné združenie. Organizovali výstavy, výlety či divadelné predstavenia.

„Keď LGBTI+ ľudí odvrhla vlastná rodina, rozhodli sa vytvoriť si vlastnú. V Prahe existoval klub Batex, kde organizovali bály, večierky a maškarné plesy. Vždy bola aj téma daného plesu a súťaž o najlepšiu masku. Jeden český reportér sa na ples dostal a opisoval, ako videl veľkých mužov s parochňami, šatami a mejkapom. Je to vzácne svedectvo, lebo nemáme žiadne fotografie či mená. Ani oni si navzájom nehovorili svoje pravé mená, bolo to bezpečnejšie, ak sa dostali do problémov,“ povedala historička. Išlo o dobrú stratégiu. Pod falošnými menami písali LGBTI+ ľudia aj texty, básne, romány a novely.

Aj boj za dekriminalizáciu pokračoval, LGBTI+ ľudia sa stretávali, mobilizovali a snažili sa pomáhať jeden druhému. Potom prišla druhá svetová vojna.

Tak sme to nejak prežili: druhá svetová vojna

Matyáš počas druhej svetovej vojny nemohol na seba príliš upozorňovať. Snažil sa zachrániť život svojim dvom priateľom, ktorí boli Židia. Nejaký čas ich ukrýval u seba doma, potom im zabezpečil prechod do Maďarska.

Počas tohto obdobia sa snažil byť stále v kontakte s lekárom Matulayom: zbieral svedectvá ľudí, ktorí na popud rodičov podstúpili liečbu homosexuality. Podarilo sa mu dokázať, že sa homosexualita vyliečiť nedá.

Obdobie druhej svetovej vojny reflektuje, až keď sa skončila. Matyáš bol jasný antifašista. „Tak sme nejak prežili, bolo to ťažké. Prišiel som o blízkych ľudí, nepodarilo sa ich zachrániť. Musím prijať ten fakt, že som ich nadobro stratil,“ konštatuje vo svojej korešpondencii.

36 Počas slovenského štátu a vlády nacistov nebola na Slovensku rovnaká prax proti

LGBTI+ ľuďom ako napríklad v Nemecku, kde ich posielali do koncentračných táborov. Režim im však nebol naklonený. Jablonická Zezulová zároveň upozorňuje na ľudácku tlač, ktorá písala o Matyášovom dobrom priateľovi Hirschfeldovi a jeho inštitúte. Ten nacisti vypálili a ukradli odtiaľ množstvo vecí, niektoré aj zničili.

Slovník medzi majoritou sa príliš nezmenil. O LGBTI+ ľuďoch sa stále hovorilo ako o perverzných.

Nádej z komunizmu strieda sklamanie

Po druhej svetovej vojne vkladal Matyáš nádej do komunistickej strany. Strana ešte v 30. rokoch vo svojom periodiku vyhlásila, že ak sa dostane k moci, zruší trestnosť homosexuality. „Paragraf považovali za buržoázny prežitok: trestať homosexuálny styk a zasahovať tak ľuďom do súkromného života sa im nepozdávalo. Keď sa však dostali k moci, inšpirovali sa Sovietskym zväzom, kde v tom čase Stalin opätovne zaviedol kriminalizáciu homosexuality, ktorá bola zrušená po Októbrovej revolúcii,“ vysvetľuje historička.

Komunisti teda paragraf nezrušili, práve naopak, ponechali ho v platnosti. Matyáš sa tak počas 50. rokov snažil organizovať rôzne akcie, aby vyvinul tlak na režim. Spoločne so svojimi kolegami a priateľmi zhromažďovali argumenty a písali listy, ktoré posielali na ministerstvo spravodlivosti či na ústredie komunistickej strany na Slovensku. V listoch sa snažili zdôvodňovať, že je potrebné trestný zákon reformovať.

Matyáš sa nebál, no hrozili mu problémy. Začali ho kontaktovať z mravnostného oddelenia polície a snažili sa docieľiť, aby s aktivizmom prestal. Matyáš išiel pomaly do penzie, takže problémy v práci pre svoje aktivity nevnímal ako prekážku. Orgány išli naňho inak: vyhrážali sa mu, že mu zoberú dôchodok, prípadne ho vyhodia z bytu a presunú na východ Slovenska – na dedinu ďaleko od domova a priateľov, kde jemu ani jeho aktivitám nebude nikto venovať pozornosť.

Pokusy ŠtB a ružové zoznamy

Matyáš stále pripravoval prednášky pre priateľov a organizoval pomoc pre tých, ktorí boli obvinení podľa paragrafu 241. To režim vyhodnotil ako „ohrozovanie verejnej mravnosti“. Matyáš bol zároveň sklamaný, že sa LGBTI+ ľudia vo vysokých pozíciách a v dôležitých funkciách, ktorí mohli dosiahnuť zmenu, nechceli angažovať.

Mravnostné oddelenie polície a ŠtB ho zároveň žiadali o spoluprácu. Požadovali od neho, aby udal LGBTI+ ľudí v politických funkciách, aby ich režim mohol vydierať. Matyáš sa udávať zdráhal a vymýšľal rôzne stratégie, ako sa tomu vyhnúť. Do denníka si zapísal, že sa ho snažili zlomiť všetkými možnými spôsobmi. „Nadiktoval im rôzne mená svetovo známych osôb z histórie, napríklad aj spisovateľa Oscara Wilda. Spoliehal sa na to, že nebudú tušiť, o kom hovorí. Na výsluchoch ho niekedy držali aj päť hodín,“ tvrdí Jablonická Zezulová.

„Nikdy sa im nepodarilo presvedčiť ma a nikdy som sa neprepožičal spolupráci s nimi, pretože som sa štyridsať rokov zasadzoval o dobro tejto komunity, a preto by som nikdy nedokázal niekoho udávať alebo zneužívať informácie, ktoré som mal,“ poznačil si Matyáš.

Jablonická Zezulová overila pravdivosť jeho tvrdení v odtajnených zväzkoch ŠtB. Skutočne sa ukázalo, že Matyáš sa nikdy nestal spolupracovníkom režimu a nikoho nikdy neudal. Celý proces výsluchov však prispel k tomu, že na konci 50. rokov ochorel na rakovinu žalúdka, no napokon sa z ochorenia pozviechal.

V Československu sa viedli tzv. „ružové zoznamy“. Komunisti evidovali zoznamy ľudí, ktorí patrili k LGBTI+ komunite. Keď sa im to hodilo, vedeli touto informáciou človeka vydierať a vyhrážali sa mu, že sa mu postarajú o problémy v rodine, v práci. Niektorých ľudí týmto spôsobom aj zlomili na spoluprácu.

Kľúčový rok 1961

Druhá svetová vojna rozbila hnutie sexuálnej menšiny. Matyáš mal napísané eseje, ktoré chcel publikovať, no v Československu to nebolo možné a rovnako ani v Nemecku.

Nemecký spisovateľ, publicista a právnik Kurt Hiller, ktorý si s Matyášom písal štyridsať rokov, opisoval, ako chce Matyáš s aktivitami opäť postupne začať a nadviazať na prácu pred druhej svetovej vojny. Bolo to však náročné: veľa ľudí bolo po smrti, niektorí stratili záujem, boli unavení a nemali dôveru v nový režim. Navyše sa stále museli skrývať, keďže paragraf 241 bol stále v platnosti.

„Jedno hnutie v Európe bolo vo Švajčiarsku, vychádzal tam aj časopis s názvom *Kruh*, ktorý Matyáš odoberal. V západnej Európe sa v 60. rokoch začali opätovne formovať aktivity spolkov, no v Československu to nebolo možné. Na našom území podliehali všetky spolky, či už ženské, alebo záujmové, kontrole komunistickej strany a jej vedeniu,“ vysvetľuje Jablonická Zezulová.

Pod vplyvom československých sexuológov a odborných hlasov Československo napokon dekriminlizovalo homosexualitu. Matyáš tak v roku 1961 dosiahol to, o čo sa usiloval celý život. Nešlo však o úplnú dekriminlizáciu, homosexuálny styk bol stále trestný pre ľudí pod osemnásť rokov, hoci v prípade heterosexuálneho styku bol legálny vek pätnásť rokov.

V spoločnosti navyše prevládal úzus, že si socialistické kolektívy „vyriešia homosexuálnych ľudí“. Mali ľuďom naznačovať, ako treba žiť, čoho sa zbaviť, ak sa niekto nechce liečiť, má viesť abstinujúci život a nemať pohlavný styk, vzťahy a hľadať svoju sebarealizáciu v práci, športe či iných aktivitách. Režim tak chcel od ľudí, aby potláčali svoju pravú identitu.

Matyáš si do denníka 24. marca 1961 zaznamenal, že mu Dr. Boor „sdelil, že novelizácia paragrafu 241 sa nachádza toho času

v pripomienkovom výbore národného zhromaždenia a vraj „bude to voľné“ asi od 1. januára 1962.“

„Dnes ťažko osudový deň, a to preto, lebo po dlhoročných sľuboch padol v parlamente paragraf 241 trestného zákona, totiž nový trestný zákon prednesený v parlamente dr. Václavom Škodom aj súdny poriadok prednesený dr. Kučerom boli schválené. Nový paragraf 244 má homosexuálny styk trestať iba s osobou maloletou. Je to rozhodne pokrok a na 70 percent humánný,“ konštatoval Matyáš 29. novembra 1961.

Hlavným cieľom Matyáša bolo zrovnoprávnenie LGBTI+ ľudí s celou majoritou. Jablonická Zezulová poukazuje na text v jeho denníku, v ktorom navrhoval, aby bol prijatý trestný zákon a paragrafy na ochranu práv LGBTI+ ľudí v takom zmysle, že ak sa niekto dopustí verbálneho alebo fyzického útoku a dôvodom je homofóbia, páchatel by mal byť potrestaný. „To je niečo, čo sa na Slovensku prijalo až v roku 2013. Bol veľmi pokrokový,“ zdôrazňuje historička.

Žijí mezi námi

V socialistickej tlači prevládal aj v druhej polovici 20. storočia naratív ako počas prvej Československej republiky. Články mali dehonestujúci charakter. Ukazuje to aj príklad článku informujúceho o vražde. Podstatou textu bol fakt, že obeťou bol homosexuál a zabili ho pravdepodobne preto, lebo udržiaval styky s mužmi a došlo medzi nimi k hádke.

Úchylný partner. Amerika: svet homosexuálov.

Počas socializmu si ľudia v periodikách prečítali aj takéto titulky. Pri Amerike sa vtedajšie redakcie snažili evokovať pocit, že dekadentný Západ si toho „veľa dovoľuje“.

Senzáciechtivý spôsob písania a informovania o LGBTI+ ľuďoch naďalej pretrvával. No boli aj výnimky. „V časopise *Mladý svět*, ktorý čítali mladí ľudia, vyšiel v roku 1972 článok *Žijí mezi námi*. Článok napísal lekár a psychiater. Vysvetľuje v ňom, ako je potrebné

zaobchádzať s LGBTI+ ľuďmi dôstojne, že homosexualita nie je choroba,“ pokračovala Jablonická Zezulová.

Dodáva však, že podobných článkov nebolo veľa. Pri mapovaní textov v novinách, časopisoch a magazínoch z tej doby historička natrafila na rôzne správy. V jednom článku žena písala, že zistila o svojom manželovi, že je homosexuál, a pýtala sa na radu, lebo uvažovala nad rozvodom. „Písali jej, že ak ich manželstvo naďalej plní funkciu, tak nebude ľahké ich rozviesť. Nabádali ju, aby zistila, či náhodou neudržiava styky s mužmi mladšími ako 18 rokov. Tak by ho mohla udať a súd by jej vyšiel v ústrety. V inom prípade si pýtal radu mladý muž, ktorý písal, že jednoducho cíti, že sa tak narodil, a nevie, čo má robiť. Na to mu odpísali, nech sa realizuje inak a nech si nájde novú záľubu,“ konkretizuje Jablonická Zezulová.

Zlomená, no nikdy nie vyschnutá ruža

Matyáš bol v 70. rokoch naďalej v kontakte s Hillerom, ktorý v roku 1972 zomrel, ale aj ďalšími priateľmi. Zvykol o sebe tvrdiť, že je občas ako zlomená ruža, no nikdy nie vyschnutá. Naďalej chodil do viech a snažil sa žiť spoločensky.

Matyáš 18. októbra 1974 vo veku 78 rokov spáchal vo svojom byte na Hontianskej ulici v Bratislave samovraždu, obesil sa v kúpeľni. Jeho prasynovec historičke prezradil, že lekár mu diagnostikoval ochorenie očí, išlo o formu zákalu. Choroba postupovala a do pol roka mal prísť úplne o zrak.

Matyáš si nevedel predstaviť svoj život bez zraku: že by nečítal, nesledoval televíziu a stratil by kontakt so svetom. Zároveň mu dochádzalo, že zomierali ľudia z jeho okolia, ktorí boli taktiež aktivistami a jeho priateľmi. Často si do denníka písal, aký sa cíti osamotený. Podľa Jablonickej Zezulovej nikdy nezistíme, či sa skrývali za jeho rozhodnutím ďalšie príčiny. Matyáš si neželal byť pochovaný. Jeho popol bol rozptýlený na rozptylovej lúke bratislavského krematória.

Hoci Matyáš nemal priameho nasledovateľa, ktorý by pokračoval v jeho práci, rátal s tým, že sa jeho denníky a písomnosti dostanú na verejnosť a budú sa čítať. Denníky a zošity písal na písacom stroji, ale aj úhladným písaným písmom. Písal ich ako svedectvo doby, v ktorej žil. Denníky dali jednoznačnú odpoveď na to, že LGBTI+ ľudia sú na Slovensku doma a že boli a sú súčasťou spoločnosti rovnako ako hocikto iný. Matyáš svoje písomnosti za života zámerne rozdelil. Časť z nich si našla cestu do rúk historičky Jany Jablonickej Zezulovej, ktorej sa podarilo skontaktovať s potomkami Matyášových priateľov a získať aj fotografie a ďalšie svedectvá.

Citlivý jazyk bol témou aj v 90. rokoch

V období po nežnej revolúcii sa vo verejnom priestore nedodržiaval jazyk, ktorý vtedajšie dúhové organizácie používali. Jablonická Zezulová na základe rozhovoru s aktivistkou Hanou Fábry uvádza, že v 90. rokoch sa LGBTI+ ľudia usilovali komunikovať s novinármi: pozývali si ich a vysvetľovali im správnu terminológiu a to, aký má správne zvolený jazyk vplyv na dôstojnosť LGBTI+ ľudí.

„Nejde o výmysel či o úchylku v používaní pojmov. Snažili sa vysvetliť, že význam je omnoho hlbší. S každou ďalšou generáciou však prichádzali opätovne články s nevhodným jazykom. Ak správny jazyk nie je súčasťou vzdelávania na základných a stredných školách a potom súčasťou štúdia žurnalistiky, odkiaľ má novinár vhodný slovník vedieť? Je mi jasné, že väčšina ľudí nechce škodiť, majú dobrý zámer,“ poznamenala Jablonická Zezulová.

Na počiatku nového milénia bola téma LGBTI+ ľudí okrajová. Následne sa dostali na pretras registrované partnerstvá v parlamente. Historička dopĺňa, že najväčšiu „reklamu“ vtedajšiemu homosexuálnemu hnutiu urobilo KDH a Ján Čarnogurský svojimi dehonestujúcimi výrokmi.

V určitom momente sa k podpore LGBTI+ ľudí začali pridávať rôzne mimovládne organizácie a verejne známe osobnosti. „Až do roku 2012

rástol súhlas verejnej mienky s tým, či môžu ľudia uzatvoriť registrované partnerstvá. S každým prieskumom sa pozitívne reakcie stupňovali. To sa však zmenilo, keď prišlo referendum,“ povedala Jablonická Zezulová.

Cesta k akceptácii bude ešte dlhá

Napriek všetkému sme si pri ceste k rešpektu k LGBTI+ ľuďom na Slovensku prešli obrovský kus cesty. „Historik Jan Seidl pomenoval svoju knihu *Od žaláre k oltári*, čím symbolicky vyjadril, akú cestu sme prešli, aké príkoria ľudia zažívali, že im mohlo ísť o život, boli vydie- raní, perzekvovaní, siahali si na životy. Aj keď nám to na Slovensku bude k akceptácii a rešpektu trvať, cesta a cieľ sú jasné,“ dodáva Jablonická Zezulová.

Na Slovensku máme živú kultúru, ktorú tvoria LGBTI+ ľudia, verejné osobnosti, ktoré sa neboja ozvať. Jablonická Zezulová priznáva, že v porovnaní s inými európskymi krajinami je proces pomalší. To je podľa nej spôsobené politickými elitami a politickou reprezentáciou, ktorá si osvojila nenávisťný jazyk od čias referenda. Mnohí totiž pochopili, že sa na nenávisti k LGBTI+ ľuďom dajú získať politické body, a namiesto toho, aby prispeli k zmierňovaniu konfliktov, vytvorili problém, ktorým ubližujú vlastným občanom.

Súčasná generácia je ale v dennom kontakte so svetom a tak, ako sa posúva doba, posúva sa aj naše vnímanie. Nakoniec sa podľa historičky otvorenosť tejto generácie premietne aj do legislatívnej roviny a ukáže sa, že slovenská spoločnosť nepadne na právach pre LGBTI+ ľudí a tie neohrozia „tradičné rodiny“.

● Jana Jablonická Zezulová vyštudovala filozofiu a históriu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Pôsobila v Centre rodových štúdií na FiFUK, neskôr v mimovládnom sektore a vo verejnej správe. Pracuje v oblasti výskumu a vzdelávania o rodovej rovnosti, právach LGBTI+ ľudí a dejinách ženského hnutia a emancipácie kvír ľudí v strednej Európe. Je členkou správnej rady Iniciatívy Inakosť.

Keby som sa narodil_a v dnešnej dobe a do chápanej rodiny, isto by som sa podujal_a na tranzíciu

Od detstva si uvedomovala, že nie je dievča, a vyrovnávanie sa s vlastnou identitou je jej celoživotným príbehom. To, v čom spočíval jej vnútorný coming-out v 70. rokoch, ako sa žilo kvír umelkyni v Sovietskom zväze, ako sa pozerá na vplyv svojej identity na vlastné dielo či roky aktivizmu, vysvetľuje Anča Daučíková v rozhovore s historičkou Janou Jablonickou Zezulovou.

Jana Jablonická Zezulová

„Koncom 70. rokov, krátko po skončení školy, sa Daučíková sťahuje do Sovietskeho zväzu. Za láskou...“ prečítala som si o tebe v texte od Kunsthalle. Takto nejako – až mytologicky – a pokojne priznám, že aj pateticky, si predstavujem v praxi, ako sa žije život. Bolo toto zároveň to obdobie, keď si o sebe vedela, áno toto je moja identita, toto som ja, zaujímajú ma ženy a priťahujú ma ženy, alebo si svoje túžby mala „upratané“ už skôr?

Anna Daučíková

Nebolo ani čo usporadúvať, v oblasti túžob som mal_a vždy jasno a to, že v tom čase sme boli odsúdení na život v utajení a v konflikte s príbuzenstvom a spoločnosťou, bolo pre mňa

danosťou. Navyše, za pohlavný styk dvoch osôb rovnakého pohlavia sa v Sovietskom zväze trestalo odňatím slobody, ak sa dobre pamätám, od 5 do 8 rokov lágru. Ironicky povedané, dnes takýto trest pôsobí celkom „mierumilovne“, totiž aktuálne je v putinovskom Rusku trestná už aj tzv. propagácia homosexuality, pričom napríklad samotný coming-out, teda explicitne vyjadrené priznanie sexuálnej orientácie, sa už považuje za propagáciu a súdy vyrubujú kvír ľuďom absurdné dĺžky trestov.

Ak sa pýtaš, kedy som si uvedomil_a, že ma sexuálne priťahujú ženy, tak to som vedel_a takpovediac odjakživa. Nikdy to nebolo inak a zároveň som si od raného detstva jasne uvedomoval_a aj to, že nie som dievča, a dával_a som to, samozrejme, najavo. Moje okolie reagovalo, ako je to vo väčšine prípadov aj dnes, negatívne. Existoval_a som teda v permanentnom nedorozumení, vlastne v akomsi „identitárnom“ vákuu a v predpubertálnom veku som veril_a, že keď vyrastiem, zmením sa celkom prirodzene na muža. Hovorím celkom prirodzene, pretože som z katolíckej rodiny, a tak som veril_a, že Boh, ktorý je všemohúci a takúto ma z vlastnej božej vôle stvoril, to predsa nejako myslel a zmenu pohlavia aj sám zariadi. Detstvo ale bolo celkovo hnusné, proste trvalé zúfalstvo.

JJZ

Ako si prežívala svoju pubertu, svoje dospievanie, lásky, vyrovnávanie sa (bolo to vôbec potrebné?) so svojou inakosťou? Bol v tvojom živote vôbec moment coming-outu?

AD

Už som to naznačil_a. Okrem toho, že moja puberta bola suicidná a spoločenské vzťahy boli pre mňa vždy rizikom, že dôjde ku škandálnemu

odhaleniu, som sa zredukoval_a na minimum. Čo sa týka viery v prirodzenú zmenu pohlavia, v puberte ma Boh sklamal na celej čiare. Kňazi mi neskôr zakazovali akýkoľvek telesný prejav lásky, a tak som po všetkých absurdných až komických skúsenostiach s nimi proste na cirkev a kresťanskú vierouku definitívne rezignoval_a. Nič také ako verejný coming-out v spoločenskej a kultúrnej sfére vtedy neexistovalo.

Ihneď ako sa dalo, som opustil_a rodičovský dom a zautoval_a som sa len svojim dvom najbližším priateľom v Prahe. Tam som aj požiadal_a v Sexuologickom ústave o zmenu pohlavia. Ukázalo sa, že v tých časoch bol tento ústav ako jeden z mála výnimočne osvietený, progresívny a profesionálny, t.j. podrobne ma vyšetrili a nepokúšali sa ma „vyliečiť“, rozumej psychicky ma mučiť, čo bolo v iných zariadeniach „normálne“. Naopak, ponúkli mi podporu a svoje vtedy existujúce chabé možnosti vo forme minimálnej hormonálnej podpory s predpokladom dosiahnutia „lehkého ochmýření“ – hormóny boli vtedy ešte stále tabu. Zároveň mi ale poradili, že by som si mal_a nájsť cestu na Západ, vraj majú informácie, že sa tam v tomto smere podniká niečo viac a zrejme tam robia aj mastektómiu. Veľmi si to dodnes vážim, písal sa totiž rok 1970, a ak by vtedy takáto rada zdrhnúť na Západ nedopatrením vyšla najavo, mohlo to ľahko spôsobiť pani sexuologičke prinajmenšom komplikácie v jej kariére, ak nie niečo horšie.

Skutočný verejný coming-out som absolvoval_a až v 90. rokoch po návrate zo ZSSR. Spolu s partnerkou sme poskytli rozhovor Marte Šimečkovej pre *SME*. Cítili sme to ako úľavu, i keď následne som nejaký čas nachádzal_a v schránke anonymné nenávistné listy, vyhrážky

a nadávky. Príjemné to nebolo, ale očakávali sme to, a keď máš už dávno po štyridsiatke, máš partnerku a prácu v Aspekte a získaš určitú odolnosť, tak ti nejakí anonymní homofóbi môžu byť ukradnutí. Ale ktovie, ako by som takúto šikanu prežíval_a, ak by sa to mohlo vtedy odohrávať masovo na sociálnych sieťach.

JJZ

Mám vo svojej historickej zbierke starých článkov jeden zo *Života* z roku 1965. Mladá žena sa sexuológovi zveruje s tým, ako túži byť uznaná vo svojej láske a ako vníma svoje telo v kontexte rodových očakávaní a tlakov. Čítala som si o tebe, ako si svoje telo tiež vnímala v istom zmysle ako obmedzené a túžila po forme, v ktorej by telo bolo také, aké si ho chcela mať. Bol to dôvod, prečo si sa umelecky rozhodla mapovať ženské telo, telesnosť a identitu, a ako by mohli uniknúť spoločenským tlakom?

AD

K otázke môjho chápania svojho vlastného tela: nejde o telo ako obmedzenie. Ide o zásadnejšiu otázku: o bytostný nesúhlas s vlastnou telesnosťou a zároveň o mylné čítanie môjho tela druhými a s tým spojenej (pri narodení automaticky pridelenej) pohlavnosti, v ktorej sa moje telo stáva reálne nepoužiteľným. A pretože sme všetci estetické bytosti, ide aj o formu. Biologická forma, v ktorej som sa narodil_a a ktorá, mimochodom a prísne vzaté, nikdy a u nikoho nie je presne binárne komponovaná ako buď čisto mužská, alebo čisto ženská (ale je spektrálna), radikálne nezodpovedala môjmu cíteniu a potrebám. Bola vo všetkom, spoločensky i osobne, zavádzajúca, preto tá urgentná potreba sa jej zbaviť.

Spomínaš dôležitosť telesnosti v mojej umeleckej tvorbe, prácu so ženskou identitou, tu by som povedal_a, že mi primárne nejde

o identitu ako takú, skôr mi ide o mnohorakosť, variabilitu a procesy prechodu, pomôžem si fyzikálnou metaforou – o zmenu skupenstva. Často sa v tejto súvislosti používa slovo fluidita a tá je časťou mojej autorskej licencie.

Ďalšia vec sú rodové roly. Tu nám všetkým v 90. rokoch veľmi pomohli texty Judith Butler. Chápanie sa v druhej polovici minulého storočia posunulo a uvedomili sme si, že všetko je v pohybe a aj rodové roly podliehajú neustálemu vyjednávaniu. Mimochodom, týka sa to všetkých, aj heterosexuálni cis ľudia a vôbec každý si neustále vyjednávame svoje pozície, a tým zároveň rod vytvárame. Rod je proste vždy spoločenský konštrukt, nie biologicky determinovaná danosť. U transrodových a transsexuálnych ľudí je to však hraničná a existenciálna záležitosť. Keby som sa narodil_a v dnešnej dobe a do chápanej rodiny, isto by som sa podujal_a na tranzíciu, a to ihneď, ako by to len bolo možné. Viem, cez čo všetko treba prejsť, aké rôzne sú jednotlivé prípady, a úplne dnešných mladých trans ľudí chápem.

V umeleckej tvorbe je to práca na rôznych témach, ale zásadne používam vždy feministické prístupy – viem sa solidarizovať s problémami všetkých, cis aj „necis“ žien, aj ja som musel_a zažiť diskrimináciu na základe biologického pohlavia, obťažovanie, ponížujúce gynekologické prehliadky pri každom nástupe do zamestnania a ďalšie znevýhodňovanie. Napríklad na Vysokú školu výtvarných umení neradi prijímali ženy, lebo tie sa vraj ľahko stávajú matkami a buď nedokončia štúdium vôbec, alebo kvôli rodine umeleckú prax jednoducho zanechajú. Takže áno, nie som žena, ale som feminist(k)a.

Máš pocit, že jazyk a jednotlivé pojmy používané v komunikácii majú vplyv aj na tvorbu identity? Ako si sa sama seba definovala (slovom) napríklad v 80. rokoch? Mala si vtedy slová na označenie svojej túžby, lásky, svojej identity, toho, ako si seba vnímala vo vnútri?

AD

Dlho som sa nijako neidentifikoval_a, pre seba som bol_a proste „niečo iné“, než za čo som považovan_á. Otázkou identity, sebadefinovania som sa začal_a zaoberať až po návrate zo ZSSR v 90. rokoch. Opieralo sa to priamo o skúsenosť vo vzťahoch so ženami a v komunite, ktorá sa u nás začala vynárať z nebytia. Vtedy sme ešte nerozoznávali celé spektrum identít a používali iba jeho časť, lesbickú, gejskú a bisexuálnu formu, v skratke LGB. Ja osobne identitu (každú identitu) považujem za nestálu kategóriu, bytostne potrebnú pri úkonoch komunikácie a ako primárnu signálnu sústavu pri pohybe životom. Identita, s ktorou sa subjekt stotožní, však nie je všetko, naša subjektivita vždy danú „identitárnu“ definíciu nejako presahuje. Identitu možno meniť, dokonca aj národnú. Nie každý prežíva identitu ako osud a to sa týka aj pohlavnej identity. Príroda vo svojej nekonečnej variabilite je v tomto zmysle naozaj poučná. Ja som sa kedysi pokúšal_a o identifikáciu ako lesba, ale vždy som nakoniec dospel_a k tomu, že je to so mnou ešte inak. Vždy som ale jasne vedel_a, čím nie som. Dnes mi najviac vyhovuje termín nebinárny človek.

Pýtaš sa na 80. roky, keď som nežil_a v Československu, ale v ZSSR v úzkom kruhu priateľov v tamojšom typickom zakuklení hermeticky uzavretých okruhov priateľov pri kuchynských rozhovoroch o sovietskej realite,

o svete, ktorý sme nemohli vidieť vlastnými očami, kultúre, literatúre a filozofii. Diskutovať o identite nemalo veľký zmysel, nebolo ako ju použiť a moju sexuálnu orientáciu prijali všetci ako normálnu, ako v každej inteligentnej spoločnosti, ktorá má prečítané nejaké tie miestne zdroje, tam to bol Platón, Sapfó, Cvetajeva a celá ruskojazyčná i prekladová poézia. S ohľadom na sexualitu to bola špecificky ruská próza tzv. Strieborného veku, Rozanov atď. Tomu zodpovedal aj slovník, ktorý sme používali, takže vo výsledku ako vševysvetľujúci a zároveň všezahmlievajúci termín fungoval termín *láska*, mimochodom, v sovietskej kultúre významne nadužívaný a sprofanovaný. Boli sme si vedomí jeho nedostatočnosti, ale koniec koncov v totalite, v situácii vyprázdneného ideologizovaného sovietskeho verejného diskurzu boli takmer všetky definície a slová svojím spôsobom zavádzajúce.

Za zmienku by stálo tiež, že na rozdiel od Slovenska bol život v ZSSR proste sekulárny, oprostený od náboženských vplyvov. V bežnom zhone sovietskej reality, založenom na dobývaní základných potravín a životných potrieb, sa preto sexuálnym menšinám, ak sa príliš nevydeľovali z davu, darilo prežiť. Niežeby sovietski ľudia neboli homofóbni, ale v rovine medziludskej komunikácie tamojší život v mestách vyzeral voči sexuálnej a pohlavnej inakosti až apatický, na verejnosti si proste nikto nevšímal, ako vyzeráte a či sa držíte za ruky. Adekvátny jazyk bez komunitného života vlastne ani nemohol existovať, v tom čase dokonca aj v pejoratívnej hovorovej reči chýbalo výrazivo pre menšinovú sexualitu, v obehu bol azda jedine výraz „pederast“.

Nemôžem zabudnúť na feministický časopis *Aspekt*. Aj vďaka tvojmu prínosu bola reflektovaná „lesbická existencia“ v slovenskom feminizme. Zároveň si angažovala v gejsko-lesbickom aktivizme na prelome 90. rokov a začiatku 21. storočia. Ako si vnímala toto obdobie?

AD

Aspekt poskytol LGB* témam priestor a mne svojím spôsobom azyl. Teraz vidieť ešte jasnejšie, aké otvorené a odvážne boli vtedy aspektáčky, najmä Jany, Cviková a Juráňová, ktoré vystupovali verejne, sprístupňovali a obhajovali feministické myslenie v celej šírke vrátane lesbizmu, a myslím, že to vôbec pre ne nebolo jednoduché, veď žili vo svojich konzervatívnych prostrediach, v rodinných a manželských vzťahoch. V 90. rokoch sa na obranu práv LGB* z verejných osobností okrem pani herečky Magdy Pavelekovej nepostavil nikto.

Otázky feminizmu a ženských práv bez diskriminácie boli v *Aspekte* alfou a omegou. A treba aj povedať, že zo začiatku bol *Aspekt* vnímaný s chladným odstupom, až neskôr si získal rešpekt. Bola to rezervovanosť nielen konzervatívnych kruhov, ale aj bezprostredných kolegov mužov, s ktorými boli aspektáčky politicky na jednej lodi (hovoríme o období mečiarizmu). Ale spomínam si na výnimku: manžel a partner našej kolegyne Juliany Szolnokiovej, doc. Ivan Slimák, mám šťastie, že som bol a pri tom, keď nás navštívil v *Aspekte*. Takže prísne vzaté, dejiny lesbickej existencie na Slovensku sa začali písať v *Aspekte*.

---

* Skratka LGB (Lesby, Gejovia, Bisexuáli/Bisexuálky) bola vtedy (90. a začiatok nultých rokov) jedinou zaužívanou identifikáciou menšinových sexualít, ktorú sme mali k dispozícii.

Keď tak telegraficky nahliadneš na svoje lesbické aktivistické obdobie, je niečo, čo by si ešte vtedy urobila/neurobila na základe toho, čo vieš dnes?

AD

Určite by sa bolo dalo urobiť viac, ale treba si ozrejmiť situáciu. Lesbické a gejské organizácie boli začiatkom 90. rokov sústredené na úplne základné veci, primárne teda poskytovať bezpečné stretávanie a zoznamovanie sa, veď všetko sa začína priateľstvom. Ale neboli prostriedky a dostatok ľudí, ktorí by vzali na seba vytvorenie pevnejšej perspektívy, spoločnej pre všetkých. Problém bol najmä v nedostatku vyautovaných ľudí (väčšina členstva sa stretávala tajne), celá organizácia bola postavená na prísnej konfidencialite a kontinuálna práca bola značne náročná. Napríklad, ako jedna z akútnych otázok sa ukázal problém podpory suicidálnych mladých ľudí, opäť z dôvodu dodržania prísnej anonymity.

Čo sa týka lesbických žien, Altera v Banskej Bystrici, Museion v Bratislave, ženská súčasť Ganymedesu a nakoniec Q-Archív mali rôznorodé, avšak viac-menej sporadické aktivity. Krátkodobo vychádzali periodiká *Q-Archív* a *Atribút*. Slovensko sa pripravovalo na vstup do EÚ a v Q-Archíve sme uskutočnili v spolupráci s Paulou Jójárt, Mariannou Šípošovou a Julianou Szolnokiovou historicky prvý sociologický výskum diskriminácie sexuálnych menšín vo všetkých oblastiach života. Anonymný výskum sa vypracoval na vzorke 251 členiek a členov LGB komunity, a i keď ho nemožno posudzovať ako sociologicky relevantný, predsa ukazuje obraz momentálneho stavu v našej komunite v rokoch 2001–2022. Výskum je publikovaný pod názvom *Správa o diskriminácii lesbických*

žien, gejov, bisexuálov a bisexuálok na Slovensku (ISBN 80-968822-7-9) v slovenskej a anglickej verzii, teda vlastne informácia zo Slovenska začiatku 21. storočia priamo od obetí diskriminácie.

Ale čo dnes vidím, že by sme boli mohli urobiť viac, je cieleňá psychologická podpora v komunite, podpora verejného coming-outu, aby sa vytvorila početnejšia skupina ľudí schopná zasadzovať sa aktívne za právo na rešpekt naprieč celou krajinou. Verejne sme vystupovali iba traja a boli sme sústredení iba na antidiskrimináciu, zatiaľ čo komunita bola neviditeľná. Dnes sa mi zdá, že sa v tom dalo urobiť viac, ak by sme sa pokúsili nielen jednotlivo, ale aj skupinovo prepojiť sa s viedenskými kvír ľuďmi a navzájom si odovzdávali skúsenosti.

JJZ

Ako si sa cítila počas minulého režimu ako kvír osoba/umelkyňa v porovnaní s dneškom?

AD

Ja som sa za minulého režimu vo svojej tvorbe nezameriaval_a explicitne na kvírovanie, aj keď v istom ohľade mohlo byť latentne v dielach prítomné. K tomu som sa musel_a dopracovať až v 90. rokoch. Cez videoart som vedome a sústredene tematizoval_a špecifiká sexuálnej inakosti.

JJZ

Kedy a kde si sa cítila byť najviac prijatá a rešpektovaná, kde a kedy, naopak, vôbec nie?

AD

Bezo zvyšku, teda normálne prijat_á som sa v tejto krajine necítil_a nikdy. Plne rešpektovaný_á ako nebinárna bytosť som iba v zahraničí. Ale prostredie umenia a kultúry ako prostredie kreativity je zo svojej podstaty otvorené, a teda

tolerantné. Je ľahšie byť kvír človekom a umelcom než kvír človekom v kancelárii nejakého podniku alebo za pásom v triedičke odpadu a my sme všade. Všeobecne sa musíme snažiť viac ako ostatní, a aby sa dalo viac-menej normálne žiť a prejavovať sa, musíme najprv vždy presvedčiť aspoň najbližšie okolie o svojich kvalitách. Inak vznikne priestor na zjavnú alebo skrytú šikanu. Rovnako platí, že je ľahšie žiť vo veľkom meste než na vidieku.

JJZ

V minulom režime sa niektoré témy nedali komunikovať priamo, ale schopnosť vyjadriť sa umelecky mohla byť pre teba oslobodzujúca. Vnímala si to tak?

AD

Áno, za totality sa moje témy nedali komunikovať, ale na druhej strane som sa nesnažil_a ani ísť poruke režimu a zúčastňoval_a som sa profesijných aktivít a verejného života podľa možnosti minimálne a iba kvôli sebazáchove (ako študent_ka som na prvomájové pochody chodil_a). Inak som sa (ako mnohí ďalší) všetkému oficiálnemu vyhýbal_a, a pokiaľ to bolo možné, aj všetkému, čo by ma mohlo ohroziť. Samozrejme, za cenu izolácie a rezignácie na kariéru. Takto to mali viacerí umelci, moji priatelia.

Či bola pre mňa umelecká práca oslobodením, neviem. Umelecká činnosť asi môže niekomu slúžiť ako ventilácia napätia, sedatívum, kompenzácia, ale to nie je poslaním umenia ani práce ako takej.

JJZ

Sleduješ aktuálnych českých/slovenských kvír umelcov a umelkyne? Vidíš tam nejaké zaujímavé momenty?

AD

Iste, snažím sa. Konečne je ich viac a robia naozaj hodnotné veci, ale nebudem menovať, aby som na niekoho nezabudol_dla. Držím všetkým palce.

JJZ

Je podľa teba súčasná realita umelecky podnetná?

AD

Súčasná realita je burcujúca a mám silný pocit, že žijeme v rozhodujúcom období, ktoré vyžaduje od každého špecifickú vnímavosť a pozornosť. V niektorej z posledných videoprác hovorím, že to vyzerá, že sme vstúpili do obdobia veľkej úzkosti, ktorá zachvátila všetky aspekty našej ľudskej existencie, a to bolo ešte pred vtrhnutím putinovských okupantov na Ukrajinu. Dnešné umenie sa neopiera o múzy, ktoré mlčia, keď strieľajú kanóny, ale o nutnosť zmeny. Takže nielenže to stojí za to, ale musí to byť.

● Anna Daučíková je slovenská výtvarníčka a vizuálna umelkyňa. Jej tvorba zahŕňa maľbu, sklenené objekty, video, fotografie, koláže, šperky aj akčné umenie a performovanie. Po ukončení štúdia na VŠVU v Bratislave (Ateliér Sklo v architektúre pod vedením Václava Cíglera) žila a tvorila v Moskve. V 90. rokoch sa začala venovať umeleckým inštaláciám, performovaniu a videu. Najmä cez videoart tematizovala špecifiká sexuálnej/rodovej inakosti. Je tiež spoluzakladateľkou feministického časopisu *Aspekt*. V 90. rokoch pôsobila aj v ženských/kvír organizáciách, ako boli La strada, Iniciatíva Inakosť, neskôr bola tiež hovorkyňou za práva LGBTI+ na Slovensku. Ako pedagogička pôsobila v Ateliéri videa a multimediálnej tvorby na VŠVU v Bratislave, od roku 2001 aj na pražskej AVU. Vystavovala v Prahe, vo Viedni, Washingtone, v Aténach, Kyjeve a mnohých iných mestách. Jej diela sú súčasťou zbierky Slovenskej národnej galérie v Bratislave.

Ako o nás hovoríť

Jazyk hrá veľkú rolu v tom, ako sa cítime. Citlivé, rešpektujúce a inkluzívne pomenovania však nevznikajú kdesi v jazykovednom ústave samy od seba, ale tvoríme ich my ako spoločnosť. V mnohom sme sa v slovenčine posunuli, mnohé slová a formulácie však stále dokážu isté skupiny obyvateľstva zraníť. Ako vyzerá rešpektujúci jazyk a prečo a najmä pre koho je špeciálne dôležitý?

Keď sa ľudia cítia v jazyku bezpečne a prijato, dokážu sa sústrediť na iné výkony

Rozhovor o vzťahu jazyka a rešpektu s Luciou Molnár Satinskou z Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV viedla Dominika Chrastová.

Dominika Chrastová

Na stole máte práve kartičky s rôznymi pomenovaniami, pričom viaceré nesú rovnaký význam. Našla som napríklad trojicu slov hluchý, nepočujúci a človek so sluchovým znevýhodnením. Podľa čoho môžeme rozlíšiť, ktoré z týchto označení je v komunikácii najvhodnejšie použiť?

Lucia Molnár Satinská

Presne na tomto prípade vidíme, ako sa pomenovania vyvíjajú. Kedysi bolo pre slovenčinu slovo hluchý neutrálne a dnes ho už označujeme za nevhodné. Ale napríklad v slovníkoch ešte stále je, lebo máme množstvo dokladov o tom, že sa používalo. Potom sa pri tomto výraze stalo to, čo sa deje aj pri iných slovách – ozvala sa komunita nepočujúcich, či by sa to v slovníku dalo zmeniť. Nastala aj odborná polemika. Snažili sme sa komunite vysvetliť, že slovníky sa nedajú prepisovať, lebo sa nedá prepisovať história. No dá sa v slovníkoch upraviť výklad, aby sa poukázalo na to, že už je vhodnejšie pomenovanie *nepočujúci*.

Ani komunita nepočujúcich však nie je jednotná, tvoria ju ľudia s rôznymi poruchami sluchu, navyše k nej patria aj počujúci, ktorí

napríklad ovládajú posunkový jazyk. Často ide o rodinných príslušníkov nepočujúcich, najmä ich deti. Tým sa dá opäť poukázať na komplexnosť tejto témy. Je dobré uvedomovať si, ako sa identifikujú konkrétni ľudia, o ktorých píšeme. A ak hovoríme o nejakej neznámej množine osôb, tak je vždy lepšie použiť neutrálny pojem.

Zároveň vo vnútri komunity môžu byť rôzne názory na to, ako sa označovať. To isté platí, aj keď prejdeme od zdravotných znevýhodnení k rodovým identitám. Pre niekoho z komunity môže byť hanlivé niečo, čo je pre inú osobu spôsob sebavyjadrenia. Takže vždy je to o hľadaní prostriedkov a dynamike v jazyku. Aj keď ja teraz označím niektoré výrazy za vhodné, o dvadsať rokov už na to bude možno iný pojem.

DCH

Prejdime konkrétne ku kvír ľuďom. Keď chceme o nich hovoriť rešpektujúco, no nepoznáme preferované pomenovanie každej skupiny či osoby, ako by sme mali postupovať? Respektíve, ktoré výrazové prostriedky sa teraz považujú za najvhodnejšie?

LMS

Zachytávanie jazykových trendov je pomerne ťažké. Napríklad my v jazykovednom ústave ich väčšinou vieme opísať, až keď sú tu už nejaký čas. Nedokážeme reagovať tak rýchlo ako sociálne siete alebo rôzne organizácie. Čiže zvyčajne je tam nejaký časový posun, neologizmy nezverejňujeme okamžite.

V takýchto premenlivých alebo formujúcich sa oblastiach by som sa preto spolažila na ľudí, ktorí sa im odborne venujú. Môžu to byť napríklad organizácie spájajúce tieto komunity. Alebo sa dá riadiť aj pojмами použitými v štúdiách či odborných časopisoch. Na druhej strane

by som sa až tak neopierala o výrazy, ktorými sa niekto jednorazovo označí na sociálnej sieti. To ešte neznamená, že bude daný pojem široko prevzatý.

Najskôr by som sa teda orientovala v spoľahlivých internetových zdrojoch, pretože dané výrazy sa môžu o nejaký čas dostať aj do slovníkov. Naša jazyková poradňa, ktorá pracuje primárne s jazykovednými zdrojmi a rôznymi typmi slovníkov, už však odporúča aj *Dúhový kompas*, čo je nový interaktívnejší slovník zameraný práve na informovanie o LGBTI+ ľuďoch.

DCH

Najmä po teroristickom útoku pred Teplárňou upravili aj médiá svoj slovník a vo verejnom priestore sa začalo viac upozorňovať, ktoré výrazy sú správne a ktoré úplne nevhodné. Ako by ste vysvetlili bežným ľuďom, prečo je dôležité používať rešpektujúci jazyk, najmä ak je nových výrazov na nich zrazu priveľa?

LMS

Je to pre mňa ťažká otázka, lebo ja v podstate nechápem, prečo nie. Keď môžeme používať rešpektujúci jazyk, prečo by sme naschvál používali nerešpektujúci? Ak teda odhliadneme od skupiny, ktorá chce naschvál ubližovať. V akejkoľvek oblasti platí, že pokiaľ sa mienime vyjadrovať kultivovane, mali by sme si tému najskôr naštudovať.

Keď ide o konkrétnych ľudí, je to podľa mňa ešte bolestnejšie. Môže však pomôcť predstava, že sú to osoby okolo nás. O ich vzťahovej orientácii či rodovej identite nemusíme vedieť, no môžu to byť napríklad naši susedia. Preto už len zo slušnosti a úcty by sme sa mali zamerať na rešpektujúci jazyk.

DCH

Označenia súvisiace s LGBTI+ ľuďmi väčšinou vychádzajú zo zahraničných pojmov a momentálne sa často namiesto tejto skratky používa ako synonymum slovo kvír. Niekomu však môže znieť cudzo a navodzovať dojem, že máme v slovenčine v tejto téme medzery. Zdá sa to aj vám?

LMS

Tiež je to niečo, čo sa týka všetkých oblastí. Keď sa menia skutočnosti alebo objavujeme nové, môže nám pre ne chýbať pomenovanie a začneme ho hľadať. Ide o bežnú vec, ktorá sa v jazyku stále deje, a inak to nie je ani v tomto prípade.

Máme možnosť preberať pojmy z iných jazykov, prekladať ich alebo vytvárať si vlastné. Všetky tieto spôsoby sú legitímne a potom je otázkou používania, ktoré pomenovania sa ujmu a rozšíria. V slovenčine sa možno uchytí napríklad aj spojenie dúhová komunita.

DCH

Čo by sa podľa vás ešte mohlo ujať namiesto spojenia „páry rovnakého pohlavia“, ktoré je niekedy ťažké zmestiť do titulku?

LMS

Na to musia prísť médiá alebo jazyková komunita. My to len mapujeme. Stretla som sa už ale s výrazmi ako dúhové páry či gejské a lesbické páry. Máme teda rôzne synonymá a médiá si musia v titulkoch vhodne vyberať.

DCH

Malo by šancu aj krátke spojenie „kvír páry“ alebo sa vám zdá príliš neznáme pre spoločnosť?

LMS

Mňa nevyrušuje, no otázkou je, či už nie som príliš ponorená do tejto témy. Pre mňa to už môže byť bežná slovná zásoba a niekto iný nebude

vedieť, čo si má pod tým predstaviť. Ale ak by médiá stále vysvetľovali toto spojenie a zavádzali ho do redakčnej praxe, môže sa rozšíriť.

DCH

Zároveň sa teraz hľadajú spôsoby, ako písať o ľuďoch s rôznymi rodovými identitami. Napríklad v súvislosti s nebinárnosťou už vznikol takzvaný bezrod (rodovo neutrálny spôsob, ako o niekom hovoriť, pozn. red.) a neskôr vyšla *Nebinárna príručka*, ktorá uprednostňuje používanie stredného rodu. Majú tieto možnosti šancu uchytiť sa?

LMS

Podľa mňa treba urobiť sociolingvistický výskum priamo v danej komunite. Zatiaľ je to zmapované iba prostredníctvom rozhovorov v médiách a nejakých podcastoch a aj tie ukazujú, že sa premýšľa nad rôznymi spôsobmi.

Keď Sely vytvorila bezrod, pýtala sa komunity, či sa používa a či sa môže ujať. Victory Vargic v *Nebinárnej príručke* hovorí, že skúšalo bezrod, ale neosvedčilo sa im, tak hľadalo ďalšie spôsoby. Používa upravený stredný rod, zámeno *ono* skloňuje inak, trochu to však škripe. V paradigmách máme niektoré koncovky synonymné, napríklad práve pri skloňovaní zámen *on* a *ono*, a je na veľkú debatu, ako ich interpretovať. Či ako gramatické alebo mužské.

Možno by jedným z výstupov sociolingvistického výskumu mohol byť aj workshop, na ktorom by sme spolu hľadali riešenia, aby bola slovenčina pohodlná pre všetkých. V prvom rade títo ľudia musia nájsť, ako sa im dobre vyjadruje.

A potom je to aj o tolerantnosti, môžeme sa spočiatku myliť. Podľa mňa ani nebinárne osoby nečakajú, že všetci si nové vyjadrovacie spôsoby osvoja hneď. Prirovnala by som

to k nárečiam v slovenčine. Keď človek príde do novej nárečovej skupiny, tiež si najskôr zvyká, no potom sa to naňho nalepí a začne tak hovoriť. Je to teda o zvyku. Navyše, jedna vec je používanie v bežnom živote a druhá vec je používanie v umení.

DCH

Nedávno som čítala knihu *Na konci umrú ako prví* od Adama Silveru a prvýkrát som videla použitý stredný rod v beletristickom preklade. Zachytili ste už tiež príklad, keď sa v súvislosti s nebinárnou knižnou postavou použil stredný rod alebo bezrod?

LMS

Tým, že vo svetovej literatúre sa čoraz viac objavujú tieto témy, potrebujeme ich reflektovať aj v preklade. Ja viem o románe *Dievča, žena, iné* od Bernardine Evaristo, ktorá v roku 2019 vyhrala Bookerovu cenu. V knihe je jedna dejová línia s nebinárnou postavou a v preklade sa použil bezrod. Nedávno som ukazovala úryvky tohto románu publiku na Hieronymových dňoch, čo je podujatie pre prekladateľov a prekladateľky. Testovala som, či rozumejú tej pasáži alebo či ich nejako vyrušuje. Na prednáške bolo asi sto ľudí a povedali mi, že sa im dobre číta a berú to ako jazykové osvieženie, ktoré neuberá zo zrozumiteľnosti. Zdá sa, že v literárnom texte to teda môže fungovať.

Teraz má vyjsť nová kniha, myslím, že v preklade sa bude volať *Knihá krvi*, a tiež sa v nej použije bezrod. V origináli je to *Blutbuch* od švajčiarskeho nebinárneho autorstva Kim de l'Horizon. A potom mi napadá ešte jedna kniha, ktorá podľa mňa veľmi inkluzívne pristúpila k prekladu. Pochádza z francúzštiny a je to *Klub rozkoše* od Jüne Plã. Ide v podstate

o inkluzívnu sexuálnu príručku, zahŕňa rôzne vzťahy. Preklad pôsobí veľmi hravo, sú tam použité slová ako *rozkošidlo* a *potešidlo*. Prekladová literatúra teda predstavuje skvelý zdroj jazykových dát v súvislosti s touto témou.

DCH

Použili ste slovo autorstvo. Hromadné podstatné mená sa teraz objavujú čoraz častejšie v prípadoch, keď sa chce nebinárna osoba označiť neutrálne alebo aj keď sa v iných kontextoch snažíme vyhnúť zdvojovaniu na autori a autorky. Budú sa podľa vás hromadné tvary využívať čoraz častejšie?

LMS

Podľa mňa majú veľkú šancu, lebo ide o prirodzený spôsob vyjadrovania sa v slovenčine. Aj historicky tu boli prítomné hromadné pomenovania ako študentstvo alebo čitateľstvo. Stretávame sa teda s nimi už dlho, nie je to nič exotické. Ale keď ich dovedieme ad absurdum, nebudú fungovať. Môj obľúbený príklad je, že ministrov a ministerky neoznačujeme ako ministerstvo, pretože tento výraz je už obsadený inštitúciou. Takže treba o tom uvažovať aj trošku s rozumom. Keď sa dá, super, používajme hromadné podstatné mená, keď sa nedá, skúsme sa vyjadriť iným spôsobom.

Niekedy sa hodí aj generické maskulínium či feminínium. Potom máme striedanie, respektíve zdvojovanie a prechyľovanie, napríklad na čitatelia a čitateľky. Ďalej funguje opisný spôsob – ľudia bez domova, ľudia zo susedstva a podobne. Všetko sú to základné prostriedky v slovenčine, ktorými vieme docieľiť rodovo inkluzívnu komunikáciu.

DCH

Na sociálnych sieťach si všímam, že v rámci inkluzívnosti sa začína používať aj koncovka -x, a to najmä v prídavných menách. Postrehla som už aj zámeno „ktorí“ napísané ako „ktorx“. Čo si myslíte o tomto riešení?

LMS

Takéto preberanie, zrejme z angličtiny, je problematické. Keď dáte pár hviezdičiek alebo prípon -x v anglickom jazyku, text vám to nepokazí. Slovánske jazyky sú však oveľa ohybnejšie, skloňujeme a časujeme. My by sme teda tieto koncovky a hviezdičky mali naozaj všade, čo by komplikovalo zrozumiteľnosť. Preto by som využívala viacero možných prostriedkov a x-ká a symboly dávala iba tam, kde je to buď nevyhnutné, alebo kde by to slúžilo ako určitý signál.

Napríklad Slovenská národná galéria komunikuje tak, že na svojom webe či sociálnych sieťach máva niekedy v nadpisoch hviezdičku ako grafický znak a potom ďalej v textoch už používa hromadné pomenovania, zdvojovanie alebo opisy.

DCH

Do akej miery sa teda môžeme inšpirovať inými jazykmi, aby sme neuberali zo zrozumiteľnosti, ale stále dokázali vyjadriť, čo potrebujeme?

LMS

Ja si myslím, že najlepšie je hľadať prostriedky vnútri v slovenčine, a páči sa mi, keď aj niektorí mladí ľudia na to idú týmto spôsobom. Inšpirácia zo zahraničia môže byť problematická, lebo jazyky nefungujú rovnako, a tak je lepšie čerpať z vlastného.

Môžeme sa ešte pristaviť pri slove kvír.

Vyzerá to, že zatiaľ nevieme nájsť v slovenčine vhodnejší pojem, preto podľa mňa môžeme

pokojne používať aj prebratý tvar queer, aj poslovenčený prepis kvír. Na druhej strane na tohtoročnom Pride podujatí Lucia Berdisová povedala, že sa v detstve stretla s pojmom *čudačina*, úplne sa s ním stotožnila a až v dospelosti si uvedomila, že to je vlastne doslovný preklad anglického slova queer. Na východnom Slovensku je to dokonca neutrálny výraz pre osobu, ktorá je iná.

DCH

Mne to znie pejoratívne.

LMS

A jej to neznelo. Ako spomínala v príhovore, oslovovala ju tak stará mama a bolo to veľmi láskavé. Čiže áno, závisí od kontextu. Ale ponúkajme si takéto slová, hľadajme a uvidíme.

DCH

V súvislosti s dvojtvarmi ako queer/kvír alebo transgender/transrodovosť som zachytila argument, že je lepšie používať slovenské prepisy, pretože zahraničné výrazy sa častejšie používajú v dezinformačných textoch alebo na predvoľbných billboardoch. Čo si o tom myslíte?

LMS

To je super tip, pretože máme úplne nový korpus dezinformačných textov. Čiže niekedy by som v rámci týchto LGBTI+ výrazov kvantitatívne rada porovнала, kto ich ako používa.

Inak ide o varianty písania, ktoré sa pri preberaní výrazov vždy vyskytujú. Istý čas fungujú oba tvary ako *jazz* a *džez* alebo *teenager* a *tinedžer* a potom sa ustálime na jednom. Ja som za poslovenčovanie pravopisu, ale napríklad kvír ešte nemáme v našich slovníkoch.

DCH

Skúste teda v skratke vysvetliť, aký proces predchádza tomu, že sa výraz dostane do slovníkov?

LMS

Dnešná lexikografia funguje na digitálnej báze, čiže na počítačových zdrojoch, a pracuje s obrovskými dátami. Frekvencia nie je jediný faktor toho, či sa niečo dostane do slovníka, ale patrí medzi dosť významné. Pri slovách súvisiacich s menšinami to môže byť problematické, lebo sa nespomínajú tak často. Samozrejme, pokiaľ nie sú politicky zneužívané ako LGBTI+ menšina, pri ktorej je preto frekvencia veľká. Ďalším faktorom je jazyková logika, nejaká usúvzťažnosť v štruktúre slovenčiny. Myslím si, že konkrétne pojmy ako kvír alebo pomenovania rodových identít sa dostanú do slovníka, keď sa budú pravidelne objavovať v relevantných zdrojoch.

DCH

Zaradenie týchto označení do slovníkov môže zároveň vyslať určitý signál spoločenskej akceptácie. Podobne to bolo, keď sa upravila definícia lásky. Aké reakcie ste vtedy postrehli?

LMS

Je dôležité povedať, že túto zmenu sme pripravovali dlhšie, hoci sme ju zverejnili tesne po teroristickom útoku na Zámockej. V lexikografických kruhoch sa viedla debata, prečo mali už historicky niektoré slovníky (vrátane českého) inkluzívnejší výklad lásky, než bol ten náš. V podstate išlo do istej miery o lexikografickú chybu, ktorá mohla z pohľadu dnešnej spoločnosti narásť do veľkých rozmerov.

Z našej vedeckej pozície išlo teda o detail, malú chybu, ktorú bolo treba opraviť vhodnejšou formuláciou. Zo spoločenského

hľadiska sa z toho ale stalo obrovské gesto. Nepočítali sme s takým veľkým ohlasom, boli sme vtedy vo všetkých médiách. Zároveň nás prekvapilo, že väčšina reakcií bola pozitívna. Samozrejme, dostali sme aj pár hejtovej a niektoré dezinformačné portály o tom informovali negatívne. Ale drvivá väčšina reakcií bola pozitívna.

DCH

Motivujú inštitúciu takéto ohlasy, aby sa viac zamerala na podobné chyby a aktualizovala niektoré formulácie?

LMS

Myslím, že bez ohľadu na ohlasy to robíme pravidelne a máme v slovníku vytypovaných viacero výrazov. V súvislosti s touto témou ide o výrazy ako *zbaľiť niekoho* alebo *chodiť s niekým*. Existujú teda aj všelijaké ďalšie slová okrem lásky, ktoré treba opisovať trochu inkluzívnejšie. Vo všeobecnosti je však objem slov obrovský a stále sa pracuje na nových heslách, čiže je to skôr o kapacite.

DCH

Ako vplývajú na inkluzívny jazyk politici a političky?

LMS

Celkovo vplývajú veľmi silno na jazykovú kultúru a momentálne, žiaľ, prispievajú skôr k vulgarizácii a zvýšenej agresivite v prejavoch. Netýka sa to len rodových otázok, ale akýchkoľvek.

Zároveň však máme aj pozitívne príklady, napríklad komunikácia pani prezidentky je veľmi dobrá. V istom zmysle aj preto, že nie je úplne dotiahnutá. To znamená, že občas použije aj generické maskulínium, nespomína v každej vete všetky identity, ale aj tak dáva rešpektujúce signály, čo je veľmi dôležité. Týmto spôsobom nezneistí niekoho, kto sa nepohybuje v danej

oblasti, ale zároveň ani neurazí ľudí, ktorí sa v nej pohybujú. Z môjho pohľadu je to veľmi diplomatický a veľmi inkluzívny jazyk.

DCH

Načrtli ste, že aj tak prevažujú v politike negatívne príklady. Napadajú vám konkrétne príklady nerešpektujúceho prejavu?

LMS

Máme tu veľa politikov, ktorí komunikujú ubližujúco a agresívne, čo je problém. Ale aj neutrálne výrazy môžu byť použité nerešpektujúco, ak spojíme slová určitým spôsobom alebo ich vyjadríme v špecifickom kontexte. Napríklad vtedajší premiér Eduard Heger sa preto musel ospravedlňovať, keď po streľbe pred Teplárňou hovoril o „spôsobe života“. Slávny je tiež status Igora Matoviča „som hetero“. Táto veta sama osebe nie je ubližujúca, ale keď ju niekto vyhlási pár dní po teroristickom útoku na LGBTI+ komunitu, tak je to proste neakceptovateľné.

Rôzny význam môžu slová naberať aj podľa toho, aký ich dopĺňa obrázok alebo ako tému okomentujú iní. Nestáva sa však, že by niekto použil hanlivý výraz a chcel ním vyjadriť podporu, takto to nezvykne fungovať. Skôr sa to človeku nepodarí a vyznie trápne.

DCH

A čo slovo „teplý“, ktoré niekedy používajú samotní kvíri ľudia?

LMS

Tu si treba uvedomiť in-group a out-group rozdelenie. Sú veci, ktoré by niekto, kto nepatrí do komunity, jednoducho nemal hovoriť. Týka sa to aj etnicity, náboženstva a hocijakých iných skupín.

DCH

Čo hovoria naše vyjadrovacie prostriedky všeobecne o nás ako o spoločnosti alebo národe?

LMS

Vystihla by som to jedným slovom – pestrosť. Máme množstvo zdrojov a môžeme si z nich vyberať. Môžeme sa vyjadrovať úplne hulvátsky a nevzdelane, ale môžeme sa vyjadrovať aj kultivovane a vzdelane. Je to proste na nás. Veľmi nerada by som hodnotila národ ako taký alebo celú spoločnosť, lebo pozostáva z množstva komunit, z množstva individualít. No v podstate aj to je na tom to krásne, že sme rôzni.

Aj preto si myslím, že v slovenčine dokážu koexistovať rôzne variety. Pokojne nech existuje kvír varieta slovenčiny, nech existuje nebinárna slovenčina. Ale keď niekto iný bude používať generické maskulínium a bude si za tým stáť, tak to je podľa mňa tiež v poriadku, ide o jeho identitu. Čiže tak, ako by som nespochybňovala niekoho, kto si vyberie úplne nový spôsob vyjadrovania, nebudem spochybňovať ani niekoho, kto sa rozhodne pre nejaký iný. Ideálne by bolo, keby sme takto dokázali vedľa seba žiť, komunikovať a nezraňovať sa.

DCH

Čo by však mohlo spoločnosti priniesť, keby sme sa sústredili najmä na rešpektujúce jazykové prostriedky?

LMS

V podstate by prišiel oslobodzujúci pocit, lebo keď sa ľudia cítia v jazyku bezpečne a prijato, dokážu sa sústrediť na iné výkony. Ale keď ich jazyk nejakým spôsobom zväzuje alebo potláča, nemôžu dosiahnuť svoj potenciál. Toto sa týka aj žien, aj ľudí s ďalšími rodovými identitami. Keď sa stále sústredím na to, v akom rode ma niekto

oslovuje, či je tam generické maskulínium, či sa to týka aj mňa, tak mi vlastne ujde pointa.

Môžem to ešte priblížiť na príklade z oblasti ženských práv. Kedysi boli slová ako poslankyňa, sudkyňa, právnička, doktorka nemysliteľné, no dnes už ženy môžu profesijne dosiahnuť hocičo. Samozrejme, je to pre ne ťažšie ako pre mužov, nerovnosť stále existuje, ale deje sa to. Myslím si, že konkrétne v tejto oblasti sú jazykové zmeny v súlade so spoločenskými.

V ženskom gramatickom rode vnímam viac farby, zábavy a bezpečia

O preferovanom jazyku aj vnímaní arodovosti rôznymi ľuďmi sa s arodovou osobou Fipah rozprávala Dominika Chrastová.

Dominika Chrastová

Ako by ste vysvetlili arodovú identitu?

Fipah

Arodovosť alebo arodová identita sa definuje ako jedna z nebinárnych identít. Reprezentuje ľudí, ktorí cítia absenciu rodovej identity. Nie sú ženami, nie sú mužmi, nie sú ani niekde medzi.

Rod osobne vnímam ako niečo, čo sa týka všetkých ostatných identít, ale nie arodovosti. Nemám zásadný problém s tým, keď ma niekto označí ako nebinárnu či trans osobu alebo keď tento pojem zaškrtnem v dotazníku. Ak mám však opísať, ako to vnímam vlastným prežívaním, je to takto: rod je niečo, čo „riešia“ a majú ostatní, a ja to nemám. Nie som nikde na spektre, ani na tom nebinárnom. Necítim v sebe nič mužské ani ženské. Navonok však rod riešim z dôvodu bezpečia.

Aké preferujete zámená?

F

Zámená preferujem také, ktoré nespôsobia danej osobe ťažkosti sa so mnou rozprávať. Často hovorím, že moja rodová identita sa volá „prosím, majme dobrú a prirodzenú konverzáciu“. Viem totiž, ako často sa ľudia vyhýbajú konverzácii s ľuďmi, o ktorých je dopredu známe, že majú nebinárnu identitu alebo používajú neočakávané zámená, napríklad anglické oni – they/ them. Ja však nechcem, aby sa mi ľudia vyhýbali. Život je krátky, ubehne ako voda. Toto vyhýbanie sa pozorujem aj u ľudí, ktorí nebinárne osoby neodsudzujú, ale je to celé pre nich nové alebo sa možno boja, že ich urazia.

Preto vždy hovorím, nech osoba používa to, čo je pre ňu prirodzené, aby pri každom prídavnom mene a slovese, ktoré má rod, nemusela stále riešiť, čo hovorí. V mojom prípade to je mužský rod, pretože okrem oblečenia často vyzerám celkom stereotypne mužsky, respektíve ľudia ma identifikujú ako muža a maximálne ich „zneistí“ moje rodovo nekonformné oblečenie, ak ho vôbec na sebe mám. Ak ho na sebe nemám, tak nemajú ako odhadnúť alebo vedieť, že nie som cisrodová osoba. Všeobecne je teda z hľadiska môjho výzoru a biológie pre ľudí, ktorí ma veľmi nepoznajú, ľahšie použiť mužský rod. Viem, z čoho to vychádza, a rešpektujem to.

Prirodzene mi však vyhovuje ženský gramatický rod a ženské zámená – ale nie som žena, len operujem s možnosťami, ktoré mi jazyk umožňuje. Dôvod, prečo preferujem ženské zámeno, je ten, že jednoducho viac sedí na moju osobnosť, je viac hrejivé a lepšie ma vystihuje – mnoho gramaticky ženských slov a zdrobenín

je mimoriadne útulných a takéto slová sú mi veľmi blízke. V ženskom gramatickom rode navyše vnímam viac farby, zábavy a bezpečia, zároveň ma ženy ako osobu vždy viac prijímali. Toto ale vie niekto, kto ma pozná bližšie – preto často s prehĺbením priateľského vzťahu ľudia prejdú z mužského rodu na oslovovanie ona – Fipah, deje sa to s ľahkosťou a prirodzene.

Niekedy sa vzťahy rovno začnú tak, že ma ľudia oslovujú ona – Fipah, ale iba v kvír kruhoch, kde od začiatku cítim ľahkosť, prirodzenosť a pochopenie, ktoré tak potrebujem. To je veľmi príjemné.

DCH

Ak človek stretne osobu s kvír rodovou identitou a nie je si istý, ako ju oslovovať, respektíve aké používať zámená, čo by ste mu poradili? Čo je najvhodnejšie?

F

Odporúčam sa spýtať, aké oslovenie daná osoba preferuje, čo celú situáciu nášho odhadovania vyrieši, pretože nám to jednoducho povie. Vnímam to podobne ako s menami: často sa ľudí hneď po zoznámení spýtam, aké meno ako oslovenie preferujú. Napríklad v slovenčine je typické ženské mená zdrobňovať, oveľa viac ako v češtine. Zdá sa, akoby bolo základné občianske ženské meno v oslovení vnímané ako príliš drzé či vulgárne.

Čo sa týka rodu, myslím si, že to ukazuje podobnú starostlivosť, keď povieme, že nevieme, aké zámená daná osoba preferuje, a necháme na nej, nech nám to povie. Nie je to ničím drzé a nemalo by to byť „slonom v miestnosti“ alebo témou, ktorá ťaživo visí vo vzduchu.

DCH

Čo si želáte, aby sa zmenilo v prístupe ľudí na Slovensku, odkiaľ pochádzate, aby kvír osoby cítili pohodlie a prijatie v každodennom živote?

F

Pocit bezpečia a prijatia, prípadne takej bežnej „každodennosti“, že ľudia predsa majú rôznorodé identity a je to okej – to všetko si vyžaduje edukáciu. Ideálne už v detstve, keď deťom vysvetľujeme, že rôznorodí ľudia existujú a je to v poriadku, nemáme im ubližovať verbálne ani fyzicky, ale všetci sa navzájom podporujeme a vytvárame bezpečné prostredie pre všetkých. Inakosť v rode nikoho neohrozuje, takisto ako rodovo nekonformný prejav či výzor.

Osobne sa bojím vyzeráť autenticky, pretože mi tak hrozí vyššie riziko verbálneho či fyzického útoku, hlavne zo strany cis mužov. Preto edukáciu vnímam ako veľmi zásadnú – spolu so zmenou legislatívy, ktorá aktívne chráni transrodových ľudí a penalizuje transfóbne vyjadrenia v parlamente, školách, televízii či v kostoloch. To, čo si želim, aby sa zmenilo, je práve to prijatie, čo je beh na veľmi dlhú trať, pretože si vyžaduje veľa energie investovanej do zmeny systému a do ochoty počúvať.

Andrej Dúbravský — Jablň, 2015

Ako to vyzerá bez rešpektu

Absentujúci rešpekt má nepopierateľný vplyv nielen na život jednotlivcov, ale aj nálady v spoločnosti. Kvíri ľudia majú početné skúsenosti s necitlivým jazykom, ale aj inými prejavmi odmietania až nenávisť. Sami si musia hľadať spôsoby a obranné mechanizmy, ktoré im pomáhajú sa s dešpektom vyrovnáť a žiť ako-tak kvalitný život. Psychológ, psychologička, sociológ a antropologička opisujú, čo to vlastne je nerešpektujúci jazyk a aké sú jeho dôsledky, ktoré dennodenne pociťujú LGBTI+ ľudia.

V dôsledku nerešpektujúceho jazyka druhých môžu kvír ľudia sami seba vnútorne ponižovať

Andrej Kuruc, psychológ

Pod nerešpektujúcim až dehumanizujúcim jazykom si nepredstavujme iba hrubé nadávky a osočovanie, ktoré degradujú postavenie kvír komunity v spoločnosti. Patria sem aj necitlivé, neodborné a zastarané výrazy ako *homosexuál* či *transsexuál* – medicínske termíny, ktoré sa používali ako diagnóza –, a ich používanie vedie k patologizácii kvír ľudí a obmedzovaniu ich orientácie len na sexualitu.

Rovnako dehumanizujúce môžu byť rôzne vyjadrenia, vtipy, poznámky a iné formy mikroagresie, ktoré majú pôsobiť vtipne, no v skutočnosti sú ponižujúce a prispievajú ku každodennému *menšinovému stresu* – strachu zo situácií, v ktorých je človek z kvír komunity terčom nielen agresie či diskriminácie, ale aj rôznych nevhodných komentárov.

Dôsledkami sú najmä úzkosti, znížená sebadôvera a depresie, ktoré môžu vyústiť až do samovražedných myšlienok. Podľa viacerých výskumov majú kvír ľudia tiež zvýšené hladiny stresového hormónu kortizolu, ktorý spôsobuje poruchy spánku, celodennú únavu či mozgovú hmlu – pocit tlaku v hlave, ktorý človeku bráni jasne uvažovať.

Ako obzvlášť alarmujúce vnímam, keď si človek v dôsledku dehumanizujúceho jazyka zvnútorní to, ako sa voči nemu správajú druhí, a začne

o sebe premýšľať rovnako ponížujúcim spôsobom. Máme pre to aj pojem – *internalizovaná homonegativita* alebo *transnegativita*. Človek zažíva pocity hanby a nenávisti voči sebe samému, ktoré sa môžu prejaviť nielen v každodennom fungovaní, ale aj v nenávisti voči iným kvír ľuďom. Zvnútornenie môže viesť aj k rizikovému správaniu, ako je napríklad zvýšené užívanie drog či zámerné vyhýbanie sa hlbokým a dlhodobým vzťahom.

Bohužiaľ, v súčasnosti na Slovensku neexistuje efektívna obrana proti nerešpektujúcemu jazyku smerom ku kvír komunitě. Obzvlášť nebezpečné sú naratívy na sociálnych sieťach, ktoré sa následne prenášajú do reálneho sveta bez akéhokoľvek postihnutia ich šíriteľov. Na sociálnych sieťach by mali fungovať mechanizmy na obmedzenie nenávistných komentárov či videí. Za najdôležitejšiu však vnímam prevenciu priamo na školách, kde by sa vzdelávalo o tom, ako hovoriť s rešpektom nielen s kvír ľuďmi, ale s menšinami celkovo.

Keď obmedzujeme slobodu jedných, nabudúce môže byť obmedzená napríklad aj naša sloboda

Soňa Lutherová, antropologička

Z povahy mojej profesie mi pri slove rešpekt vždy napadne, aké rôzne významy za ním ľudia vnímajú. Naša celospoločenská neschopnosť alebo neochota uchopiť vzájomný rešpekt ako základný princíp medziludských vzťahov môže prameniť práve z tejto nejednoznačnosti.

Niektorí môžu vo význame slova rešpekt cítiť akýsi hierarchický rozmer, v ktorom sa rešpektovaný stáva nadradeným voči rešpektujúcemu, alebo požiadavku rešpektovať iných chápu ako nanucovanie hodnôt, ktoré sú pre nich cudzie alebo vnímané ako ohrozujúce.

Ako jednotlivci však máme vlastné predstavy o tom, ako chceme naplniť svoj život, a mali by sme rovnaké právo dopriať aj iným. Keď chceme druhých viesť, nerobme to príkazmi a zákazmi, ale vedme ich príkladom a sami žime tak, ako to považujeme za správne. Toto je univerzálny princíp, ktorý by mal byť základom nášho prístupu ku kvír menšine.

Už dlhšie však v našej spoločnosti počuť hlasy, ktoré voči kvír ľuďom vystupujú bez porozumenia a rešpektu, ale zato s opovrhnutím, dokonca s nenávisťou. Tento trend odráža celkové nastavenie ľudí v neistej dobe, ktorú žijeme – mnohí majú existenčné

problémy, štát nefunguje tak, ako má, ešte donedávna mali úzkosť z pandémie, za hranicami zúri vojna, dôsledky klimatickej zmeny sú stále citeľnejšie... To všetko v spoločnosti vyvoláva stres a niektorí politici a političky majorite ako obetného baránka ponúkajú práve kvír ľudí. Snažia sa podsúvať myšlienku, že ochranou tzv. *tradičných hodnôt* sa vrátíme do čias, keď bol svet jednoduchší, zrozumiteľnejší a predvídateľnejší. Je to však klamlivá predstava.

Práva kvír ľudí sú ľudské práva. Keď obmedzujeme slobodu jedných, nabudúce môže byť obmedzená napríklad aj naša sloboda – v nerešpektujúcej spoločnosti totiž v bezpečí nie je nikto.

Posledné štyri roky som nakrúcala príbeh česko-slovenskej rodiny transrodového muža, jeho manžela a detí, žijúcich vo Švédsku. Napriek tomu, že aj vo švédskej spoločnosti sa kvír ľudia stretávajú s rôznymi výzvami a prekážkami, celková atmosféra je rešpektujúca, čo sa odráža aj v právnej rovine. Manželstvá LGBTI+ párov sú vo Švédsku legálne od roku 2009. Podobne je to aj v mnohých iných európskych krajinách vrátane tých „tradičnejších“, ako je Španielsko či Írsko.

Lepšie práva pre kvír ľudí život majority v týchto krajinách nijako nezasiahli, ale postavenie LGBTI+ ľudí sa zmenilo citeľne. Právna úprava im nepriniesla len praktické riešenia konkrétnych životných situácií, ale aj symbolické vyjadrenie toho, že všetci sú si v spoločnosti rovní. Nie rovnakí, ale rovní. A o tom je rešpekt.

● Mgr. Soňa G. Lutherová, PhD., je antropologička a filmárka. V Ústave etnológie a sociálnej antropológie SAV sa venuje výskumu tvorby identít, rodiny, individuálnej a sociálnej pamäti a materiálnej kultúry domova. Je autorka a režisérka dokumentárnych filmov *Zatopené* (2018) a *Šťastný človek* (2023). Venuje sa aj popularizácii vedy, od roku 2021 je moderátorka Vedeckého podcastu SAV a napísala beletriu pre deti *Môžu superhrdinovia nosiť okuliare?*

Tí, ktorí vyvolávajú nenávistnú atmosféru, si možno ani nevedia predstaviť, kam to až môže zájsť

Michal Vašečka, sociológ

Jazyk používaný vo verejnom priestore má vždy vplyv na populáciu aj na spoločenskú atmosféru. V prípade LGBTI+ ľudí je vplyv citeľný.

Posledné roky je populácia silne polarizovaná, tak to pred 20 rokmi nebolo, resp. polarizácia nevedla až k odlišnému dekódovaniu tých istých slov. Za posledných 15–20 rokov sa spoločnosť rozdelila na ľudí, ktorí sú niekedy až nekriticky naklonení všetkým krokom v prospech LGBTI+ komunity a tých, ktorí sú zas apriori proti akýmkoľvek legislatívnym úpravám týkajúcim sa kvír ľudí.

Odhliadnuc od legislatívy, keď sa pozrieme na postoje ľudí, je zrejmé, že za posledných 20 rokov došlo k sprísneniu pohľadu populácie na LGBTI+ komunitu. To znie prekvapujúco vzhľadom na pokračujúcu modernizáciu krajiny v mnohých iných aspektoch, no vieme to doložiť množstvom dát. Jeden príklad za všetky: V prieskume Eurobarometra z jesene 2019 bola vo všetkých 27 členských krajinách EÚ položená otázka, či by mali mať LGBTI+ ľudia rovnaké práva ako ostatní ľudia v krajine alebo nie. Slovensko skončilo spomedzi všetkých 27 krajín na poslednom mieste. Iba 31 % populácie si myslelo, že LGBTI+ ľudia by mali mať rovnaké práva,

zatiaľ čo 59 % ľudí bolo proti. Tento postoj je radikálne iný v porovnaní napríklad so Švédskom, kde 98 % ľudí „dopraje“ LGBTI+ ľuďom rovnaké práva.

Pri nenávisťnom jazyku vo verejnom priestore vieme spätne odsledovať stupne, ako sa vyvíja. Máme historické skúsenosti, ako táto pyramída nenávisťi funguje voči rôznym skupinám.

Všetko sa začína predsudkovým správaním. Nejde iba o stereotypné pohľady, tie sú prirodzené a netreba byť voči nim až taký prísny. Problém prichádza s predsudkami. Predsudok je postoj vytvorený na základe stereotypu, je rigidným zovšeobecnením o nejakej skupine, no väčšinou sa nemení pod vplyvom opačnej informácie. Keď predsudky začnú v spoločnosti prevládať a neriešia sa napríklad vo vzdelávacom procese či cez rôzne kampane, tak nevyhnutne príde druhá fáza.

V druhej fáze ide o stigmatizáciu, zosmiešňovanie istej skupiny a rastúce sociálne vylúčenie. Ak ani túto fázu nikto nezastaví, tak v ďalšej fáze príde diskriminácia, či už v otázke bývania, vo vzdelávaní, pri zamestnávaní a či v rôznych formách harassmentu.

V ďalšej fáze prichádza násilie, čoho sme my na Slovensku boli svedkami v roku 2022. Vražda na Zámockej bola nevyhnutným dôsledkom toho, že sa predchádzajúce fázy celospoločensky neriešili.

Keď sa však nedarí zastaviť ani násilie, tak finálnym štádiom pyramídy nenávisťi je genocída. Genocídne správanie, čiže systematickú snahu o likvidáciu, voči LGBTI+ ľuďom vieme dokumentovať v rôznych krajinách sveta, samozrejme, netýka sa to Európskej únie ani Slovenska. Spomínam to však preto, lebo je zrejmé, že keď sa veci dlhodobo neriešia, môžu vyvrcholiť niečím, čo si ani tí, ktorí vyvolávajú nenávisťnú atmosféru, možno nevedia predstaviť.

Ak ale chceme zmeniť atmosféru v spoločnosti, na začiatok by celkom stačilo, keby politici prestali s touto témou narábať, aby prestali liať olej

do ohňa. Skúsenosť hovorí, že vlastne už to stačí na to, aby sa začala síce veľmi pomaly, ale predsa verejná mienka trochu meniť.

Maximalistický scenár hovorí, že na to, aby sa verejná mienka menila, spoločnosť sa stala menej polarizovanou a hlavne, aby sme začali robiť legislatívne zmeny v prospech LGBTI+ ľudí, musíme túto tému dostať do kurikula základných a stredných škôl a prehĺbiť spoluprácu kompetentných. To všetko je naštartovateľné a za pomerne krátky čas sa dá stihnúť veľa zmien, ktoré by z nás robili úplne inú krajinu.

● Michal Vašečka, PhD., je sociológ, vysokoškolský pedagóg a programový riaditeľ Bratislavského politického inštitútu. Od roku 2012 pôsobí ako zástupca Slovenskej republiky v ECRI, orgáne pre ľudské práva Rady Európy. Venuje sa témam etnicity, rasy, migrácie, populizmu, extrémizmu, antisemitizmu a sociálnym hnutiam.

Je dôležité zastať sa sám seba a aktívne sa o seba postarať

Hana Smitková, psychologička

Podľa výsledkov najnovšieho veľkého prieskumu Iniciatívy Inakosť je negatívny spôsob vyjadrovania politikov, političiek či verejných osobností smerom ku kvír komunite čím ďalej, tým intenzívnejší. V porovnaní s minulými prieskumami je rok 2022, čo sa znevažujúceho jazyka týka, zatiaľ najhorší a z kvír komunity sa stala politická téma.

O to dôležitejšie vnímam potrebu aktívnych stratégií budovania odolnosti proti nerešpektujúcim vyjadreniam. Jednou z najdôležitejších, no zároveň najťažších stratégií je sebaakceptácia, ktorá je postavená na sebaúcte a rešpekte voči sebe, zvyšuje našu odolnosť a zlepšuje naše duševné zdravie. Jej vytváranie a upevňovanie je dlhodobý proces ovplyvňujúci prostredie, v ktorom kvír ľudia žijú.

Úspešnou stratégiou je aj coming-out. Prijatie svojej identity alebo orientácie a rozhodnutie ju zverejniť môže prispieť k ozajstnejším vzťahom a otvorenejšej komunikácii. Zverejnenie rodovej identity alebo vzťahovej, citovej či sexuálnej orientácie však nie je povinné, hlavne v nepriateľskom prostredí.

Blízke vzťahy tiež významne prispievajú k budovaniu odolnosti a k znižovaniu pocitu osamelosti, najmä ak sa v primárnej rodine kvír človek nestretne s rešpektom a láskou. Voláme to *zvolená rodina* – človek si vytvorí vlastnú rodinu, ktorá ho podporuje, ľúbi.

Existujú však aj organizácie, ktoré poskytujú odbornú psychologickú, sociálnu a právnu pomoc, prepájajú ľudí z komunity a mnohé dokonca pôsobia aj online.

Dôležitá je aj stratégia autonómie, čo znamená sa do istej miery oddeliť od šíriteľov znevažujúceho jazyka, negatívnych správ a riadiť aj hodnotiť samých seba podľa svojich kritérií, zvnútra.

Používanie týchto stratégií a prekonávanie negatívnych situácií môže kvír ľudí viesť k osobnému rastu. Je pravda, že z náročných situácií často vychádzame silnejší či silnejšie. Stratégie, ktoré nám zafungovali, vieme následne transformovať aj do ďalších životných situácií a zlepšovať tak iné aspekty našich životov.

● PhDr. Hana Smitková, PhD., sa špecializuje na poradenskú psychológiu, dlhodobo sa jej venuje výskumne, pedagogicky a v súkromnej psychologickej praxi. Je autorka knihy *Poradenstvo gejom, lesbám a bisexuálnym ľuďom* (Vydavateľstvo UK, 2022), spoluautorka *Responding to Domestic Violence: Emerging Challenges for Policy, Practise and Reasearch in Europe* (Jessica Kingsley Publishers, 2018) a ďalších publikácií, článkov a výskumov.

Jaro Varga — Návrat do nového sveta, 2022, miestošpecifická kresba, foto: Muzeum umění Olomouc

Rešpektujúci jazyk v médiách

Skvelé texty o kvír ľuďoch napísané rešpektujúcim jazykom dnes už nepíše len pár mienkotvorných novín. Čoraz častejšie ich nachádzame aj v bulvárnych médiách, športových redakciách, televíziách a v rádiu. Na ukázkach z rôznych médií vysvetlíme, ako sa dá písať o kvír ľuďoch korektne bez toho, aby sme robili kompromisy v zrozumiteľnosti textu či jeho plynulosti.

Päť príkladov, ako písať o kvír ľuďoch

Analýzu obsahu zo slovenských novín a spravodajských portálov pripravila novinárka Ria Gehrerová, ktorá sa prezentácii kvír osôb a tém v médiách dlhodobo venuje.

Cieľom odporúčaní a návodov, ako písať o kvír ľuďoch, by nemal byť jediný správny súbor pravidiel vytesaný do kameňa. Jazyk je tvárny, pružný a neustále sa mení. Nie vždy sa preto dá jednoznačne povedať, aký výber slov je lepší či horší. Novinári a novinárky navyše musia pri tvorbe svojich textov a reportáží dbať aj na zrozumiteľnosť, štylistiku či plynulosť obsahu.

Vo vybraných ukážkach sa objavujú rôzne varianty pojmov spojených s LGBTI+ ľuďmi. Dá sa vlastne povedať, kedy je správne použiť queer a kedy kvír, gay alebo gej, prípadne LGBTI+ alebo LGB? Použitie všetkých týchto pojmov môže byť v istom kontexte úplne v poriadku. Viac o používaní jednotlivých slov nájdete v sekcii *Slovník dúhových pojmov* s. 148.

Zmeny v jazyku môžu byť také rýchle, že si niektoré pojmy ani nestihneme osvojiť a už ich nahrádzajú nové. Napríklad slovo homofóbia sa v médiách používalo skôr raritne a dnes už sa preferuje pojem homonegativita. Veda totiž zistila, že ľudia nepriateľsky naladení ku kvír ľuďom z nich zvyčajne nemajú strach (fóbiu), ale cítia skôr odpor a nenávisť, teda negatívne pocity. Ak sa nám tieto pojmy zdajú byť pre našich čitateľov či divákov priveľmi zmätočné, použime namiesto nich opis toho, čo chceme povedať. Namiesto „*Politici debatovali aj o premiérových homonegatívnych výrokochoch.*“ môžeme

napísať „*Politici debatovali aj o premiérových výrokoch nezvažujúcich gejov a lesby.*“

Množstvo rôznych a meniacich sa pojmov môže v novinároch vzbudzovať strach z toho, že nezvolia ten správny slovník či skratky. A to v nich môže celkovo potláčať snahu vôbec o kvír témach informovať. Ale to by bola škoda. Viacerí novinári pracujúci v slovenských redakciách prešli školeniami, ako písať o kvír ľuďoch. Ak sú to naši kolegovia či známi, nebojme sa s nimi poradiť. Ak takého kolegu nemáme, siahnime po radách v *Dúhovom kompase* s...¹³⁹.

Často je ťažké nájsť prienik medzi tým, ako kvír ľudia v médiách sami chcú byť prezentovaní a označovaní, čo je úzus redakcie a aké pojmy sú ešte zrozumiteľné pre publikum konkrétneho média. Tieto rozhodnutia vždy treba robiť s rešpektom k menšinám a myslieť na to, že obsah tvoríme aj pre ľudí, ktorí so svojou orientáciou či identitou nemusia byť vnútorne vyrovnaní a ich duševné zdravie je krehké. Snaha o úprimné porozumenie kvír ľuďom pomôže pri tvorbe rozhovoru aj samotnému novinárskemu výstupu.

Čo, naopak, nepomáha, je umelé delenie ľudí na dva tábory: na tých, ktorí sú proti právam LGBTI+ ľudí, a na tých, ktorí ich presadzujú. Často sa to deje v čase dúhových pochodov, ktoré sprevádzajú protestné udalosti skupín alebo jednotlivcov vystupujúcich za tzv. tradičnú rodinu. V spravodajstve je skutočne ťažké informovať o týchto udalostiach bez toho, aby sme hovorili o spore dvoch oponentov. V skutočnosti však ide o veľmi zjednodušujúce delenie. Mnohí účastníci dúhového pochodu Pride vyrastali v „tradičných rodinách“ a aj ich tvoria. A mnohí z tých, čo prichádzajú na protesty zamerané na oslavu rodiny, zasa majú medzi príbuznými LGBTI+ ľudí, vychádzajú s nimi a rešpektujú ich. Existujú kvír ľudia, ktorí sú úprimne veriaci, a existujú úprimne veriaci heterosexuálni ľudia, ktorí plne podporujú kvír ľudí. Pri informovaní o týchto udalostiach preto

1 Kvír ľudia nie sú senzácia

Začiatkom roka 2023 zverejnil profesionálny český futbalista Jakub Jankto video, v ktorom verejnosti oznámil, že je gej. Na konci spotu bola informácia, že nejde len o zábavu a cieľom videa je dodať odvahu aj ďalším. A presne tak by mali médiá ku coming-outu známych ľudí pristupovať. Neprezentovať ho len ako šokujúce odhalenie, ale ako prirodzenú súčasť života. V takýchto situáciách je tiež dobré vysvetliť, prečo vlastne verejne známi ľudia často taja svoju sexuálnu orientáciu alebo rodovú identitu, aké ťažké môže byť o nej otvorene prehovoriť a čo ich napriek tomu motivuje urobiť coming-out.

Len málokto, ktorý aktívny profesionálny športovec sa odhodlá verejne oznámiť svoju homosexuálnu orientáciu, športové redakcie preto zvyčajne nemajú veľa skúseností s písaním o kvír témach. Janktov coming-out však dobre spracovala napríklad redakcia Šport24, ktorá k téme oslovila športového psychológa Petra Kuračku. Autor rozhovoru Peter Ondráška s respondentom pokojne a empaticky analyzuje, prečo sú coming-outy profesionálnych futbalistov také ojedinelé, čoho sa môžu obávať alebo čo im môžu priniesť. ❶

Peter Ondráška Na Slovensku máme viacero známych osobností, ktoré sa prihlásili k LGBTI+ komunite, zo športovcov to však neurobil nikto, hoci zrejme aj medzi nimi sa nachádzajú gejovia a lesby. Prečo je to tak? Je niečím športové prostredie špecifické?

Peter Kuračka Je tam viac faktorov. Naša spoločnosť je celkovo konzervatívnejšia. Šport, najmä mužský, je špecifický v tom, že je to oblasť, kde dominuje obraz maskulinity, odolnosti a chlapa, ktorý všetko zvládne a doma má partnerku s deťmi. To je obraz športovca a najmä futbalistu či hokejistu. Ďalší faktor je, [...] že reakcie môžu byť rôzne, môžu byť aj odmietavé, nie každý je otvorený týmto veciam a rôznej orientácii v sexuálnej oblasti. Ďalší faktor je zvýšená pozornosť na športovca, ktorý urobí coming out. Futbalista sa potrebuje koncentrovať na svoje výkony, po coming oute je však pozornosť úplne inde.

Z novinárskych rozhovorov zvyčajne nie je jasné, koľko práce mal s ich úpravou samotný redaktor alebo editor, ale všeobecne platí, že polovicou úspechu pre novinára píšuceho o kvír téme môže byť už vhodný výber respondenta, ktorý je dobre zorientovaný a má aj rešpektujúci jazyk.

Respondent Kuračka v texte tvrdí, že geovia v slovenskom športe existujú, ale nikoho nevyautoval bez jeho súhlasu. Ide totiž tiež o nepísané pravidlo žurnalistiky, ktoré je slovenskými médiami až na výnimky rešpektované.

Treba oceniť, že autor textu sa vyhol častej chybe, ktorú novinári robia, keď píšu o coming-oute známych ľudí spôsobom, že sa k menšinovej orientácii „priznali“. Slovné spojenie „priznať sa k homosexualite“ nám v jazyku zostalo ešte z čias, keď byť gejom bolo trestné. Dodnes si so sebou nesie negatívnu pachuť, keďže ľudia sa zvyčajne priznávajú k zločinu či klamstvu. Slovné spojenie „priznať sa k homosexualite“ sa dá plnohodnotne nahradiť frázami ako „povedal, že ho priťahujú muži“, „otvorene hovorí o svojej náklonnosti k mužom“ alebo „prihlásil sa k LGBTI+ ľuďom“. V celom texte autor správne používa aj rešpektujúci slovník a slovenské pojmy ako gej, lesba (a nie bežne používanú zdobneninu lesbička) či skratku LGBTI+ preferovanú práve kvír ľuďmi a ich blízkymi organizáciami. ❷

Športový psychológ v rozhovore veľmi dobre upriamuje pozornosť aj na sociálne siete, ktoré sú dnes neoddeliteľnou súčasťou médií. Publikum sa totiž k článkom či reportážam dostáva veľmi často práve cez sociálne siete, kde sa mu okrem obsahu rovno ponúkajú aj komentáre bežných ľudí. Tie sú pod článkami o LGBTI+ ľuďoch neraz kruté a nenávistné, a preto by tieto diskusie mali médiá pozornejšie sledovať a následne moderovať aj mazať nevhodné príspevky.

Peter Ondráška Do akej miery ovplyvňuje športovcov-homosexuálov strach, či už z nepochopenia, z neprijatia, prípadne strach o vlastné zdravie a život?

Peter Kuračka Hrá veľkú rolu. Tie to nenávisťné reakcie sa dejú, či už na sociálnych sieťach, ale aj na verejnosti, napríklad v reštauráciách. Ak je tam spolu pár gejov či lesbiab, stalo sa, že čelil rôznym útokom. Bohužiaľ, nenávisť a nepriateľstvo k LGBTI+ ľuďom je v spoločnosti, preto sú obavy z coming outu prirodzené. Je dobré pracovať aj so sociálnymi sieťami, lebo je to veľké fórum, kde sa takéto reakcie dejú.

2 Je dôležité vysvetľovať kontext a odhaľovať dezinformácie

Euractiv dlhodobo podrobne sleduje dianie v Európskej únii a zrozumiteľne ho vysvetľuje spolu s kontextom. Je to aj prípad textu Zoltána Kovácsa, v ktorom autor opisuje, ako sa v Maďarsku zhoršuje spoločenské prostredie pre LGBTI+ ľudí. Konkrétne sa venuje maďarskému zákonu, ktorý mal pôvodne chrániť deti pred pedofiiliou, no nakoniec zakazuje aj „zobrazovať a šíriť“ homosexualitu v médiách.

Text obsiahlo vysvetľuje, čo môže zákon v praxi spôsobiť, a poukazuje na zmätočné informácie, ktoré o ňom šíri maďarská vláda. Podrobné, pokojné a trpezlivé vysvetľovanie je pri kvír témach veľmi dôležité, pretože sa o tejto téme šíri množstvo nepráv a polopráv. ③

V ukážke vidíme, že text používa aj zrozumiteľný a korektný slovník. Pri písaní o kvír ľuďoch však v texte môže nastať situácia, že zvolený jazyk tému zbytočne sexualizuje. V ukážke sa napríklad v každej vete objavuje slovo sex – „sexuálne trestné činy“, „homosexualita“ a „sexuálne vzdelávanie na školách“. A hoci v texte ide najmä o ľudské práva, čitateľ môže mať pocit, že ide o akúsi chúlостivú, dokonca nemravnú tému. Odkaz na homosexualitu vieme nahradiť slovami „gejovia a lesby“.

Maďarský parlament minulý týždeň odhlasoval zákon, ktorý zavádza tvrdšie sankcie za sexuálne trestné činy páchané na maloletých. Na poslednú chvíľu však poslanci vládnej strany Fidesz návrh zákona pozmenili tak, aby obsahoval zákaz „šírenia a zobrazovania“ homosexuality a zmeny pohlavia mladistvým. Týka sa to vyučovania o sexuálnom vzdelávaní na školách, ako aj propagovania LGBT spoločnosťami ako je Coca-Cola. Zákon vo štvrtok podpísal maďarský prezident János Áder. Správy o novom zákone sa veľmi rýchlo dostali na titulky denníkov v celej Európe. Následne sa spustila vlna kritiky, zákon odsúdila väčšina členských štátov aj Európska komisia.

Je dobré, že v texte zaznie aj hlas samotnej menšiny, ktorej sa zmena maďarskej legislatívy priamo týka. Tá správne poukazuje na to, aký vplyv by nová legislatíva mohla mať na mladých kvír ľudí. 4

Na texte z Euractivu sa dá veľmi dobre ukázať aj to, ako rýchlo sa menia pojmy spojené s kvír témami. Ukážka je totiž z roku 2021, keď ešte web používal skratku LGBT, kým v súčasnosti už pravidelne používa preferovanú skratku LGBTI alebo LGBTI+.

V textoch na Euractive sa dnes častejšie objavuje aj pojem „dúhové rodiny“. Ten pomáha autorom a autor-kám vyhnúť sa opakovaniu slovného spojenia „LGBTI+ ľudia“, zároveň je zrozumiteľný a často aj príjemnejší než označovanie ľudí skratkami. Jasne tiež odkazuje na to, že aj kvír ľudia majú svoje vlastné rodiny, a v očiach čitateľov ich to poľudšťuje. Už to nie je len akási filozofická politická téma v Maďarsku, ide o tému, ktorá zasahuje priamo do života rodín. Podobne sa dajú v texte používať aj iné alternatívy, napríklad „dúhové organizácie“, „dúhové manželstvá“ či „dúhové témy“.

Obhajcovia ľudských práv varujú, že zákaz zobrazovania homosexuality v médiách a v školách môže narušiť duševné zdravie LGBT mládeže. Najstaršia mimovládna organizácia, ktorá sa venuje LGBT v Maďarsku, Háttér Társaság, vo svojej štúdii z roku 2017 zistila, že viac ako polovica LGBT študentov sa necíti bezpečne vo svojich školách. Viac ako dve tretiny z nich trpia nejakou formou verbálneho šikanovania, ktoré sa týka ich sexuálnej orientácie.

3 Vôľa ukázať rešpekt a nádej na spokojný život

Text uverejnený na webe topky.sk veľmi dobre ukazuje, že transrodoví ľudia vyrastajú v rôznych rodinách po celom Slovensku. Narúša tak časté presvedčenie, že ide o tému, ktorá sa vo väčšine týka len určitej skupiny ľudí, napríklad neveriacich, obyvateľov veľkých miest či rodín s liberálnou výchovou.

Rodičia transrodových detí v texte hovoria o svojich vlastných predsudkoch a mýtoch, ktorým verili. Opisujú tiež to, ako sa spočiatku nevedeli psychicky vyrovnáť s tým, že majú transrodové dieťa, a veľmi trpeli. ⑤

Písať o týchto pocitoch je dôležité najmä preto, lebo sa s nimi dokáže stotožniť veľmi veľa čitateľov a čitateľiek. O to dôležitejšie je následne ukázať, že to nemusí byť koniec šťastnej rodiny a že blízky a milujúci vzťah s transrodovým dieťaťom je možné mať aj po jeho coming-oute.

Rodičom v texte pomohlo najmä Združenie rodičov a priateľov LGBT+ ľudí či poradenské centrum Prizma. V takýchto prípadoch text môže byť doplnený aj priamym kontaktom na pomáhajúce organizácie či linky pomoci.

5

Pripadalo mi to ako trest. Ale za čo? Boli sme ukážková rodina. Všetci sme sa mali radi, veľa sme spolu komunikovali, hrali sme sa s deťmi, všetko nám vychádzalo. A zrazu to začalo padať. Rozmýšľala som, kde sa stala chyba, či v tehotenstve, či pri výchove... V jednej chvíli som mala pocit, že to dokážem prežiť, len keď sa so starším dieťaťom prestaneme vídať.

Autorka Galina Lišháková v texte úprimne opisuje aj svoju dilemu, ako písať o príbehoch transrodových detí. V ideálnom prípade hovoríme o transrodovom človeku len v tom rode, ktorý sám preferuje, a to aj vtedy, ak píšeme o jeho minulosti pred tranzíciou. Každý, kto sa už pokúšal opísať príbeh transrodového človeka a jeho tranzície, určite vie, že je veľmi ťažké používať len preferované zámená a zároveň zachovať zrozumiteľnosť textu. Autorka článku preto v jeho úvode jasne vysvetľuje, aký spôsob zvolila. ⑥

V takýchto prípadoch, keď občas použijeme aj rod pred tranzíciou, je veľmi dôležité celkové vyznenie textu, z ktorého by malo byť jasné, že autorka alebo autor si tento spôsob nevolí preto, lebo transrodových ľudí nerešpektuje. V tomto texte sa to autorke podarilo.

Plusom je aj to, že autorka v texte zachovala anonymitu mladého transrodového človeka, ktorý ešte nedosiahol dospelosť. K deťom totiž v textoch treba pristupovať veľmi citlivo a treba dobre zvažovať, kedy je nevyhnutné uverejňovať ich fotografie či citáty. Hovorí o tom aj *Etický kódex novinára*.

Text v zátvorkách uvádza dovysvetlenie niektorých pojmov, ktoré pre čitateľov môžu byť nejasné alebo celkom neznáme. Podobnú pomôcku na vysvetlenie nových pojmov spájaných s témou LGBTI+ ľudí môžeme v texte zverejniť aj vo forme samostatnej tabuľky alebo vysvetľujúceho textového boxu.

Autorka k textu pripojila aj krátky rozhovor so psychologičkou špecializujúcou sa na pomoc LGBTI+ ľuďom, ktorá z pozície odbornej autority vyvracia viaceré mýty spojené s transrodovosťou či homosexualitou.

Nie preto, že by som chcela transrodových ľudí spochybňovať, práve naopak, ale pre lepšie pochopenie ich rodičov, budem používať slovo dcéra až do momentu, kedy sa ich dieťa rozhodlo pre oficiálnu zmenu rodu (proces vyjadrenia vlastnej rodovej identity, ktorý má niekoľko stupňov, od sociálneho, cez medicínsky až po právny a je na danom človeku, ktoré z nich podstúpia a za ako dlho – pozn. red.).

[...]

Pred tromi rokmi by Elena povedala, že majú tri dcéry, jednu staršiu a mladšie dvojčiky. Jedno z dvojčiat je transrodový syn Noel, ktorý je práve v procese tranzície. Rovnako ako Zaklairovci a Vajglovci, aj Elena hovorí o dvojčati v mužskom rode, aj keď spomína minulosť, kedy ho považovali za dievča.

4 Korektné informovanie namiesto senzácie

Správy bulvárnych denníkov a spravodajských webov majú zvyčajne veľké množstvo čitateľov, a teda aj nemalý vplyv na verejnú mienku. Týmto typom médií sa často vyčítajú nekorektné novinárske postupy ako zveličovanie, senzačné titulky či škandalizovanie súkromného života ľudí.

Ich vplyv a emotívny jazyk sa však môžu dať v rámci žánru využiť aj pozitívne alebo aspoň neutrálne. Napríklad ako v texte denníka Nový Čas o novom komikse, ktorého hrdinom je bisexuálny chlapec, syn slávneho Supermana. Túto informáciu pritom neškandalizuje, ale podáva ako prirodzenú súčasť pestrej palety ponúkaných komiksov. ⑦

Pozitívom textu je, že jeho znenie je pozitívne, obsahuje korektný slovník a aj vysvetlenie, prečo sa tvorcovia rozhodli začleniť do príbehu bisexuálneho hrdinu.

Napriek všetkým týmto správnym krokom môže byť text pre mnohých červeným súknom, je preto dôležité dobre odsledovať aj diskusie k textu na sociálnych sieťach.

Médiá vo svojich textoch zvyknú zverejňovať aj malé ankety, v ktorých sa čitateľov pýtajú na ich názor. Takéto ankety dokážu výrazne posunúť celé vyznenie textu a aj to, čo si z neho publikum odnesie. V takomto texte by mohlo ísť napríklad o neutrálnu otázku: *Ste fanúšikom komiksových príbehov?* Ale mohlo by ísť aj o otázku: *Kúpili by ste tento komiks svojmu dieťaťu?* Druhá otázka by v ľuďoch mohla vzbudzovať dojem, že komiks je problematický a nevhodný pre mladých ľudí.

Nielen doba, ale aj jej superhrdinovia idú vpred. Uvedomuje si to aj spoločnosť DC Comics, ktorá na deň povedomia o LGBT komunite zverejnila, že svojho novodobého Supermana vykreslia ako bisexuála. Mladík bude tiež bojovať proti aktuálnym problémom sveta.

[...]

„Bola by to skutočne premárnená príležitosť, keby sme Clarka Kenta nahradili ďalším heterosexuálnym bielym záchrancom,“ prezradil autor komiksu Tom Taylor. Na jeho prekvapenie, skôr, ako stihol predložiť DC Comics svoj návrh o Jonovej bisexualite, sama spoločnosť sa daným nápadom zaoberala už skôr. Podľa Taylora každý potrebuje hrdinov a zaslúži si vidieť sa v nich, preto sú DC a Warner Bros vďačné za túto myšlienku.

5 Ukázať autentického človeka

V auguste 2022 vyšiel ženský lifestylový magazín Emma s tromi rôznymi titulnými stranami, ktoré mali oslavovať lásku. Na jednej bol celebrity heterosexuálny pár, na druhej úspešná slovenská tateľka s partnerkou a na tretej známy slovenský spevák Adam Pavlovčin. Magazín na sociálnych sieťach promoval tieto obálky sloganom „Láska má veľa podôb, a preto je svet taký pestrý“. Dal tak rovnocenný priestor rôznym ľuďom s rôznou orientáciou.

Nejde pritom o ojedinelý krok tohto magazínu, v júli 2023 mal zasa na titulke transrodovú modelku Liberty Blake Simon s titulkom „Podme búrať predsudky spolu“. Je dobré, že Emma zviditeľňuje kvír ľudí a ich život, pretože to prispieva k normalizácii tejto témy a k bezpečnejšiemu prostrediu.

Rozhovor s Adamom Pavlovčinom pôsobí uvoľnene, a hoci je jeho veľká časť o minulých alebo budúcich vzťahoch speváka, necítiť z neho vtieravosť či túžbu vytiahnuť z neho škandalózne informáciu. ⑧

Obálky s kvír ľuďmi sú vkusne odfotené a nie sú sexualizované viac ako ľudia s väčšinou orientáciou. Keď médiá informujú o LGBTI+ ľuďoch, často pri ilustrovaní textov prvoplánovo sklznú k dúhovým motívom či priamo k fotografiám z dúhového pochodu. Hoci to pre publikum môže byť ľahko zrozumiteľné, je dobré oceniť aj to, že Emma tentoraz použila len svoje vlastné profesionálne autorské fotografie. Normalizácia gejských a lesbických párov môže pomocou fotografií prebiehať aj tak, že bežné texty o vzťahoch, nevere či rodinnom živote budú ilustrované aj dúhovými pármami a napísané jazykom, ktorý bude zahŕňať aj kvír ľudí.

Emma magazín Adam, keď sme ťa oslovovali na fotenie titulky, chceli sme mať na fotke aj tvojho partnera, ale veľmi rýchlo si ma schladil tým, že si single. Tak ako to vlastne je?

Adam Pavlovčín Ja by som bol veľmi rád na titulke s priateľom, ale zatiaľ je len imaginárny. Momentálne nie som zadaný a už je to celkom dlhý čas od momentu, keď som sa vymanil z ilúzie posledného vzťahu.

Ako sú kvír ľudia a témy zobrazované v médiách?

Michal Bočák, univerzitný pedagóg

História zobrazovania kvír ľudí v médiách je pestrá, aj keď nie práve v pozitívnom zmysle. Najskôr bývali zobrazovaní hlavne ako objekt výsmechu alebo zavrhnutia a neskôr podliehali výraznej normalizácii. Tá bola napríklad v podobe filmovej či televíznej postavy geja, ktorý nikomu ničím gejským neprekáža – nemá partnera, nikdy nie je do nikoho konkrétneho zaľúbený, v žiadnej scéne ani len nepobozká muža. Prípadne mali napĺňať stereotypné očakávania a obavy spoločnosti, ako povedzme v obraze podmanivej lesby, ktorá zvedie niečiu manželku, alebo bisexuála, ktorý sa „pre svoju odvrátenú stránku“ nakazí vírusom HIV.

Až v 90. rokoch sa s vlnami kvír kinematografie a neskoršie novej kvír kinematografie začali dovedty stereotypné mediálne zobrazenia kvír ľudí meniť. Prestávala ich definovať iba odlišná sexualita či rod a stávali sa autentickjšími, komplexnejšími bytosťami, čo v rôznych podobách pokračuje prakticky doteraz.

Kvír témy sa dnes v médiách objavujú v rôznych kontextoch, od ktorých sa potom odvíja aj ich interpretácia. Kvír aktivizmus napríklad debatu o partnerstvách či manželstvách ľudí rovnakého pohlavia zvyčajne opiera o ľudskoprávne či občianskoprávne argumenty, ktorými zdôrazňuje nerovnosť pred zákonom v rôznych oblastiach (pracovné právo, dedičské vzťahy, zdravotná starostlivosť a podobne). Ako strategický krok to pôsobí racionálne. Je

„názorových“ skupiniek, ešte relevantná. Takejto debata obvykle chýba „ľudské“, osobné rámcovanie, teda to, že legalizácia partnerstiev zvykne byť vyjadrením citovej náklonnosti. Mnoho slovenských médií však už uplatňuje aj osobnejší prístup s vykresľovaním súkromných príbehov LGBTI+ ľudí a ich blízkych.

Dôležité je aj to, komu médiá dávajú legitimitu kvír témy otvárať a rozprávať o nich. Napríklad v 90. rokoch u nás prizývali do diskusných relácií ako protipóly zástupcov a zástupkyň vtedy vznikajúceho domáceho kvír aktivizmu osoby z oblastí psychiatrie či psychológie alebo cirkví. To, samozrejme, veľmi špecificky formovalo debatu o homosexuálnych či neskôr aj transrodových osobách. Ťažisko sa postupne presúvalo na političky a politikov, dodnes sa však drží akoby povinná konzervatívno-liberálna polarizácia diskusií. Aj tu však, našťastie, dochádza k zmenám.

Naše identity sa rozvíjajú do suverénnej podoby aj vďaka identifikačným vzorom. Zvlášť ak ich nenachádzame vo svojom bezprostrednom okolí (napríklad osobne nepoznáme akceptovanú transrodovú osobu), hľadáme inde, a to aj v médiách. A preto sa stávajú predmetom ideologického boja: LGBTI+ aktivizmus volá po rôznorodých a pozitívnych mediálnych reprezentáciách, ultrakonzervatívne hnutia zas aj pre nepatrné reprezentácie kvír ľudí spúšťajú vlny morálnej paniky.

Zobrazovanie ľudí v médiách má zásadný vplyv na publikum a to si uvedomujeme, či už to vnímame pozitívne, alebo negatívne. K rozmanitým modelom identít sa dnes omnoho ľahšie dostaneme prostredníctvom prémiových streamovacích služieb alebo kvírovo zameraných profilov na sociálnych sieťach. To je najmä z pohľadu mladých kvír ľudí a možností ich rastu na sebavedomé osobnosti potešujúce. Nie všetci a všetky z nás však majú dostatočné jazykové a technologické kompetencie a finančné prostriedky. Dôležitou otázkou tak ostáva aj zastúpenie kvír ľudí v mediálnom hlavnom prúde.

Nesmieme zabúdať ani na to, že sledovanie „takých, ako som ja“ síce dokáže byť veľmi povzbudzujúce, no „vystúpenie z bubliny“ môže byť pre kvír osoby stále nebezpečné.

Kvír štúdiá sa už dávno nezaoberajú len zobrazením toho, čo je z pohľadu pohlavia, rodu alebo túžby iné. Skúmajú tiež, ako sa v médiách formuje a premieňa to, čo je označované za normálne. To, čo v spoločnosti dominuje, je brané ako dané a sme naučení nevnímať to, ba dokonca ani nepociťujeme potrebu pomenúvať to (preto heterosexuálna postava v televíznom seriáli nemusí spraviť coming-out).

Kvír teória však ukazuje, že do kategórie „nenormálnosti“ alebo inakosti nemusí patriť len homosexualita, ale v istých kontextoch napríklad aj spolužitie nezosobášených, bezdetných heterosexuálnych párov. V posledných rokoch vidíme, že aj v slovenskej spoločnosti pôsobia rôzne reakcionárske hnutia, ktoré sa usilujú normalitu ešte väčšmi zužovať. Odpoveďou sú reakcie spojencov a spojenkýň LGBTI+ ľudí z radov cisrodovej heterosexuálnej populácie uvedomujúcich si, že v boji o šťastné životy sme v tom bez ohľadu na ideologické rozdeľovania spolu.

● Doc. Mgr. Michal Bočák, PhD., pôsobí na FF PU v Prešove a externe na FF UP v Olomouci. Vyučuje najmä v študijnom programe mediálne štúdiá. Výskumne sa zameriava na mediálne reprezentácie identít (predovšetkým rod a sexualitu), teóriu diskurzu a metódy analýzy diskurzu, kulinárske časopisy či televízne spravodajstvo.

Andrej Dúbravský — 6 organických Williamsových (odroda) hrušiek, 2019, foto: Richard Kučera Guzmán

Prijatie v pracovnom prostredí

Veľkú časť našich životov trávime v práci. Okrem toho, že túžime robiť to, čo nás baví a naplňa, potrebujeme cítiť aj rešpekt a prijatie. Firmy, organizácie a inštitúcie nemajú vplyv len na životy svojich zamestnancov a zamestnankýň, ale aj na verejnú diskusiu. Pre všetkých zamestnávateľov a pracovné kolektívy, ktorí sa snažia preukazovať rešpekt a pochopenie voči svojmu zamestnanectvu, ale aj ísť príkladom, sme pripravili odporúčania, ako s budovaním bezpečného a inkluzívneho prostredia začať.

6 odporúčaní, ako môžu firmy a organizácie prispieť k prijatiu LGBTI+ ľudí v spoločnosti

Tipy na podporu LGBTI+ ľudí pre firmy spolu s príkladmi a skúsenosťami predstaviteľov a predstaviteľiek spoločností pôsobiacich na Slovensku pripravila Eleonóra Barcziová.

Dáta sprístupnené v rámci iniciatívy *Firemná výzva** ukazujú, že firmám sa darí viac v otvorenej, inkluzívnej a rôznorodej spoločnosti. Diskriminácia LGBTI+ ľudí, naopak, rast firiem spomaľuje. Firmy a organizácie však môžu vďaka širokému dosahu pomôcť budovať a udržiavať otvorenú spoločnosť, a to vyjadrením podpory, vytváraním rešpektujúceho pracovného prostredia pre LGBTI+ ľudí, čím zároveň stimulujú aj vlastnú prosperitu.

Negatívny naratív a nálady namierené proti LGBTI+ ľuďom priamo vplyvajú nielen na ich každodenné životy, ale neblaho pôsobia aj na celú krajinu vrátane firiem, ktoré v nej podnikajú. Vo všeobecnosti platí, že akákoľvek forma diskriminácie v pracovnom prostredí má vplyv na zdravie ľudí, angažovanosť a lojalitu, stratu talentov a tiež môže priniesť právne a reputačné riziká. Negatívne sa tiež prejavuje na zahraničných investíciách, cestovnom ruchu a odchode mladých ľudí do zahraničia.

Konkrétny dosah LGBTI+ diskriminácie stanovila organizácia LGBT Capital na 1 % z celkového štátneho HDP. Svetová banka odhaduje

straty v dôsledku neakceptovania LGBTI+ ľudí až do výšky 1,7 % HDP krajiny.

Združenie globálnych firiem Open for Business v spolupráci s vyše 50 slovenskými firmami predstavilo v roku 2023 prieskum s názvom *Ekonomické výhody inklúzie LGBTI+ ľudí na Slovensku*. Podľa dát v ňom uverejnených, až 60 % mladých vo veku od 18 do 25 rokov žijúcich v zahraničí odrádza od návratu na Slovensko fakt, že ľudia sú uzavretí a neakceptujú iné názory ani cudzincov.

Taktiež sa v nej uvádza, že podľa najnovších akademických výskumov existuje pozitívny vzťah medzi firemným uplatňovaním politik priateľských k LGBTI+ ľuďom a výkonnosťou samotnej firmy.

Táto situácia predstavuje výzvu a zároveň príležitosť pre firmy a organizácie, ktoré chcú úspešne pôsobiť na Slovensku a podieľať sa na vytváraní rešpektujúcejšej spoločnosti. Mnohé z nich už dnes aktívne prispievajú k podpore LGBTI+ ľudí a v mnohom tak supľujú štát.

Na základe skúseností a dobrej praxe v niektorých z nich sme vytvorili šesť komunikačných odporúčaní, ako môže akákoľvek firma, organizácia alebo inštitúcia vyjadriť podporu kvír ľuďom a prispieť tak k zmene ich podmienok a prijatiu v spoločnosti.

---

* *Firemná výzva* vznikla v máji 2023 ako podpora akceptácie a zlepšenia právneho postavenia LGBTI+ ľudí na Slovensku. Výzvu pri jej vzniku podpísalo už 25 firiem vrátane najväčších zamestnávateľov. Poukazuje na to, prečo je inklúzia ekonomicky a spoločensky výhodná, a zároveň upozorňuje na možné riziká v prípade, že sa právna akceptácia a postavenie LGBTI+ ľudí nezmení. Viac informácií o *Firemnej výzve* a jej aktivitách nájdete na firemnavyzva.sk.

1 Zahrňte podporu inklúzie a diverzity do stratégie firmy

Kľúčovým aktom je, aby bola podpora LGBTI+ ľudí, ich rodín a detí autentickým a dlhodobým záväzkom, ktorý vychádza z hodnôt firmy a nie je len súčasťou krátkodobej marketingovej stratégie.

Rovnako dôležité ako definované stratégie inklúzie a diverzity sú aj akčné plány. Sú nevyhnutné pre sledovanie pokroku a dosahovania týchto cieľov.

Implementácia takejto stratégie musí preniknúť do kľúčových oblastí firmy – od nábora a zamestnanec-kých politík cez firemnú kultúru, internú a externú komunikáciu až po vzťahy s klientelou a externými partnermi a partnerkami. Úspech závisí od toho, ako účinne sa integruje do všetkých rovín, čím sa zabezpečí, že inklúzia nie je len formálnym vyhlásením, ale skutočnou súčasťou firemného života.

„Vytvorenie inkluzívneho pracovného prostredia sa začína pevným záväzkom vedenia firmy k inkluzívnym hodnotám. Zamestnávateľ nesmie ostať len pri formálnom vyhlásení, ale musí aktívne podporovať a vyvíjať iniciatívy, ktoré budú firmu posúvať k väčšej rozmanitosti a inklúzii. Stanovenie konkrétnych firemných politík je kľúčovým krokom, pričom firma by mala mať jasnú predstavu, ako ich bude implementovať v praxi. Ak je záväzok vedenia autentický, zamestnanci sa cítia viac motivovaní vyznávať rovnaké hodnoty a pociťujú podporu a bezpečie v pracovnom prostredí,“ hovorí Alexandra Katkinová zodpovedná za vzťahy s verejnosťou v komunikačnej agentúre Seesame.

Prax spoločnosti O2 Slovensko pridáva šéfka komunikácie Natália Tomeková: „Transparentnosť a férovosť voči kvír ľuďom by mali

byť zakódované priamo vo firemnej kultúre. Pri výbere kolegov a kolegýň by nemal byť dôležitý rod, ale skúsenosti, schopnosti a najmä súlad s firemnou kultúrou a hodnotami. Kariérny rast, rozvoj a vzdelávanie by malo byť nezávislé od toho, či ide o kolegu, kolegyňu alebo ľudí z LGBTI+ komunity.“

Spoločnosť Martinus vytvorila kódex *Pestry Martinus*, ktorým deklaruje hodnoty firmy v oblasti diversity a inklúzie. „V rôznorodosti vidíme príležitosť, ktorá nás bez pochyb posunie ďalej – nielen biznisovo, ale hlavne osobnostne a spoločensky. Od našich kolegov, zákazníkov, autorov či knižných postáv vieme, že láska je cnostná a univerzálna, a nezáleží na tom, koho ľúbime alebo kým sme,“ píše sa v kódexe, ktorého verejná forma okrem iného obsahuje aj vymedzenie sa voči diskriminácii, záväzok tieto témy komunikovať verejne či vzájomne sa počúvať.

2 Vytvárajme bezpečie a rešpektujúcu kultúru pre všetkých

Vytváranie bezpečia a rešpektujúceho pracovného prostredia nemá byť len na papieri a nemá prichádzať „zhora“, ale má odzrkadľovať potreby, názory a nápady celého tímu.

Jedným z prvých, jednoduchých a rýchlych krokov pri podpore bezpečia je používanie inkluzívneho a rešpektujúceho jazyka. A to nielen pri tvorbe interných politík a oficiálnych stanovísk, ale aj počas bežných porád a každodenných interakcií so zamestnancami a zamestnankyňami. Práve zahŕňaním oboch rodov, rôznych identít a rešpektovaním preferovaného mena/oslovenia vytvárame bezpečné prostredie, v ktorom sa ľudia cítia videní a prijatí.

Ďalším krokom je vytvorenie podmienok pre otvorenú komunikáciu, napríklad formou zamestnanckých skupín alebo anonymných prieskumov, v ktorých sa môže zamestnanectvo deliť o svoje postrehy bez strachu a prichádzať s návrhmi na podporu a integráciu kvír ľudí. Budovanie a udržiavanie firemnej kultúry nestojí tak len na jednom človeku alebo manifeste. Ale na všetkých, ktorí sa rozhodnú o svoj názor alebo návrh podeliť.

„Anonymné prieskumy pomôžu firme zistiť, čo si zamestnanci a zamestnankyne myslia o jej realizovaných aktivitách, či podľa nich firma robí v tejto oblasti dosť, prípadne aká je osobná skúsenosť zamestnancov s diskrimináciou na pracovisku. Transparentná a otvorená komunikácia slúži ako kritický nástroj na zhodnotenie, či je firma na správnej ceste. Umožňuje jej tiež identifikovať oblasti

Súčasťou inkluzívneho pracovného prostredia sú aj efektívne a dostupné mechanizmy na riešenie nenávisťných alebo diskriminačných prejavov voči LGBTI+ ľuďom. Je kľúčové na tieto podnety promptne reagovať a zabezpečiť ochranu nahlasujúcich osôb.

Podľa Richarda Feketeho zo Slovenskej sporiteľne aj podporné zamestnanecké skupiny poskytujú bezpečný priestor a zvyšujú povedomie o problémoch, ktorým čelia LGBTI+ ľudia v rámci firmy, ale aj v spoločnosti celkovo. „Výhodou je, ak sa do skupiny zapájajú aj spojenci a spojenkyne kvír ľudí, alebo sa skupina podporuje s inými zamestnaneckými skupinami (napr. zamestnanecká skupina žien, ľudí so zdravotným znevýhodnením a pod.). Tieto prepojenia nie sú len zdrojom pomoci a podpory, ale pre LGBTI+ ľudí, ktorí ešte nie sú v práci pripravení na coming-out, aj jednoduchou možnosťou zapojenia sa najprv ako „spojenci či priaznivci“. Veľmi pomôže, ak sa vám podarí nájsť spojenca či spojenkyňu aj vo vedení firmy,“ hovorí špecialista pre NGO a subjekty sociálnej ekonomiky v Slovenskej sporiteľni.

Firmám Fekete odporúča vytvoriť platformu, cez ktorú sa interní ľudia môžu ozvať, hoci aj anonymne. Zároveň zdôrazňuje, že je dôležité podporiť zamestnanecko, aby nemlčalo pri každodenných situáciách. „Všetci máme zodpovednosť ozvať sa, keď máme pocit nespravodlivosti. Nepustia na poradách jedni k slovu druhých? Rotujte vedenie porád, aktívne upozorníte kolegov alebo kolegyne, aby dali priestor aj iným. Majú kolegovia či kolegyne nevhodné komentáre na adresu iných? Ozvite sa, že takéto komentáre alebo mikroagresie nie sú žiaduce,“ dopĺňa.

3 V internej a externej komunikácii používajme rešpektujúci jazyk a dbajme na reprezentáciu všetkých ľudí

Rešpektujúci jazyk pomáha odbúravať predsudky a dáva do firmy, organizácie a aj celej spoločnosti signál, že LGBTI+ ľudia sú jej prirodzenou súčasťou. Je nevyhnutné ho zohľadniť v niekoľkých oblastiach, ktoré sa musia navzájom podporovať a súznieť.

Rôznorodosť a podpora reprezentácie kvír ľudí musí byť prítomná v internej, v externej a marketingovej komunikácii, čím si firma naplňa širší záväzok voči diverzite a rešpektu.

V časti *Dúhový kompas* s...¹³⁹ tejto publikácie sú základné komunikačné odporúčania a *Slovník dúhových pojmov* s...¹⁴⁸, ktoré môžu poslúžiť pri komunikácii. Majme na pamäti, že komunikácia okrem verbálnej časti zahŕňa aj vizuálnu reprezentáciu. Je dôležité pri komunikácii alebo kampaniach používať obrazový materiál, ktorý rôznorodosť LGBTI+ ľudí rešpektuje a reflektuje s...¹⁶⁸. Pri inkluzívnej komunikácii nezabúdajme na názorovú rôznorodosť, či už zamestnanectva, alebo aj externých partnerov a partneriek i klientely. Je namieste prejaviť empatiu voči odlišným názorom, ale zároveň nemať obavu sa za svoje hodnoty postaviť. Je užitočné mať vopred identifikované prípadné otázky a pripravené odpovede.

„Pri externej komunikácii by firma mala vychádzať zo svojich záväzkov a interných hodnôt. Spôsob, akým prezentuje tieto hodnoty navonok, formuje nielen vnímanie zamestnanectva, ale aj verejnosť. Otvorené hlásenie sa k hodnotám rovnosti a rozmanitosti, aktívna podpora relevantných iniciatív a zdieľanie osvedčených postupov pomáhajú firmám posilňovať svoju

reputáciu. Tým, že sa stávajú príkladom a zdieľajú svoje skúsenosti, firmy nielen budujú svoj vlastný pozitívny obraz, ale zároveň slúžia ako inšpirácia pre zvyšok súkromného sektora,“ hovorí Alexandra Katkinová z agentúry Seesame.

Podľa Rada Remáka z HR oddelenia spoločnosti Henkel Slovensko je prejavom rešpektu a citlivosti aj stratégia, kde, ako a koľko firma komunikuje dýchové témy. „Kvír zamestnanci a zamestnankyne sú ľudia, nie atrakcie, z ktorých si už aj tak spoločnosť robí neželaný terč. My ako firma máme jasný postoj k tomu, čo chceme o LGBTI+ ľuďoch komunikovať. Balansujeme intenzitu internej a externej komunikácie zameranú len na jednu tému, aby sme nevytvárali dojem, že sa nič iné z pohľadu inklúzie a diverzity vnútri firmy nerieši. Môže to mať opačný efekt na prijatie a scitlivovanie,“ opisuje Remák. Zároveň dodáva, že pre zamestnancov je dôležité vidieť, že firma sa za nich postaví v momentoch, keď je to potrebné.

Spoločnosť Ikea pri príležitosti Medzinárodného dňa boja proti homofóbii, transfóbii a bifóbii spísala súbor krokov, ktoré môže urobiť každý z nás, aby sa LGBTI+ ľudia „cítily ako doma“. Manuál je verejný a obsahuje tipy, ako prejaviť rešpekt voči kvír ľuďom (napr. používanie správnych zámien, poukazovanie na urážlivé výrazy atď.).

4 Podporme LGBTI+ ľudí interne cez smernice a politiky

Súčasťou žitého inkluzívneho a rešpektujúceho pracovného prostredia a firemnej kultúry sú pravidlá a politiky, ktoré zahŕňajú, podporujú a ochraňujú LGBTI+ ľudí, ich rodiny a deti pred diskrimináciou, zaručujú im rovnaké príležitosti a podmienky, aké majú všetci.

V kontextoch dnešného Slovenska, kde právna ochrana LGBTI+ ľudí a ich rodín nie je štátom zabezpečená, firmy a organizácie zásadným spôsobom supľujú vyváženosť v sociálnom a zdravotnom zabezpečení.

„V O2 sme sa v rámci firemných benefitov rozhodli umožniť riešenie životných situácií pre partnerov žijúcich v spoločnej domácnosti bez rozdielu, či ide o páry rovnakého alebo rôzneho pohlavia. Výhody sa totiž podľa existujúceho Zákonníka práce momentálne vzťahujú len na manželov,“ uvádza príklad z praxe O2 Slovensko Natália Tomeková.

Rovnako dôležité je toto nastavenie vhodne komunikovať. „HR oddelenie by malo jasne ukazovať, že firma podporuje diverzitu a potláča akékoľvek prejavy diskriminácie na základe rodu alebo sexuálnej orientácie. Viditeľné by to malo byť už od personálneho inzerátu cez samotný pohovor až po prácu vo firme, napr. rovnaké rodinné benefity aj pre rovnakopohlavné páry,“ hovorí Richard Fekete zo Slovenskej sporiteľne.

Spoločnosť Vacuumlabs pripravila pre svojich kvír zamestnancov súhrn tipov, ako sa orientovať v zákonoch týkajúcich sa partnerstiev osôb rovnakého pohlavia, a súbor formulárov pre konkrétne právne prípady, napríklad riešenie plnomocenstva, závetu, zmeny priezviska atď. Hoci takáto iniciatíva dokáže

LGBTI+ ľuďom pomôcť riešiť rôzne životné situácie,
nesupluje to legislatívu, stále to bude dúhové páry a rodiny
stáť oveľa viac námahy a času než manželské páry.

5 Vyjadrujme podporu verejne

Žiadne firmy, organizácie a inštitúcie, ktoré si ctia svoju spoločenskú zodpovednosť a chcú byť súčasťou pozitívnej zmeny, by nemali ostať len pri scitlivovaní interných procesov, ale mali by svoju podporu LGBTI+ ľuďom hrdo komunikovať aj verejne.

Práve verejná podpora môže viesť k otvoreniu celospoločenskej diskusie, amplifikácii problémov a výziev kvír ľuďí, ukazovaním dobrej praxe postupne aj k zlepšeniu ich životných podmienok.

Verejnú podporu je možné vyjadriť viacerými formami: aktívnou účasťou na LGBTI+ podujatiach, vyvesením dúhovej vlajky (nálepka na prevádzke, dúhová stužka, dúhový rámček na sociálnych sieťach), finančným príspevkom pre organizácie a iniciatívy, ktoré sa dlhodobo venujú ochrane ľudských práv a poskytovaniu podpory LGBTI+ ľuďom, ich rodinám a deťom, alebo podpísom *Firemnej výzvy* a *Charty diverzity*.

Najznámejšími dňami a podujatiami, počas ktorých je možné verejne vyjadriť podporu LGBTI+ ľuďom, sú:

- Medzinárodný deň boja proti homofóbii, bifóbii a transfóbii (známy pod anglickou skratkou IDAHOBIT) sa pripomína každoročne 17. mája. Tento dátum je spomienkou na vyradenie homosexuality z Medzinárodnej klasifikácie chorôb Svetovej zdravotníckej organizácie.
- S týmto dňom je na Slovensku spojená aj kampaň a zbierka Dúhová stužka. Jej pripnutím a nosením vyjadrujete podporu, snahu o bezpečný priestor a prijatie LGBTI+ ľuďom.

Výťažok z kampane putuje na podporu zapojených organizácií, ktoré sa zasadzujú za rovnoprávnosť a dôstojný život kvír ľudí na Slovensku.

- Festivaly Pride sú oslavy LGBTI+ ľudí, ich kultúry a prínosu v zápase o rovnoprávnosť. V európskych mestách sa konajú v letných mesiacoch, v Bratislave je Pride mesiacom júl. Okrem neho sa festivaly konajú v Košiciach, Banskej Bystrici a postupne pribúdajú aj ďalšie mestá.

„Firmy môžu byť pre LGBTI+ komunitu partnerom a priateľom, na ktorého sa môže spoľahnúť a ktorý bude ochotný pomôcť vždy, keď to bude potrebné. Oz Férová Nadácia je napríklad hrdým partnerom Filmového festivalu inakosti, Cien Inakosti, podporuje advokačné aktivity občianskej iniciatívy Ide nám o život a kampane zamerané na zvýšenie akceptácie LGBTI+ ľudí,“ hovorí príklad z praxe Natália Tomeková z Oz.

„Signálmi podpory môžu byť spoločné podujatia, napríklad diskusia o inklúzii alebo školenie na tému nevedomých predsudkov či firemná účasť na Pride. Nemusí ísť o nič komplikované ani nákladné – postačí aj pripnutie dúhovej stužky na znak solidarity a podpory počas Pride mesiaca, dúhová vlajčka na stole,“ približuje prax Slovenskej sporiteľne Richard Fekete.

6 Vzdelávajme sa a konzultujme s dúhovými organizáciami alebo jednotlivcami

V dúhových témach sa nemusíme vyznať všetci. Pre zvýšenie informovanosti a porozumenia medzi zamestnanectvom je kľúčové zabezpečiť prístup k vzdelávacím materiálom a školenie o LGBTI+ témach či rešpektujúcej komunikácii.

Spolupráca s kvír organizáciami môže pomôcť pri vytváraní politík a smerníc, ktoré sú relevantné, efektívne a rešpektujúce, zároveň vie poslúžiť pri riešení nových alebo náročných situácií.

Možností, ako sa vzdelávať, je aj na Slovensku niekoľko. Výraznou pomocou pre firmy a organizácie je v téme inklúzie a tvorby bezpečného pracovného prostredia komplexný a na tento účel špeciálne vyvinutý vzdelávací program, poskytovaný Iniciatívou Inakosť. Firmy nielen vzdeláva, ale ako partner aj sprevádza celým procesom integrácie jednotlivých princípov inklúzie. Ochotné pomôcť a poradiť v otázkach LGBTI+ tém vo firemnej kultúre sú aj ďalšie organizácie, stačí ich osloviť s...²¹⁸.

„Osobne ma veľmi obohatil rozhovor so Zarou Kromkovou z komunitného a poradenského centra Prizma, ktorý som inicioval predtým, ako nám do tímu nastúpil transrodový kolega. Cenné rady, na čo myslieť, ako sa správať, čo nerobiť a ako komunikovať, pomohli celému HR oddeleniu uchopiť tému kvalitnejšie, keďže sme s transrodovým človekom osobnú skúsenosť nemali. Verím, že takýto krok pomohol nielen samotnému kolegovi, ale všetkým členom tímu cítiť sa istejšie, voliť správne slová a byť autentickí. Nebáť sa požiadať o pomoc skúsenejších je pre mňa základ,“

opisuje svoju skúsenosť Rado Remák zo spoločnosti Henkel Slovensko.

Aj napriek aktívnemu angažovaniu sa v téme nebudeme schopní poňať absolútne všetko. V takých situáciách je potrebné si potvrdiť, či je daný typ komunikácie vhodný. Pokiaľ máte v bezprostrednom pracovnom alebo súkromnom okolí LGBTI+ ľudí, opýtajte sa ich na názor a potvrdte si, či je správa, článok alebo komunikácia adekvátne a dostatočne scitlivená. Pomôžu aj členovia zamestnaneckej pracovnej skupiny inklúzie a diverzity alebo kolegovia z personálneho či komunikačného oddelenia. Bola by veľká škoda, ak by dobre mienená iniciatíva nevyšla želane, prípadne by niekoho obsahovo alebo nešťastne zvolenými výrazmi zranila.

Použité zdroje

- Ekonomické výhody inklúzie LGBTI+ ľudí na Slovensku [Online]. Dostupné z: https://static.squarespace.com/static/5bba53a8ab1a62771504d1dd/t/653683facbf294723ae9f9d2/1698071549519/OfB_Slovakia+report_2023_SK_Final.pdf (Citované: 18. november 2023)
- Chceme, aby sa LGBT+ ľudia cítili ako doma [Online]. Dostupné z: <https://www.ikea.com/sk/sk/this-is-ikea/community-engagement/chceme-aby-sa-lgbt-ludia-citili-ako-doma-pubgeaeadeao> (Citované: 18. november 2023)
- LGBTQ and finance [Online]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1057521923000637?via%3Dihub> (Citované: 18. november 2023)
- LGBT+ Law Lab [Online]. Dostupné z: <https://vacuumlabs.com/vacuumlabs-live-with-pride-sk> (Citované: 18. november 2023)
- Pestrý Martinus [Online]. Dostupné z: <https://www.martinus.sk/nerobime-rozdiely> (Citované: 18. november 2023)
- Press release [Online]. Dostupné z: http://www.lgbt-capital.com/docs/LGBT-GDP_2015_Press_Release.pdf (Citované: 18. november 2023)
- The Economic Cost of Stigma and the Exclusion of LGBT People: A Case Study of India [Online]. Dostupné z: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/527261468035379692/pdf/940400WPOBox380usion0of0LGBT0People.pdf> (Citované: 18. november 2023)

Jaro Varga — Bez názvu (Knížnica), 2011—dodnes, miestostpešická interaktívna inštalácia, foto: Michal Hušťaty

Dúhový kompas

Dúhový kompas je odborne zostavený súbor nástrojov pre médiá, organizácie aj jednotlivcov, ktorí chcú o LGBTI+ ľuďoch a témach hovoriť s rešpektom a bez predsudkov. Obsahuje sedem princípov, ako citlivo písať či hovoriť o kvír témach, *Slovník dúhových pojmov* aj odporúčania, ako pracovať s vizuálnym materiálom.

7 princípov, ako s rešpektom hovoriť o LGBTI+ ľuďoch a témach

Sedem komunikačných odporúčaní vzniklo vďaka spolupráci LGBTI+ organizácií s odbornou verejnosťou z oblasti médií aj jazykovedy. Odporúčania majú prakticky slúžiť priamo tvorcom a tvorkyniam obsahu. Ich cieľom je pomôcť vytvárať jazyk prijatia a rešpektu či už v rôznych typoch médií, alebo aj vo firemnej komunikácii či na univerzitách.

1 Nevytvárajme falošné dilemy, ktoré rozdeľujú spoločnosť na dva tábory

Byť za niečo automaticky neznamená byť proti niečomu. Rámcovanie debaty o LGBTI+ ľuďoch na konflikt dvoch táborov vytvára falošnú dilemu, ktorá v čitateľoch môže vyvolávať potrebu prikloniť sa na jednu alebo druhú stranu.

Napríklad, ak sa súbežne koná pochod za rodinu a dúhový pochod, účasť na dúhovom pochode neznamená, že je niekto proti rodine. Práve naopak, aj LGBTI+ ľudia môžu byť rodinne založení a účasťou na pochode sa v skutočnosti snažia, aby aj ich rodina mohla mať rovnaké práva.

Rovnako platí, že kvíri ľudia sa môžu hlásiť k rôznej viere a nemusia byť automaticky proti kresťanstvu.

2 Nebulvarizujme kvír témy ako senzácie

Keď sa niekto prihlási ku kvír komunite, nie je to šokujúce odhalenie ani medicínska diagnóza.

V ideálnom svete by zdôverenie sa so svojou identitou alebo orientáciou nemalo byť témou vôbec, no v súčasnom nastavení spoločnosti ide o legitímnu tému. Ľudia, ktorí otvorene hovoria o svojej orientácii, príťažlivosti alebo rodovej identite, prispievajú aj k prijatiu a bezpečnému prostrediu pre ostatných.

Nebulvarizujme coming-out (vysvetlenie pojmu coming-out s odporúčaniami správneho jazyka nájdete v našom *Slovníku dúhových pojmov* ^{s. 148}) a nepíšme o tomto dlhodobom a citlivom procese ako o „priznaní sa k homosexualite“, pretože tento výraz nesie negatívny náboj niečoho nekalého.

3 Pri kvír témach používajme slovenské ekvivalenty anglických výrazov

Anglickým výrazom nemusí časť čitateľov rozumieť a zároveň môžu niesť konotáciu niečoho cudzieho. Ak takéto alternatívy existujú, používanie slovenských ekvivalentov prispieva k lepšiemu porozumeniu téme.

Napríklad k pojmu „gender“ existuje slovenský ekvivalent „rod“.

Spisovná slovenčina pozná aj anglické výrazy „gay“ a „queer“, ktoré sa v písanom obsahu používať môžu, ale odporúčame nahradiť tieto pojmy slovenskými verziami „gej“ a „kvír“. Naznačujeme tým, že títo ľudia a tieto témy sú prirodzenou súčasťou nášho jazyka aj spoločnosti.

4 Vyhýbajme sa fakticky nesprávnym pojmom a redukovaniu témy na sexuálny život LGBTI+ ľudí

Necitlivý jazyk prehľbuje predsudky a diskrimináciu v spoločnosti. Používanie správnych a inkluzívnych pojmov môže, naopak, výrazne prispieť k vytváraniu tolerantnejšieho prostredia.

Napríklad, ak o gejoch hovoríme ako o homosexuáloch alebo o LGBTI+ ľuďoch ako o sexuálnej menšine, podporujeme stereotyp, ktorý redukuje životy kvír ľudí iba na sexuálnu zložku orientácie.

Pre čitateľov a publiká bez skúsenosti s LGBTI+ ľuďmi môžu byť navyše niektoré pojmy a reálie nejasné a mätúce, napríklad rozdiel medzi rodom a pohlavím.

V tejto publikácii nájdete aj *Slovník dúhových pojmov* s...¹⁴⁸ s krátkou definíciou, kultúrnym kontextom aj jazykovými odporúčaniami, ktoré môžete používať pri vysvetľovaní týchto pojmov svojemu publiku a pomôcť mu zorientovať sa v téme.

5 Vyhňime sa nálepkovaniu

Pomenovávať správanie alebo vzhľad nálepkami vedie k zjednodušovaniu a prípadnému neporozumeniu téme. Nálepky a škatuľkovanie navyše často vychádzajú z nesprávnych dojmov, preto je vždy lepšie nahradiť nálepky opisom správania.

Napríklad muž, ktorý si obliekol sukňu, nie je automaticky gej ani transrodová osoba. Ak je niekto gej alebo lesba, nemusí byť automaticky „progresívec“ alebo „liberálka“.

Aj explicitné spomenutie orientácie alebo zdôraznenie rodu môže byť niekedy nálepkou, ktorá nesúvisí s komunikovanou témou. Ak pri každom heterosexuálnom človeku neupozorňujeme na jeho orientáciu, nerobme to ani pri kvír ľuďoch. Vyhýbame sa tak zjednodušovaniu a podsúvaniu spojitostí medzi orientáciou a tým, o čom informujeme.

Princíp neplatí len pri členoch dúhových komunít, ale aj v prípade ľudí, ktorí s nimi nemajú skúsenosť a chýba im porozumenie. Človek s homonegatívnymi názormi nemusí byť automaticky homofób.

6 Rozprávajme sa s odbornou verejnosťou aj s kvír ľuďmi

Dúhové témy sa často týkajú intímnych oblastí osobného života. Ak nám nie je jasné, ako hovoriť či písať o niečej identite alebo ako používať správne zámená, opýtajme sa vždy ľudí, ktorých sa to týka. Citlivo a slušne.

Ako respondentov a respondentky odporúčame oslovovať odbornú verejnosť, ktorá sa téme venuje. Rovnako ako nie sú všetci lekári a lekárky experti na virológiu, tak ani všetci psychológovia a psychologičky nemusia byť odborníkmi na kvír témy.

Pri výbere respondentov a respondentiek sa môžete obrátiť na dúhové organizácie, ktorých zoznam nájdete v časti *Kontakty na slovenské LGBTI+ organizácie* s. 218

7 Pri výbere fotiek a ilustrácií rešpektujeme tému, súkromie a rozmanitosť LGBTI+ ľudí

LGBTI+ témy sú rôznorodé a nie ku každej sa hodí veselá dúhová fotka. Vyberajme fotky a ilustrácie, ktoré tému naozaj vystihujú. Napríklad, k článku o legislatívnych úpravách nepoužívajme sexualizované alebo karnevalovo pôsobiace fotky z dúhových pochodov.

Články a výstupy z LGBTI+ podujatí neilustrujme iba senzačnými zábermi polonahých ľudí v sexualizovaných polohách. Takéto zábery redukujú kvír ľudí na sexuálnu menšinu, podporujú stereotypy a nereprezentujú rôznorodosť LGBTI+ ľudí ani zloženie účastníkov takýchto podujatí.

Pred zverejnením fotiek s detailom tváre si vždy vyžiadajte súhlas danej osoby. Rešpektujeme, že niektorí kvír ľudia svoju identitu zverejniť nechcú pre obavy o svoju bezpečnosť alebo reakciu okolia. Odporúčania, ako citlivo zobrazovať kvír témy nájdete v samostatnej časti venovanej tejto téme [s. 168](#)

Slovník dúhových pojmov

Rešpektujúci jazyk pomáha odbúravať predsudky a dáva spoločnosti signál, že LGBTI+ ľudia a témy sú jej prirodzenou súčasťou. V tejto časti nájdete vysvetlenia, kultúrne kontexty a jazykové odporúčania k dúhovým pojmom, ktoré vám môžu slúžiť pri každodenných rozhovoroch aj pri vysvetľovaní kvír tém vášmu publiku. Rozšírená a pravidelne aktualizovaná verzia slovníka je dostupná na duhovykompas.sk.

Arodový človek Nemá rod, nepociťuje dostatočnú príslušnosť k existujúcemu rodu alebo je rodovo neutrálny. Tento pojem väčšinou preferujú ľudia, ktorí sa nevedia identifikovať so žiadnym existujúcim rodom.

Kultúrny kontext Arodový nerovná sa nebinárny. Pojem nebinárny zastrešuje všetky rody nespádajúce do obvyklého delenia na mužský a ženský, preto sa aj arodoví ľudia radia k nebinárnym, ale nie všetci nebinárni ľudia sú zároveň arodoví. Nebinárna osoba môže byť napr. aj birodová alebo polyrodová.

Aromantický človek Pociťuje minimálnu alebo žiadnu citovú príťažlivosť k inej osobe.

Asexuálny človek Má obmedzené alebo žiadne sexuálne pocity, túžby či potreby.

Kultúrny kontext Na asexuálnom spektre sú aj demisexuálni ľudia, ktorí cítia sexuálnu príťažlivosť až vtedy, keď si k človeku vytvoria silnú citovú väzbu.

Binegativita Ide o iracionálnu nenávisť a odpor k bisexuálnym ľuďom.

Kultúrny kontext Tento jav môžete poznať aj pod zastaraným názvom bifóbia, ktorý vychádzal z iracionálneho strachu, že sa menšinová orientácia môže šíriť. Výskumy však ukazujú, že ľudia ku kvír osobám nepociťujú strach, ale skôr nenávisť alebo odpor.

Bisexuálny človek Cíti príťažlivosť a vytvára intímne vzťahy s ľuďmi rovnakého alebo iného rodu. Bisexuálnych ľudí priťahujú dve a viac rodových identít, ale nie všetky. Bisexuálni ľudia príťažlivosť vnímajú prevažne na binárnom rodovom spektre muž – žena.

Čomu sa vyhnúť Bisexualita neznamená, že sa niekto nevie rozhodnúť o svojej orientácii. Bisexualita nie je fáza, experimentovanie ani pútanie pozornosti. Bisexuálna osoba nie je na 50 % hetero a na 50 % gej alebo lesba, bisexuálni ľudia sú 100 % bi a zostávajú bi, aj keď sú v monogamnom vzťahu s mužom alebo so ženou.

Cisrodový človek Stotožňuje sa s rodom, ktorý mu pripísali pri narodení.

Kultúrny kontext Cisrodovosť sa používa ako protiklad k transrodovosti, vzťahuje sa len k rodovej identite a nesúvisí ani nepredurčuje orientáciu človeka.

Čomu sa vyhnúť V bežnej reči je označenie muž a žena postačujúce. Prívlastok „cis“ môže pomáhať, ak v komunikácii potrebujeme explicitne odlíšiť transrodových ľudí od cisrodových. Nadmerné využívanie termínu „cisrodový“ môže vyvolať aj negatívne reakcie na transrodovosť.

Coming-out Ide o proces, počas ktorého LGBTI+ osoba prijíma vlastnú identitu a oznamuje ju svojej okoliu.

Kultúrny kontext Vnútorňý coming-out je o rozpoznaní a prijatí svojej vlastnej kvír identity. Súčasťou coming-outu je aj zdôverenie sa blízkym a svojmu okoliu, ale nemusí ísť o jednorazovú udalosť. Kvír ľudia môžu coming-outom prechádzať v rôznych prostrediach a spoločnostiach.

V slovenčine môžeme používať cudzie slovo „coming-out“ so spojovníkom a skloňovať podľa pravidiel slovenskej gramatiky.

Čomu sa vyhnúť V súčasnosti sa často používa slovné spojenie „priznal/-a sa k homosexualite“. Sloveso priznať sa nesie v tomto kontexte negatívne asociácie účasti na niečom nekalom, napríklad „priznať sa k trestnému činu“. Odporúčame preto

používať slovesá zverejniť, oznámiť, zdôveriť sa, vyautovať sa alebo coming-out opísať takto: „otvorene hovorí o náklonnosti k mužom/ženám“, „povedal, že ho priťahujú muži“, „povedala, že ju priťahujú ženy“.

Gej Je to muž, ktorého priťahujú iní muži a ktorý vytvára milujúce a sexuálne vzťahy s mužmi.

Kultúrny kontext Gejom môže byť cisrodový aj transrodový muž. Slovo gej neobsahuje len sexuálnu, ale aj citovú, romantickú a fyzickú vrstvu vzťahov. Pojem gej je preto vhodnejšou alternatívou k slovu homosexuál, ktoré môže redukovať vzťahy gejev iba na sex.

Čomu sa vyhnúť Spisovná slovenčina pozná aj anglické slovo „gay“, ale vo všeobecnosti platí, že vaše publikum nemusí anglickým výrazom rozumieť a môžu vzbudzovať pocit, že ide o niečo cudzie. Používanie slovenských ekvivalentov pomáha lepšie porozumieť téme a zároveň ukazuje, že tieto témy a ľudia sú aj vďaka jazyku prirodzenou súčasťou našej spoločnosti.

Neformálne sa v komunite kvír ľudí používa aj kedysi hanlivý pojem teplý/teplí. Ak znevýhodnená menšina používa na svoje označenie negatívne pojmy prisudzované majoritou, tieto pojmy stratia zneučtujúci a ubližujúci náboj. Vždy je však dôležité poznať kontext a rozlišovať, kto je používateľom pojmu.

Homonegativita Ide o iracionálnu nenávisť a odpor k homosexualite, lesbám a gejom alebo ľuďom, o ktorých sa okolie domnieva, že sú gejovia alebo lesby.

Kultúrny kontext Homonegativitu môžu cítiť aj gejovia a lesby. Vtedy hovoríme o internalizovanej homonegativite, ktorá často vzniká z predsudkov

v spoločnosti. Homonegativitu môžete poznať aj pod zastaraným názvom homofóbia, ktorý vychádzal z iracionálneho strachu, že sa menšinová orientácia môže šíriť. Výskumy však ukazujú, že ľudia ku kvír osobám nepociťujú strach, ale skôr nenávisť alebo odpor.

Heterosexuálny človek Cíti príťažlivosť a vytvára intímne vzťahy s ľuďmi opačného pohlavia alebo rodu.

Homosexuálny človek Cíti príťažlivosť a vytvára intímne vzťahy s ľuďmi rovnakého pohlavia alebo rodu.

Kultúrny kontext Orientácia nemá iba sexuálnu, ale aj citovú a vzťahovú zložku. Nezamieňajme si rodové vyjadrenie so sexuálnou orientáciou – aj transrodoví ľudia môžu mať homosexuálnu orientáciu, teda byť gejami a lesbami.

Čomu sa vyhnúť Pojmy gej alebo lesba sú vhodnejšie ako pojem homosexuálna osoba, ktorý redukuje orientáciu ľudí iba na sexuálnu zložku.

Hormonálna terapia Ide o liečbu hormonálne aktívnymi látkami, ktorá upravuje telesný vzhľad v súlade so želaným alebo prežívaným rodom.

Kultúrny kontext Hormonálna terapia je väčšinou súčasťou medicínskej tranzície. Telesné zmeny, ktoré liečba spôsobuje, zmierňujú príznaky rodového nesúladu. Liečba je závažný a dlhodobý zásah do organizmu, a preto prebieha výhradne pod odborným endokrinologickým dozorom.

Čomu sa vyhnúť Hormonálna terapia je medicínsky zásah, pri ktorom rešpektujeme súkromie ľudí ako pri každom inom liečebnom úkone. Ak je pre podstatu obsahu dôležité informovať aj o intímnych záležitostiach, vyhýbajme sa pokusom o čítavú senzáciu a pristupujme k téme citlivo, s rešpektom a s uvedením súhlasu danej osoby so zverejnením.

Intersex človek Môže mať rôzne variácie chromozómov, hormonálnych hladín a telesných znakov, ktoré sa vymykajú z binárneho delenia podľa biologických znakov – muž a žena.

Kultúrny kontext Intersex ľudia sú najmenej viditeľnou skupinou LGBTI+ komunity. Často o tom sami nemusia mať vedomosť, pretože po narodení bez ich súhlasu podstupujú chirurgické zákroky, ktoré nemajú žiadne odôvodnenie z hľadiska zdravotnej starostlivosti. Ide výhradne o „nápravu“ intersex ľudí tak, aby spadali do tradičnej predstavy o pohlaviach. Pri kontakte s intersex osobou je dôležité rešpektovať používanie mena a zámien, ktoré daná osoba preferuje.

Čomu sa vyhnúť Odporúča sa používať slovo intersex namiesto „intersexuálny“. V slovenčine slovo „intersexuálny“ navodzuje pocit, že je príbuzné s pojmami homosexuálny alebo heterosexuálny a týka sa sexuálnej príťažlivosti, čo nie je pravda. Ide o nepresný preklad z angličtiny.

Kvír Ide o rodovú a/alebo sexuálnu identitu, ktorá je iná ako cisrodová a/alebo heterosexuálna.

Kultúrny kontext Označenie kvír používajú aj osoby, ktorých identity sú v skratke LGBTI+ obsiahnuté pod znamienkom +, napríklad pansexuálni a omnisexuálni ľudia. Kvír je zastrešujúci pojem pre LGBTI+ ľudí, no zároveň sa pravidelne používa v špecifických kontextoch, napríklad pri označení kvír kultúry a umenia alebo kvír štúdií na univerzitách. Pojem vychádza z pôvodne hanlivého anglického slova „queer“, ktoré si však kvír ľudia osvojili ako vlastné.

Čomu sa vyhnúť V slovenčine sa okrem slovenskej verzie kvír môže používať aj anglický originál „queer“. Vo všeobecnosti však platí, že vaše publikum nemusí anglickým výrazom rozumieť a môžu vzbudzovať

pocit, že ide o niečo cudzie. Používanie slovenských ekvivalentov pomáha lepšie porozumieť téme a zároveň ukazuje, že tieto témy a ľudia sú aj vďaka jazyku prirodzenou súčasťou našej spoločnosti. Pojmy kvír a LGBTI+ môžeme používať ako synonymá.

Lesba Je žena, ktorú priťahujú iné ženy a ktorá vytvára milujúce a sexuálne vzťahy s inými ženami.

Kultúrny kontext Lesbou môže byť cisrodová aj transrodová žena. Slovo lesba neobsahuje len sexuálnu, ale aj citovú, romantickú a fyzickú vrstvu vzťahov. Pojem lesba je preto vhodnejšou alternatívou k slovu homosexuál, ktoré môže redukovať vzťahy lesieb iba na sex.

Čomu sa vyhnúť Vždy používajme slovo lesba a nie lesbička. Rovnako ako gejov nenazývame gejíčkami. Zdrobnenina lesbička naznačuje, že ženy sú „slabšie“ a „jemnejšie“, pritom jemní a citliví môžu byť aj muži.

LGBTI+ Je skratka, ktorá zastrešuje ľudí, ktorí sa identifikujú ako lesby, gejovia, bisexuálni, transrodoví a intersex ľudia.

Kultúrny kontext Skratka LGBTI+ a kvír sa môžu používať ako synonymá, ale je dôležité vnímať, že za oboma pojmami sa skrývajú životy a príbehy ľudí.

LGBTI+ označuje identity presne definované písmenami skratky: L = lesby, G = gejovia, B = bi ľudia, T = transrodoví ľudia, I = intersex ľudia, + = ďalšie identity, ktoré sú súčasťou spektra.

Pojem kvír označuje ľudí, ktorí sa cítia obmedzení súčasnými pojmami alebo sa nechcú vymedziť špecifickým písmenom. Kým LGBTI+ je opisná skratka, kvír má aj filozofickú vrstvu. Kvír môžu byť aj hetero a cisrodoví ľudia, ktorí vnímajú sexualitu a rod ako fluidné.

Čomu sa vyhnúť Označenie sexuálna menšina je nevhodné synonymum pre LGBTIQ+ ľudí, pretože redukuje ľudí na tomto spektre na sexualitu, čím prehladá citovú a romantickú orientáciu a rodovú identitu. Iné verzie skratky, napríklad LGBT alebo LGBTIQ, nie sú nesprávne, ale označujú len časť ľudí kvír spektra. Z praxe dúhových organizácií a médií vyplynula potreba jednej konzistentnej skratky, preto odporúčame používať skratku LGBTIQ+, ktorá sa na Slovensku používa na advokačné účely a opisuje skupinu ľudí, ktorí sú diskriminovaní na základe svojej sexuálnej, rodovej alebo inej identity.

V hovorenom prejave odporúčame používať slovenskú výslovnosť (elgébétéíplus) namiesto anglickej (eldžíbítíájplas). Anglická výslovnosť môže vzbudzovať pocit, že opisujete niečo cudzie. Používanie slovenských ekvivalentov pomáha lepšie porozumieť téme a zároveň ukazuje, že tieto témy a ľudia sú aj vďaka jazyku prirodzenou súčasťou našej spoločnosti.

Nebinárna osoba Necíti sa pohodlne v binárnom delení na ženský a mužský rod a môže mať svoju vlastnú a jedinečnú rodovú identitu.

Kultúrny kontext Rodová identita nebinárnych ľudí nie je výlučne feminínna alebo maskulínna. Nebinárne osoby patria podľa súčasných znalostí a definícií medzi transrodových ľudí, no v praxi sa s týmto označením nemusia všetci stotožňovať. Nebinárne osoby môžu pri označovaní seba používať mužský, ženský aj stredný rod, niekedy aj onikanie. V slovenčine momentálne nemáme zažívané jednotné používanie a je dôležité rešpektovať používanie mena a zámien, ktoré nebinárni ľudia preferujú.

Omnisexuálny človek Môže cítiť príťažlivosť k viacerým pohlaviam a rodovým identitám, pričom vníma rozdiely medzi rodmi. Omnisexuálnych ľudí priťahujú všetky pohlavia a rodové identity vrátane nebinárnych osôb, pričom medzi jednotlivými rodmi vnímajú rozdiely a môžu mať medzi nimi aj preferenciu.

Pansexuálny človek Môže cítiť príťažlivosť k viacerým pohlaviam a rodovým identitám, no pohlavie a rod preňho nezohrávajú žiadnu rolu. Pansexuálnych ľudí priťahujú všetky pohlavia a rodové identity vrátane nebinárnych osôb, ale nevnímajú rozdiely medzi jednotlivými rodmi, určujúcim faktorom pri výbere partnera je charakter človeka.

Pohlavie Zahŕňa biologické pohlavné znaky, hormonálnu a genetickú výbavu človeka, teda všetky biologické danosti, ktoré sú súčasťou ľudského tela a ovplyvňujú jeho činnosť.

Kultúrny kontext Aký je rozdiel medzi pohlavím a rodom? Pohlavie sa vzťahuje na biologické znaky žien a mužov. Rod označuje psychologické a sociálne aspekty osobnosti, ktoré nie sú vrodené, ale menia sa v čase a priestore: ako sa človek identifikuje, ako sa prezentuje navonok a ako ho vníma okolie.

Čomu sa vyhnúť Slovenská legislatíva pôvodne nepoznala pojem „rod“, a preto sa v niektorých situáciách používa pojem „pohlavie“ nesprávne. Napríklad pri administratívnej fáze tranzície hovoríme o „prepise rodu“, nie o „zmene pohlavia“.

Polysexuálny človek Môže cítiť príťažlivosť k viacerým pohlaviam a rodovým identitám, ale nie k všetkým.

Kultúrny kontext Rozdiel medzi polysexualitou a bisexualitou je minimálny a veľa ľudí sa identifikuje obojoma pojmami.

Rod Ide o akceptovaný a zaužívaný spôsob správania, vystupovania a prejavovania sa žien a mužov.

Kultúrny kontext Rod poukazuje na sociálno-kultúrne, behaviorálne a psychologické aspekty pohlavia. Sociálno-kultúrny aspekt rodu sú vlastnosti výzoru a správania, ktoré sa v danej kultúre označujú za typické mužské alebo typické ženské. Zjednodušene môžeme hovoriť o rodových stereotypoch, napr. (muži neplačú, ženy majú dlhé vlasy, muži nosia modrú a ženy ružovú). Behaviorálny aspekt rodu sú spôsoby, akými jedinec navonok vyjadruje svoju rodovú identitu. Ide napríklad o účes, oblečenie či rod, v ktorom o sebe hovorí. Tieto prejavy nemusia napĺňať očakávania spoločnosti a reflektovať rodové stereotypy. Psychologický aspekt rodu je rodová identita.

Čomu sa vyhnúť Slovenská legislatíva nepozná pojem „rod“, a preto sa v niektorých situáciách nesprávne používa aj pojem „pohlavie“. Napríklad pri administratívnej fáze tranzície hovoríme o „prepise rodu“, nie o „prepise pohlavia“.

Rodový nesúlad Ide o dlhodobý vnútorný nepokoj z rozdielu medzi prežívaným rodom človeka a jemu pripísaným pohlavím, ktorý často vedie k túžbe po tranzícii, aby človek mohol žiť a byť spoločnosťou prijatý ako osoba prežívaného rodu.

Kultúrny kontext Rodový nesúlad sa môže prejavovať aj negatívnymi pocitmi voči vlastnému telu v prípade, že nezodpovedá rodovej identite človeka a/alebo spoločenskej predstave o telách ľudí s určitou rodovou identitou. Napríklad transrodový muž s rodovým nesúlantom chce mať typicky mužské fyzické vlastnosti, ako je tvar tela, svalstvo, ochlpenie či penis. Takéto túžby nie sú univerzálne a nemusí ich prežívať každá osoba s rodovým nesúlantom. Pri kontakte s osobou s rodovým

nesúlalom je dôležité rešpektovať používanie mena a zámen, ktoré daná osoba preferuje.

Čomu sa vyhnúť Stretnúť sa môžete aj s pojmom „rodová dysfória“, ktorý opisuje medicínsku diagnózu podľa klasifikácie WHO a odkazuje na nepríjemný pocit a nepohodu, ktorá vyplýva z rodového nesúladu. Na Slovensku preto odporúčame používať termín „rodový nesúlad“. Vo všeobecnosti platí, že vaše publikum nemusí cudzím výrazom rozumieť a môžu vzbudzovať pocit, že ide o niečo neprirodzené. Používanie slovenských ekvivalentov pomáha lepšiemu porozumeniu témy a zároveň ukazuje, že tieto témy a ľudia sú aj vďaka jazyku prirodzenou súčasťou našej spoločnosti.

Rodová identita Ide o vnútorné pocitovanie a vnímanie seba ako muža, ženy alebo niekoho iného na spektre mužskosti a ženskosti alebo mimo tohto spektra.

Kultúrny kontext Rodová identita je psychologický aspekt rodu, ktorý môže, ale nemusí zodpovedať biologickému pohlaviu, s ktorým sa človek narodil, prípadne rodu, ktorý mu bol pripísaný pri narodení. Zjednodušene povedané, rodová identita súvisí s tým, či človek sám seba vníma ako muža, ženu alebo nebinárnu osobu.

Orientácia Je hlboká súčasť identity každej ľudskej bytosti, ktorá sa viaže na schopnosť vytvárať citové, sexuálne a vzťahové väzby k osobám opačného, rovnakého alebo viac ako jedného rodu.

Kultúrny kontext Orientácia má niekoľko vrstiev: sexuálnu, citovú a vzťahovú. Nejde len o sexuálnu príťažlivosť (sexuálna orientácia), orientácia je prepojená na intímne osobné vzťahy, ktoré ľudia tvoria s inými ľuďmi s cieľom naplniť svoje hlboké potreby lásky, blízkosti a intimity (citová a vzťahová

orientácia). K jednému človeku môžeme pociťovať niektoré alebo všetky zložky orientácie súčasne, ale aj len jednu z nich. Napríklad nás môže niekto priťahovať, ale nemusíme túto osobu aj ľúbiť.

Čomu sa vyhnúť Neoznačujeme kvír ľudí nálepkami, ktoré redukujú ich životy na sexualitu, rovnako ako to nerobíme pri hetero ľuďoch. Napríklad namiesto označenia homosexuál môžeme používať pojmy gej alebo lesba, ktoré v sebe nesú aj citovú a vzťahovú rovinu orientácie.

Spojenec/spojenkyňa Je človek, ktorý podporuje LGBTI+ ľudí, aj keď medzi nich nemusí patriť.

Kultúrny kontext Spojenec vychádza z anglického pojmu „straight ally“, ktorý označuje cisrodových heterosexuálnych ľudí, ktorí vnímajú prekážky a nerovnoprávnosť kvír ľudí a podporujú alebo prispievajú k ich prijatiu spoločnosťou.

Transnegativita Je iracionálna nenávisť a odpor k transrodovým a nebinárnym ľuďom alebo k ľuďom, ktorí nespĺňajú stereotypné predstavy o mužskosti alebo ženskosti.

Kultúrny kontext Tento jav môžete poznať aj pod zastaraným názvom transfóbia, ktorý vychádzal z iracionálneho strachu, že sa transrodovosť môže šíriť. Výskumy však ukazujú, že ľudia k transrodovým osobám nepociťujú strach, ale skôr nenávisť alebo odpor.

Transrodová osoba Má rodovú identitu, ktorá sa nezhoduje s rodom, ktorý jej bol pripísaný pri narodení. Transrodová žena je žena, ktorej pri narodení pripísali mužský rod. Transrodový muž je muž, ktorému pri narodení pripísali ženský rod.

Kultúrny kontext Pri kontakte s transrodovou osobou je dôležité rešpektovať používanie mena a zámen,

ktoré daná osoba preferuje. Za transrodové osoby považujeme aj nebinárne osoby.

Čomu sa vyhnúť Označenia transžena a transmuž sú nesprávne a necitlivé, vytvárajú dojem, že ide o iný ľudský druh. Ak chcete o transrodových ľuďoch písať s rešpektom, odporúčame používať tvary transrodová žena a transrodový muž. Pri nedostatku priestoru alebo potrebe obmieňať slová je v poriadku použiť aj trans muž alebo trans žena.

Pojem „transsexuál“ neodráža skutočnosť, je nevhodný, zastaraný, zraňujúci a odkazuje na sexualitu, nie na rodovú identitu. Rovnako nevhodný a hanlivý je pojem „transka“, ktorým sa bežne znevažujú transrodoví ľudia, alebo prívlastky preoperovaný/preoperovaná, ktoré sú necitlivé a redukovávajú transrodových ľudí na jeden aspekt tranzície. V slovenskom zdravotníctve sa pri poskytovaní starostlivosti spojenej s tranzíciou používa pojem „transsexualizmus“, ktorý nie je v súlade s najnovšími vedeckými štandardmi a odporúčaniami WHO.

Odporúčame sa vyhýbať aj formulácii „transrodoví ľudia sa narodili v zlom tele“. Mnohé transrodové osoby nemajú so svojím telom žiadny problém a nechcú ho meniť.

Tranzícia Ide o individuálny proces vyjadrenia vlastnej identity a zosúladenia rodových prejavov (telesné vlastnosti, zovňajšok, vystupovanie a správanie), aby čo najviac korešpondovali s vnútorne prežívaným rodom. Poznáme sociálnu, medicínsku a právnu tranzíciu. Tranzícia môže zahŕňať všetky tieto časti alebo len niektoré z nich.

Kultúrny kontext Súčasťou medicínskej tranzície býva lekárska diagnostika, užívanie hormonálnej terapie a operačné výkony, ktoré upravujú telesné vlastnosti osoby v tranzícii. Právnu tranzíciu na

Slovensku rámčuje iba zákon o rodnom čísle. Vágnosť jeho formulácie vytvára v praxi priestor na rôznu kvalitu zdravotnej starostlivosti a podmieňovanie právnej tranzície (administratívny prepis rodu) podstúpením kastračných zákrokov. Takáto povinnosť je v rozpore s Dohovorom o ľudských právach a väčšina krajín EÚ ju nevyžaduje.

Čomu sa vyhnúť Odporúčame sa vyhnúť pojmu „zmena pohlavia“. Zmena pohlavia nenastáva rekonštrukčnou operáciou genitálií, jej súčasťou by musela byť aj zmena chromozómov, čo je nemožné. Súčasná slovenská legislatíva (zákon o rodnom čísle, zákon o mene a priezvisku) však stále používa nepresný pojem „zmena pohlavia“ pre právnu tranzíciu – administratívny prepis rodu.

Pri informovaní o transrodových ľuďoch nezabúdajme rešpektovať, že súčasťou tranzície sú aj medicínske zákroky, ktoré sú súkromnou záležitosťou. Ak je pre podstatu obsahu dôležité informovať aj o intímnych záležitostiach, pristupujme k téme citlivo, s rešpektom a s uvedením súhlasu danej osoby so zverejnením.

LGBTI+ vlajky: ako vyzerajú a čo symbolizujú

Tonie Thimble

Ilustrácie vlajok Wikimedia CC

Pôvodný článok bol publikovaný v QYS magazíne (jeseň 2022).

Dúhová vlajka sa stala dôležitým symbolom LGBTI+ ľudí. Jej hrdé nosenie, no, žiaľ, aj strhávanie či preškrtavanie sa aj na Slovensku stalo všeobecne známym znakom postoja ku kvír ľuďom. Vlajka vo farbách dúhy má poukázať na inakosť LGBTI+ komunity a zároveň ju celú spája pod jeden symbol. Na podujatiach Pride či na miestach, kde sa kvír ľudia môžu cítiť bezpečne, dnes vidíme aj množstvo ďalších farebných vlajok. Pozrite si prehľad základných kvír vlajok, koho reprezentujú a ako vznikli.

Dúhová vlajka

Vlajka, podľa ktorej dúhové pochody dostali svoje meno. Pred vytvorením dúhovej vlajky sa ako symbol gejov používal ružový trojuholník, ktorý si komunita vzala z neslávne známeho používania počas druhej svetovej vojny, keď ním nacisti označovali gejov. Negatívnou históriou nepoznačený symbol – vlajku s ôsmimi farebnými pásmi, znázorňujúcimi rôzne orientácie a identity, navrhol v roku 1978 americký umelec Gilbert Baker s kolegami. Z rôznych praktických dôvodov sa ale v krátkom čase zredukovala na dodnes používaných šesť pásov.

Dúhová vlajka Philadelphia

Symbol sa neustále vyvíja. V roku 2017 prišla na scénu jeho verzia z Philadelphie s čiernym a hnedým pásikom navrchu. Išlo o zviditeľnenie faktu, že komunity tmavých farieb pleti čelia dvojakej diskriminácii – rasizmu a homonegativite.

Progresívna dúhová vlajka

Umelec a dizajnér Daniel Quasar tento dizajn modifikoval na tzv. progresívnu dúhovú vlajku. Dúhové pásy obohatil trojuholník s čiernou, hnedou, bledomodrou, ružovou a bielou. Týmto chcel poukázať na inklúziu a vývoj.

Progresívna intersex vlajka

V roku 2021 dostala dúhová vlajka ešte jednu modifikáciu, keď do jej trojuholníka pridala intersex vlajku (žlté pozadie s fialovým krúžkom) novinárka a aktivistka Valentino Vecchietti.

Lesbická vlajka Labrys Najstaršia vlajka lesieb je z roku

1999. Navrhol ju dizajnér Sean Campbell a obsahuje čierny trojuholník, tiež pôvodne symbol z druhej svetovej vojny slúžiaci na označenie asociálnych (aj lesbických) žien. Trojuholník je situovaný na fialovom pozadí, na ňom obojstranná sekera labrys, ktorú podľa mytológie používali Amazonky, zároveň fungovala ako symbol lesieb v 70. rokoch.

Lesbická lipstick vlajka V roku 2010 sa v online prostredí

vyvinula vlajka pre feminínne lesby, tzv. lipstick lesbians. Vlajka sa skladá zo siedmich pásov inšpirovaných rôznymi odtieňmi ružov. V ľavom hornom rohu je odtlačok narúžovaných pier. Variáciu bez bozku začali používať lesby ako svoju vlastnú vlajku.

Sunshine lesbická vlajka Na Tumblr bola v roku 2018 pub-

likovaná tzv. sunshine lesbická vlajka, rozšírená o odtiene oranžovej na znak rodovej nekonformity. Táto vlajka existuje aj v zjednodušenej verzii s piatimi pásmi.

Gej vlajka Za vlajku gejov sa dlho považovala dúhová vlaj-

ka, preto si časti komunity začali vytvárať vlastné vlajky. Najmladšia vlajka, ktorá má spojiť celú komunitu gejov, pripomína obrátené farby sunshine lesbickej vlajky. Ide o redizajn existujúcej vlajky v odtieňoch modrej, ktorá sa zdala príliš stereotypná. Každý pruh prezentuje istú hodnotu, ktorá sa spája s gejmi a ich históriou.

Bisexuálna vlajka Vlajka spájajúca červenú a modrú vo fialovom strede symbolizuje ľudí s orientáciou smerujúcou k obojm pohlaviam.

Pansexuálna vlajka Ružovo-žltá-modrá vlajka je symbolom pansexuálov. Výmenou fialovej farby za žltú chcú pansexuáli poukázať na to, že ich sexuálna príťažlivosť je nezávislá od rodu človeka.

Polysexuálna vlajka Ružovo-zeleno-modrá je vlajka polysexuálov, ktorých príťahuje viacero rodov, ale nie všetky.

Polyamorózna vlajka Modro-červeno-čierna vlajka so symbolom pre písmeno pí je symbolom polyamorózných ľudí, teda tých, ktorí fungujú v nemonogamných vzťahoch.

Trans vlajka Trans vlajku tvoria oproti sebe stojace horizontálne pásy modrej a ružovej s bielym pásom v strede. Transrodová žena a námorná veteránka Monica Helms ju navrhla v roku 1999. Biela farba mala spájať ľudí hľadajúcich sa, tých, ktorí sú uprostred tranzície, alebo takých, ktorí sa necítia byť ani mužmi, ani ženami.

Nebinárna vlajka Nebinárnu vlajku vytvorila v online prostredí v roku 2014 nebinárna osoba Kye Rowan ako symbol pre všetkých nebinárnych ľudí. Obsahuje štyri farby. Žltá je určená ľuďom mimo binaritu, biela osobám s viacerými rodmi, fialová pre ľudí medzi ženou a mužom a čierna pre arodových ľudí.

Intersex vlajka Intersex je pojem pre asi 60 rôznych diagnóz, keď sa dieťa narodí s genitáliami, ktoré nie sú jednoznačne mužské alebo ženské, prípadne má iné než klasické mužské či ženské chromozómy. Vlajku s fialovým kruhom na žltom pozadí predstavil v roku 2013 vedec a aktivista, advokát intersex komunity a intersex osoba Morgan Carpenter. Fialová farba je kombináciou typicky mužskej modrej a typicky ženskej červenej, žltá je zasa obrátená fialová. Voľbou farieb chcú intersex ľudia poukázať na to, že pohlavné charakteristiky sa môžu nachádzať aj niekde medzi typicky mužskými a ženskými. Kruh má symbolizovať, že intersex ľudia sú celí a dobrí takí, akí sa narodí, bez potreby nútených chirurgických korekcií genitálií u detí.

Hetero a Ally vlajka Dve vlajky, s ktorými sa môžete stretnúť napríklad na Pride pochode, hoci nepatria k tradičným vlajkám reprezentujúcim LGBTI+ osoby. Čierno-bielo-pásiková vlajka symbolizuje heterosexuálov. Ďalším variantom je gradient od čiernej cez sivú po bielu. Pridanie dúhového písmena vyjadruje podporu LGBTI+ komunite heterosexuálmi.

Kvír vlajok je viac než 50

Niektoré vlajky sa používajú naprieč kvír komunitou dlhé roky, no stále pribúdajú nové. Veľká väčšina vzniká v online priestore. Ich autorstvo vníma nedostatok alebo nepresnú symboliku v už existujúcich vlajkách a chce doplniť, čo mu chýba. Keď sa teda objaví potreba nového slova alebo obmena v definícii, komunita vytvorí aj vlajku, ktorá pojem a definíciu reprezentuje. Nedávnym príkladom je napríklad hľadanie slova pre sexuálnu orientáciu definovanú bez ohľadu na vlastné pohlavie. Kvír ľudia a ich podporovatelia však používajú mnoho rôznych ďalších vlajok, napríklad sapfickú vlajku reprezentujúcu ľudí, ktorých priťahujú ženy, vlajku pre abrosexuálov (ľudí, ktorým sa počas života zmení sexuálna orientácia alebo identita, pozn. red.), arodových ľudí, asexuálnych a aromantických ľudí, panrodových ľudí a mnohých ďalších.

8 odporúčaní, ako citlivo pristupovať k vizuálnemu zobrazovaniu kvír tém

Odporúčania na základe rešerše a vlastnej praxe spracovala vizuálna editorka Bára Tabačková.

Univerzálny návod na to, ako pracovať s vizuálmi pri zobrazovaní akýchkoľvek tém vrátane tých týkajúcich sa kvír ľudí, neexistuje. Spôsob zobrazovania je vždy závislý od konkrétnej témy, zámeru a kontextu. Ak však chceme k vizualizácii LGBTI+ ľudí a príbuzných tém pristupovať citlivo a s rešpektom, je dôležité vyhýbať sa stereotypom a zvoliť primeranú formu prezentácie.

Podľa dánskeho dizajnového a výskumného laboratória Space10 je pri vyberaní obrázkov k akejkoľvek téme dôležitý prístup založený na kritickom myslení, spochybňovaní všeobecných stereotypov a vytváranie priestoru na vlastnú prezentáciu.

Zobrazenie je to, čo my ako tvorcovia a tvorkyne obsahu vytvárame, nikdy nie je neutrálne a vždy je ovplyvnené tým, ako vnímame svet.

V prípade prezentácie LGBTI+ ľudí v médiách sa často stretávame s nedostatočným zastúpením (underrepresentation). To znamená, že v médiách vidíme obraz populácie, v ktorej nie sú zastúpené všetky sociálne skupiny.

„Problém nastáva, keď určité skupiny spoločnosti nie sú zobrazované, keďže obrazy formujú naše vnímanie sveta, utriedenie si, kto je dôležitý a kto nie; koho si vážime a koho nie. Môže to negatívne ovplyvniť to, ako vidíme sami seba. Ale má to vplyv aj na našu hodnotu, ktorú vnímajú ostatní,“ uvádza Space10.

Používanie obrázkov, ktoré obsahujú iba jednu demografickú skupinu, môže tiež znamenať, že obsah, ktorý sme vytvorili, je relevantný iba pre túto demografickú skupinu. Tiež to môže spôsobiť, že sa ostatné skupiny budú cítiť neviditeľné.

Koho ľudia vidia v médiách, má priamy vplyv na ich myslenie. V roku 2019 Glaad, organizácia monitorujúca médiá v USA, v spolupráci so spoločnosťou Procter & Gamble skúmala inklúziu LGBTI+ ľudí v médiách a reklame. Výskum ukázal, že zobrazovanie LGBTI+ ľudí v médiách má priamy vplyv na ich prijatie väčšinou populáciou, keďže ľudia, ktorí sa s LGBTI+ osobami stretli počas troch mesiacov v médiách, ich prijímajú ako bežnú súčasť každodenného života na rozdiel od tých, ktorí kvír osoby v médiách počas troch mesiacov nezaznamenali.

Samotné zobrazenie istej sociálnej skupiny v médiách však nestačí. Problémom prezentácie môže byť aj skresľovanie reality (misinterpretation), pri ktorej sa isté skupiny ľudí zobrazujú spôsobmi, ktoré nereflektujú ich skutočný život a identitu.

Skresľovanie môže nastať, keď posilňujeme stereotypy či neberieme do úvahy postoje a túžby ľudí. Nielenže je to pre členov istej skupiny zraňujúce, ale násobí to aj nerovnosti, ktoré v spoločnosti existujú.

Ak zredukujeme všetkých ľudí z určitej demografickej skupiny na jeden príbeh, posilní to myšlienku, že ich demografická skupina sa rovná výlučne tejto identite. Napríklad, keď si ženy predstavujeme väčšinou ako matky, zabúdame na to, že sú tiež podnikateľkami, lekárkami atď.

Ako teda pristúpiť k výberu obrazového materiálu pri kvír témach? Na základe našich skúseností z práce s obsahom a dôkladnej rešerše o praxi relevantných inštitúcií sme pripravili osem princípov, ako s vizualitou kvír ľudí a tém pracovať.

1 Vyhnime sa obrázkom, ktoré podporujú klišé a stereotypy o LGBTI+ ľuďoch

Najčastejším problémom komunikácie o kvír ľuďoch a témach je ukazovanie zastaraných pohľadov na nich, stereotypov a klišé, ktoré neodzrkadľujú realitu v jej šírke, diverzite a dynamike, resp. zobrazujú len jej malú časť.

Takýmito stereotypmi sú napríklad:

- gejovia zobrazovaní ako feminínni,
- LGBTI+ ľudia nosiaci dúhové vlajky,
- lesby zobrazované buď ako maskulínne, alebo ako feminínne, čo vyvoláva pocit, že všetky lesby musia patriť buď do jednej, alebo do druhej kategórie,
- gejovia zobrazovaní ako extravagantní, vyzývaví, teatrálni,
- LGBTI+ ľudia na protestoch či pochodoch,
- LGBTI+ ľudia na kvír párty a zhromaždeniach,
- prílišné zameranie sa na vzhľad LGBTI+ ľudí, čo vyvoláva pocit, že všetkým kvír osobám záleží na vzhľade a móde a že byť kvír je výlučne o vonkajšom vzhľade,
- stereotypy postavené na sexualite, napríklad spájanie výberu oblečenia so sexuálnou orientáciou, čo vyvoláva dojem, že niekto je lesba alebo gej len na základe toho, ako je oblečený,
- zobrazovanie bohémskeho života kvír ľudí, napríklad nočný život, promiskuitné správanie či párty, čo vyvoláva dojem, že LGBTI+ ľudia žijú hedonisticky a promiskuitne,

- stereotyp, že všetci LGBTI+ ľudia vyzerajú rovnako, čo popiera existenciu rôznych zázemí, kultúr či identít.

Mnohé stereotypy sa týkajú zvlášť trans ľudí. Z prieskumu fotobanky Getty Images vyplýva, že trans ľudia sú tými najmenej zobrazovanými v médiách. Ak ich už predsa len v médiách nájdeme, sú vyobrazení samostatne – ako jednotlivci vylúčení z komunity a bežného života. Zmenu tohto naratívu môžeme docieľiť ukazovaním trans osôb pri radostných aj bežných každodenných činnostiach ako súčasť rodiny, skupiny priateľov či pracovného prostredia.

Samozrejme, aj to, čo uvádzame ako stereotypy, čiže feminínne gejovia, maskulínne lesby, dúhové vlajky a pod., je súčasťou kvír rôznorodosti. V rôznych typoch komunikácie sa však takéto obrázky objavujú tak často, že sa z nich stalo kliše, ktoré kriví realitu, preto je dôležité pri-niesť do zobrazovania kvír ľudí širšie spektrum obrázkov a vyhnúť sa spomínanému klišé.

2 Zahrňme široký záber LGBTI+ jednotlivcov

Bud'me opatrní pri tzv. tokenizácii, pri ktorej sa jednotliviec alebo malá skupina používa na reprezentáciu celej komunity. Snažme sa dosiahnuť rovnováhu, ktorá odzrkadľuje skutočnú rozmanitosť LGBTI+ populácie.

Ako pri iných témach, aj v prípade LGBTI+ tém sa v marketingu a médiách objavujú najmä mladí, bieli a bohatí muži. Naopak, takmer úplne chýba ukazovanie starších kvír ľudí, LGBTI+ ľudí s telesnými hendikepmi, bez domova či z horších socioekonomických pomerov.

Ľudia majú identitu v rámci viacerých marginalizovaných skupín a je dôležité zobrazovať tieto priesečníky. Prezentácia by mala preto zahŕňať rôzne rasy, etniká, rodové identity, vek, schopnosti a telesné typy.

Aby sme sa vyhli zúženému zobrazovaniu kvír populácie a ukazovali ju v celej jej šírke a diverzite, riad'me sa pri výbere obrázkov nasledujúcimi otázkami:

- Ukazujeme aj LGBTI+ ľudí (jednotlivcov a páry) iných rás či etnických skupín (napr. Rómov)?
- Zobrazujeme v pozitívnom duchu aj LGBTI+ ľudí nad 40, 50 či 60 rokov?
- Aj LGBTI+ ľudia majú rôzne typy postavy. Používame fotografie ľudí s rôznymi typmi tiel ako tých, ktorí žijú aktívny a plnohodnotný život?
- Ukazujeme aj LGBTI+ ľudí s postihnutiami a ich rôzne životné skúsenosti?

Centre for Ageing Better/unsplash.com

Centre for Ageing Better/unsplash.com

Centre for Ageing Better/lunsplash.com

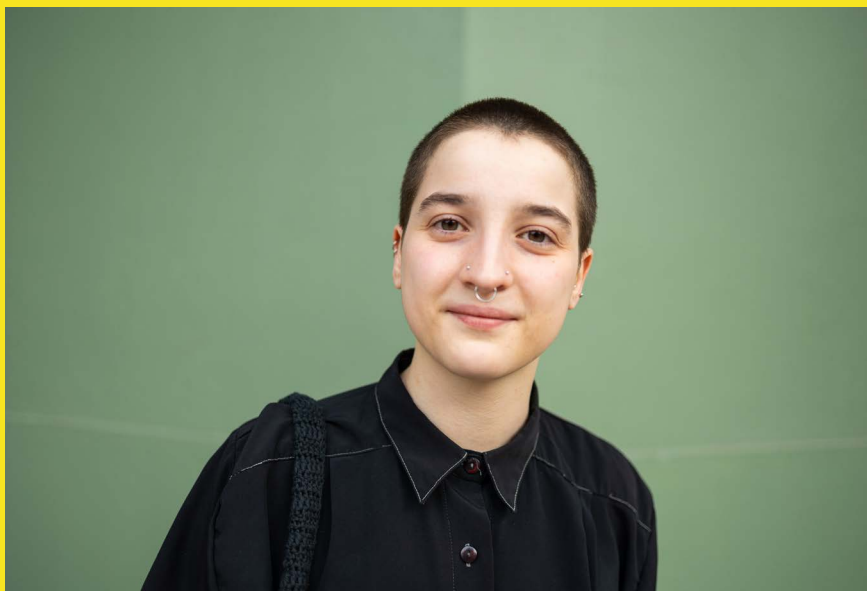
Alexander Grey/unsplash.com

Tomáš Benedikovič | Denník N

MStudioImages/fstock.com

Levi Meir Clancy/unsplash.com

Edward Howell/unsplash.com

Shane/unsplash.com

Tomáš Benedikovič/Denník N

[cottonbro studio/pexels.com](https://cottonbro.studio/pexels.com)

Gabriel Kuchta/Dennik N

Tomáš Hrivňák/Denník N

Nathan Anderson/unsplash.com

Centre for Ageing Better/unsplash.com

3 Zobrazujeme LGBTI+ ľudí v rôznych kontextoch

Problém zobrazovania kvír ľudí tkvie aj v sexuálnych či romantických pózach, čím ich život a skúsenosti zužujeme len na vzťahy a sexualitu. Preto je potrebné LGBTI+ ľudí ukazovať v rôznych kontextoch, napríklad v práci, pri rodinných udalostiach, pri každodenných aktivitách, napríklad pri športe atď. Práve to pomáha búrať stereotypy, ukazovať plnohodnotný život kvír ľudí a rozmanitosť ich skúseností.

Pri výbere fotografií sa pýtajme:

- Ukazujeme kvír osoby v rôznych situáciách – v práci, v škole, pri cestovaní atď.?
- Neokliešťujeme prezentáciu kvír osôb len na tých, ktorí žijú v partnerských vzťahoch alebo sú rodičmi? Čo kvír ľudia, ktorí nežijú v partnerstve z vlastnej vôle?
- Ukazujeme život kvír ľudí aj mimo LGBTI+ skupiny? Ako ľudí, ktorí majú rôznych kamarátov, kolegov a žijú v rôznych rodinných štruktúrach atď.?

Phymart Studio/jistock.com

ThisEngineering RAEng/unsplash.com

This is Engineering RA Eng/unsplash.com

Mapbox/unsplash.com

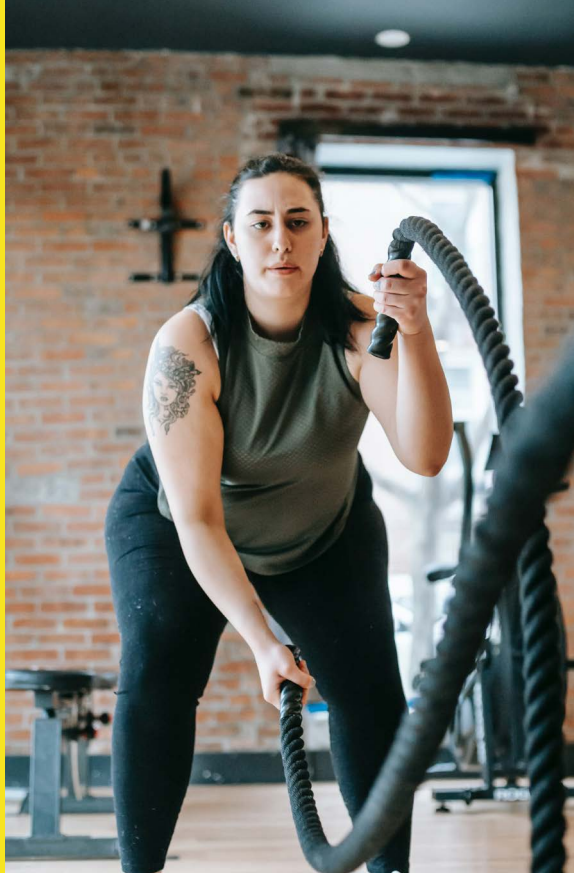
[martinedouce/GettyImages](https://www.gettyimages.com/detail/stock-photo/scientists-working-laboratory/martinedouce/GettyImages)

[Getty Images/unsplash.com](https://www.gettyimages.com/detail/stock-photo/group-students-looking-robot/unsplash.com)

FC Trade/istock.com

Andres Ayrton/pexels.com

Fat Lads/unsplash

vorDa/jstock.com

Karl Hedin/unsplash.com

4 Snažme sa o autentické zobrazenia LGBTI+ ľudí

Tak, ako životy väčšinovej populácie, aj životy LGBTI+ osôb si zaslúžia autentické a skutočné zobrazenie.

Sila inkluzívnych obrazov spočíva v ich schopnosti ukazovať kvír komunitu ako dynamickú a rozmanitú a zároveň príbuznú väčšinovej populácii. Obrázky by mali preto zachytávať reálne okamihy a emócie namiesto inscenovaných alebo prehnaných scén.

Zároveň je dôležité s LGBTI+ ľuďmi, ktorých zobrazujete, komunikovať o tom, ako sa chcú prezentovať, v akej pozícii sa cítia komfortne, čo je pre nich prirodzené a čomu by sa, naopak, radi vyhli, lebo to škodí ich obrazu, resp. nie je to autentické.

Čím autentickejší dojem obraz vytvára, tým viac rezonuje a podporuje povedomie, akceptáciu a porozumenie. Autenticita je kľúčová pre budovanie dôvery a presvedčivosti, je nevyhnutná pre prezentáciu všetkých LGBTI+ ľudí s ľudskosťou a dôstojnosťou.

Sinitta Leunen/unsplash.com

NoSystem images/istock.com

Karolina Grabowska/pexels.com

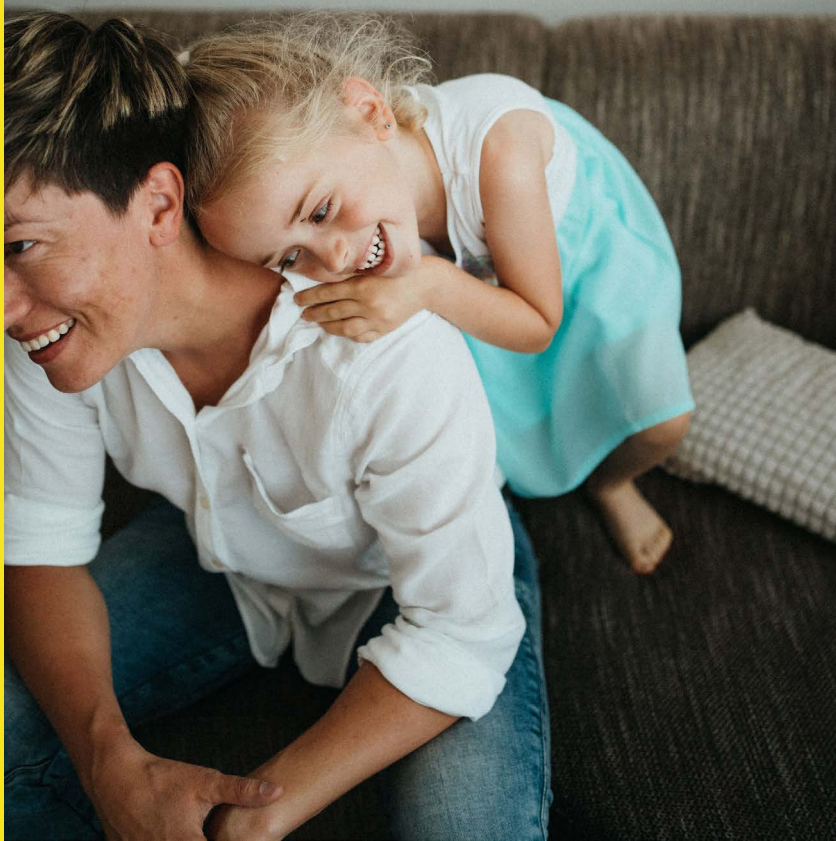

Dominika Behúlová/Apríl magazin

Dominika Behúlová/Apríl magazin

Dominika Behúlová, /April magazin

Dorota Holubová — Tomáš s mamou,
zo série Neskryvaná láska, 2020

Dorota Holubová — Roman a Danko,
zo série Neskrývaná láska, 2020

Dorota Holubová — Amy, zo série
Neskryvaná láska, 2020

Magdaléna Tomalová

5 Zvoľme obrazový materiál zodpovedajúci téme/situácii

Například, výstupy z LGBTI+ podujatí neilustrujme senzačnými zábermi polonahých ľudí v sexualizovaných polohách. Takáto obrazotvornosť redukuje kvír ľudí na sexuálnu menšinu, podporuje stereotypy a nereprezentuje rôznorodosť LGBTI+ ľudí ani zloženie účastníkov takýchto podujatí.

LGBTI+ témy sú rôznorodé a nie ku každej sa hodí veselá dúhová fotka. Vyberajme fotky a ilustrácie, ktoré tému naozaj vystihujú. Napríklad, k článku o legislatívnych úpravách nepoužívajme sexualizované alebo karnevalovo pôsobiace fotky z dúhových pochodov.

Monika Kováčová/Dúhový Pride Bratislava

Monika Kováčová/
Dúhový Pride Bratislava

Monika Kováčová/
Duhový Pride Bratislava

Monika Kováčová/
Duhový Pride Bratislava

Michal Babinčák/Dúhový Príde Bratislava

Michal Babinčák/
Dúhový Príde Bratislava

6 Rešpektujeme súkromie osôb a požadujeme súhlas s použitím ich fotografií

Je veľmi dôležité rešpektovať, že niektorí kvíri ľudia svoju identitu zverejniť nechcú pre obavy o svoju bezpečnosť alebo reakciu okolia.

Pred zverejnením fotografií s detailom tváre si vždy vyžadujeme súhlas danej osoby. Môže byť totiž nevyautovaná a obávať sa odhalenia svojej identity. Na verejných podujatiach by síce ľudia mali počítať s tým, že môžu byť zachytení na fotkách, no napríklad v klube alebo na intímnejších podujatiach s tým počítať nemusia.

Pred publikovaním fotografií sa preto treba uistiť, že máme povolenie na ich použitie a že je daná osoba oboznamená s kontextom, v ktorom sa jej fotografie použijú.

7 Používajme spolu s obrazovým materiálom aj inkluzívny jazyk

Rešpektujúci a vhodne zvolený obrazový materiál by mal byť doplnený aj inkluzívnym a citlivým jazykom. Dávajme pozor na to, aby popisky a iný pridružený text rešpektovali a uznávali rozmanitosť LGBTI+ komunity aj rôznorodosť životných skúseností, kvír ľudí nesexualizovali a neurážali.

S rešpektujúcim jazykom vám pomôže *Slovník dúhových pojmov* s.148 aj princípy, ako s rešpektom hovoriť o LGBTI+ ľuďoch a témach s.140, obsiahnuté v tejto publikácii.

8 Konzultujeme s tými, ktorých sa to týka

Ak si nie sme istí, konzultujeme výber vizuálneho materiálu priamo s LGBTI+ ľuďmi alebo skupinami podporujúcimi ich práva. Tým zabezpečíme, že obrázky budú voči kvír ľuďom úctivé a budú presnejšie reprezentovať túto časť populácie.

Zoznam kvír organizácií z celého Slovenska spolu s kontaktmi nájdete v závere tejto publikácie ^{s. 218}.

Použité zdroje

- LGBTQ+ Guidebook for Inclusive Visual Storytelling [Online].
Dostupné z: <https://custom.gettyimages.com/lgbtq-guidebook>
(Citované: 15. november 2023)
- LGBTQ Inclusion in Advertising & Media [Online].
Dostupné z: <https://glaad.org/inclusion> (Citované:
15. november 2023)
- SPACE10 Representation Guidelines [Online].
Dostupné z: [https://docs.google.com/presentation/d/1joEQV
DgbmuSxhBOszBq46jEAaDfdz6isuSo0_F3Pqkk](https://docs.google.com/presentation/d/1joEQV DgbmuSxhBOszBq46jEAaDfdz6isuSo0_F3Pqkk) (Citované:
15. november 2023)
- Guidelines for representing lesbians, gays, bisexuals, transgender and intersexual people (LGBTI) in the media [Online].
Dostupné z: [https://www.cac.cat/sites/default/files/2018-02/
Recomanacions_LGBTI_EN_0.pdf](https://www.cac.cat/sites/default/files/2018-02/Recomanacions_LGBTI_EN_0.pdf) (Citované: 15. november 2023)
- Stylebook and Coverage Guide [Online].
Dostupné z: [https://styleguide.transjournalists.org/#section-
visuals](https://styleguide.transjournalists.org/#section-visuals) (Citované: 15. november 2023)

Aktualizovaný slovník, kontakty a princípy komunikácie pre médiá,
organizácie aj jednotlivcov, ktorí chcú o LGBTI+ ľuďoch a témach
hovoríť citlivo, s rešpektom a bez predsudkov, nájdete
aj online na duhovokompas.sk.

217

Kontakty na slovenské LGBTI+ organizácie

Ak chcete lepšie porozumieť LGBTI+ témam, odporúčame porozprávať sa s odborníkmi a odborníčkami, ktorí sa dúhovým témam aktívne venujú, alebo kvír ľuďmi, ktorí ich každý deň žijú. Zostavili sme pre vás prehľad a kontakty organizácií, na ktoré sa môžete obrátiť so svojimi otázkami.

Iniciatíva Inakosť

inakost.sk

Organizácia presadzuje rovnosť LGBTI+ ľudí na Slovensku

Saplinq

saplinq.org

Advokácia za práva kvír ľudí na východe Slovenska

Dúhový Pride BA

duhovypride.sk

Organizácia, ktorá pripravuje bratislavský Pride festival

Pride Košice

pridekosice.sk

Festival Pride v Košiciach

Pride BB

pridebanksabystrica.sk

Festival Pride v Banskej Bystrici

Queer Slovakia

queerslovakia.sk

Magazín o živote LGBTI+ ľudí na Slovensku

Prizma

prizma-kosice.sk

Komunitné centrum a poradenstvo pre LGBTI+ ľudí v Košiciach

inPoradňa

inporadna.sk

Psychologické a právne poradenstvo pre LGBTI+ ľudí a ich blízkych

Dúhové rodiny

duhoverodiny.sk

Organizácia zastupujúca
dúhové rodiny na Slovensku

Diversity Pro

diversitypro.eu

Organizácia zameraná na
prijatie LGBTI+ ľudí na
pracovisku

Light*

lightuk.sk

Študentský kvír spolok na
Univerzite Komenského

Lotosové kvety

lotosovekvety.sk

Športový klub pre
LGBTI+ ľudí

FFI

ffi.sk

Filmový festival zameraný na
životy LGBTI+ ľudí

Nomantinals

duhovyrook.sk/nomantinals

Divadelný súbor, ktorý sa
venuje životom LGBTI+ ľudí
a rodovej rovnosti

Dúhový rok

duhovyrook.sk

Platforma, ktorá pripravuje
magazín QYS a podcasty
Teplá vlna

Drama Queer

duhovyrook.sk/drama-queer

Divadelný festival zameraný
na životy LGBTI+ ľudí

Signum

duhovi-krestania.sk

Kresťanská LGBTI+ komunita

ZRP

zrp-lgbt.sk

Neformálna skupina rodičov
LGBTI+ ľudí

Inokraj

instagram.com/inokraj

Komunitná organizácia
pre LGBTI+ ľudí v Banskej
Bystrici

Dúhy.sk

Moderovaná sociálna sieť
pre kvír ľudí

Záver

Slovami dokážeme vrátiť dôstojnosť a pocit bezpečia

Roman Samotný

Každodenná komunikácia nielen pomenúva realitu okolo nás, ale zafarbuje ju novými emóciami a ďalej pretvára. Pre niekoho banálny rozhovor môže byť pre inú osobu ponižujúcim pripomenutím, že sa s ňou neráta ako s ľudskou bytosťou. Stačí pritom tak málo, aby sa aj LGBTI+ ľudia cítili ako ľudia.

Keď som vyrastal, tak som si jasne uvedomoval, že je so mnou niečo inak. Páčili sa mi chalani, no mali sa mi páčiť baby. Keďže to ešte nebola doba internetu, tak som pátral v miestnej knižnici, čo sa to mnou deje, nikde som sa však nedočítal o svojej zvláštnej túžbe. Ani v televízii som nezachytil zmienku o tom, že by chalani pozerali po chalanoch. Boli predsa len skoré 90. roky v Česko-Slovensku.

Len tu a tam ktosi prehodil slovo o akýchsi homosexuáloch. A potom som ešte často počúval, že som vraj pupuš. Neskôr pribudlo aj to, že „buzeranti do plynu“. Z toho všetkého som si postupne skladal, že je zrejme reč o mne a že som údajne nebezpečnou pliagou. Objavoval som tak svoje podriadené miesto v spoločnosti. Musím povedať, že takáto skúsenosť sa vcelku zahryzne do detskej duše.

S čerstvým závanom zo Západu sa začali tí záhadní gejovia a lesby objavovať postupne aj v novinách, časopisoch, dokonca aj v telke. Len tak po troškách, boli zobrazení buď ako karikatúry ľudí, alebo osudom skúšaní jedinci, ktorí končia tragicky či v osamení. Kúsok po kúsku som rozoberal svoju sebahodnotu. Keď prišla na ulici reč na takých, ako som ja, tak sa buď používali vo veľkom rôzne vulgarizmy, alebo sa stíšil hlas, ako keď hovoríte o niečom delikátnom, čo rozhodne nepatrí na

verejnosť. Z môjho života sa stával len šepot, ktorý som chcel utajiť občas aj sám pred sebou.

Trvalo mi roky, kým som sa oslobodil z toho mlčania a kým som prelomil ťažobu všetkých tých slov. Vypátrať sám seba v tom všetkom bolo náročné, ale podarilo sa mi spoznať vlastnú hrdosť, ten dúhový Pride. Roky už organizujem rôzne podujatia určené najmä pre LGBTI+ ľudí, ale vlastne pre všetkých, ktorí rešpektujú inakosť. Tu a tam sa ma spýta niekto blízky z väčšinovej spoločnosti, či chodia na tieto akcie aj nejakí normálni. Myslia tým hetero alebo cis osoby, zároveň mi však jedným slovom jasne pripomínajú moje podriadené miesto v spoločnosti, kto vraj som a ako sa môžem cítiť. A pritom to vôbec nemyslia zle, dokonca viem, že ma majú radi. Jedno jediné slovo...

„Ja LGBTI+ ľudí tolerujem, ale nech to neťahajú na verejnosť,“ táto veta asi najpresnejšie vyjadruje, ako sme na tom aktuálne na Slovensku. Počúvam a čítam ju pravidelne, keď nám mnohí tak zvrchu zhovievavo dovoľia vôbec existovať a potom jasne nakreslia čiary, odkiaľ a pokiaľ môžeme žiť. Škoda len, že nás neakceptujú ako rovnocenné ľudské bytosti.

Každodenná komunikácia dokáže upevňovať múry, v ktorých sme uväznení, budovať bariéry medzi nami a stavať prekážky pri spojení so sebou samým. Videli sme to už toľkokrát, keď slová porciovali slovenskú spoločnosť na jednohubky pre tých, ktorí túžia po moci. No funguje to aj naopak, naše všedné rozhovory môžu vytvoriť realitu, kde si zrazu nie sme cudzí, kde sa jeden druhého nebojíme, ale naopak, túžime hľadať si k sebe cestu. Ak pochopíme hĺbku a silu našich viet, dokážeme sa naučiť ich skladať tak, aby v nich bola predovšetkým úcta voči iným ľuďom. Ohľaduplnosť a vzájomný rešpekt sú živnou pôdou pre pocit bezpečia, ktorý tak zúfalo hľadáme v týchto pohnutých časoch. Niekedy pritom stačí jedno jediné slovo...

PodĎakovanie

Na príprave publikácie sa podieľal pestrý tím ľudí, ktorých však spája spoločná myšlienka, že citlivý jazyk môže dennú realitu LGBTI+ osôb zmeniť k lepšiemu.

Ďakujeme všetkým odborníkom a odborníčkam, ktorí a ktoré sa s nami podelili o svoje cenné poznatky a skúsenosti. Veľmi si vážime aj dôveru kvír respondentstva, ktoré pre publikáciu odhalilo aj svoje vnútorné pocity a súkromné príbehy. Vďaka patrí aj fotografom a fotografkám a vizuálnym umelcom a inštitúciám, ktorí súhlasili s uverejnením svojich diel v tejto publikácii. A v neposlednom rade ďakujeme aj celému tvorivému tímu, vďaka ktorého energii, nápadom a expertíze by kniha nevznikla.

Veľmi si vážime aj pomoc, podporu a konzultácie našich priateľov a priateľiek: Mareka Hudeca, Zlatice Maarovej, Michala Hvoreckého, Pavla Krajčího, Júliusa Barcziho, Lucie Paškovej, Kataríny Mrázek, Jána Šifru, Evy Habánkovej a Barbory Vašečkovej.

Hovorme o sebe s rešpektom Sprievodca jazykom prijatia

Eleonóra Barcziová, Viktória Mirvajová (eds.) a kolektív autorov

Texty © Eleonóra Barcziová, Šimon Betina, Michal Dudoň,
Dominika Chrastová, Ria Gehrerová, Jana Jablonická Zezulová,
Viktória Mirvajová, Roman Samotný, Barbora Tabačková,
Tonie Thimble, Kristína Zrnčíková

Jazyková redakcia: Viktória Mirvajová, Kristína Zrnčíková

Jazyková korektúra: Zuzana Kubalová

Grafická úprava © Denisa Šifrová, Martin Jenča

Ilustrácie na obálke © Ivana Čobejová

Fotografie v Dúhovom kompase © Michal Babinčák,

Dominika Behúlová, Tomáš Benedikovič, Dorota Holubová,
Tomáš Hrivňák, Monika Kováčová, Gabriel Kuchta,
Katarína Mittáková, Magdaléna Tomalová

Výtvarné diela: Anna Daučíková, Andrej Dúbravský,
Ladislav Mednyánszky, Jaro Varga

Produkcia: Eleonóra Barcziová, Judit Bindics, Žofia Hrebíčková

Tlač: Valeur

Papiere Fedrigoni: Arena Natural Rough 200 g/m² a 90 g/m²,
Stucco Acquerello Gesso 120 g/m²

Písma: ABC Diatype, Mercure

Vydal © Büro Milk (Palisády 59, 81106 Bratislava)

milk.sk

hey@milk.sk

Prvé vydanie, 2023

ISBN: 978-80-974535-3-4 (brožovaná väzba)

ISBN: 978-80-974535-4-1 (online; PDF)

Kniha vznikla s podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky.

